

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

HISTORICA 32 – 2003

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

HISTORICA 32 – 2003

**SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH**

XX

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2004

Recenzovali: prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc., doc. PhDr. Jana Burešová, CSc,
prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc., PhDr. Marie Macková, Ph.D.,
Mgr. David Papajík, Ph.D., PhDr. Miloslav Pospíchal,
doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., PhDr. Arnošt Skoupý, CSc.,
prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

The authors are responsible for the content and the linguistic correctness of the papers.

Die Autoren sind für den Inhalt und die sprachliche Richtigkeit der Arbeiten
verantwortlich.

Za obsah a jazykovou správnost prací odpovídají autoři.

© Miloslav Pospíchal, 2004

ISBN 80-244-0972-2
ISSN 0472-8947

Obsah

Studie a články

<i>Pavel Marek</i> Český politický katolicismus na Říšské radě ve Vídni v letech 1907–1914	9
<i>Dušan Kořený</i> Jungův sudetský socialismus	19
<i>Jiří Lach</i> Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou	29
<i>Jiří Jílek</i> Vlastimil Kybal a evropská historiografie na počátku 20. století	39
<i>Jaroslav Čechura</i> Regule Matěje z Janova – edice na cestách?	45
<i>Jaroslav Hrdlička</i> Čtyřicet let cesty k vydání spisu Vlastimila Kybala o svaté Anežce České	57
<i>Pavel Štěpánek</i> Umělecké názory Vlastimila Kybala	61
<i>Jana Vlčková</i> Kritický pohled Štefana Osuského na Edvarda Beneše a na jeho kladný vztah k Sovětskému svazu	63
<i>Michael Viktořík</i> Průmysl čokolády a cukrovinek (do roku 1948).....	71

Perspektivy místopisné práce na Moravě

<i>Jindřich Schulz</i> Místopis, ano či ne?	85
<i>Josef Bartoš</i> Místopis z historického nadhledu	87
<i>David Papajík</i> Dějiny obcí jako problém.....	99
<i>Stanislava Kovářová – Karel Müller</i> Archivy a místopis: ad fontes	103
<i>Ivo Hlobil</i> Výstava Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 a spor o regiony historické Moravy	107
Zprávy	
<i>Josef Bartoš</i> Zpráva o činnosti Kabinetu regionálních dějin za léta 2002–2003.....	113
<i>Tomáš Motlíček</i> Zpráva o činnosti Centra pro československá exilová studia za rok 2003	117
<i>Zora Kudělková</i> Čtenice 2002	121
<i>Libuše Hrabová</i> Čtenice 2003	123
<i>Libuše Hrabová</i> Seminář pro učitele středních škol v Neratovicích	125

STUDIE A ČLÁNKY

Český politický katolicismus na říšské radě ve Vídni v letech 1907–1914

Pavel Marek

Přijmeme-li tezi, že cílem každé politické strany je získání moci, pak český politický katolicismus ve srovnání s jinými stranami vstoupil do boje o politické pozice nejen s mírným opožděním, ale také nevýrazně: jeho první poslanec se ocitl na vídeňské říšské radě až po volbách v roce 1897¹ a ani v další volební periodě se pozice stran reprezentujících výhradně katolické zájmy příliš nezlepšily.² V tomto článku se nechceme zabývat příčinami, proč politické strany, proklamující programové cíle objektivně korespondující se zájmy obyvatelstva hlásícího se ve velké míře ke katolicismu, tak obtížně pronikaly do politického systému a zápasu o získání politické moci, ale snažíme se reflektovat jejich chování na scéně říšské rady a usilujeme o vymezení základních rysů politiky českého katolicismu. Vstup na půdu parlamentu (a zemských sněmů) totiž vnímáme jako zásadní rozšíření dimenzí stranické politiky, která je v daleko ostřejší podobě a širší míře konfrontována s cíli ostatních stranických subjektů, a prokazuje míru připravenosti pro obhajobu a prosazení vlastních zájmů na nejvyšší úrovni. Naše stať se opírá o archivní a tištěné prameny, o nepočetnou literaturu domácí a zahraniční provenience, a má vzhledem k rozsahovým limitům charakter sondy do poměrně složité problematiky, jíž dosud nebyla věnována větší pozornost.

Jedním ze základních předpokladů pro zapojení stran do politického systému jsou jejich volební výsledky. Český politický katolicismus vstoupil poprvé samostatně do volebních bojů na říšskou radu v roce 1897; do té doby hájili zájmy katolíků v zastupitelských sborech (vedle virilistů) katolicky orientovaní poslanci, příslušníci jiných politických stran, zejména staročeské a konzervativního velkostatku, mezi nimiž figurovala také řada kněží, jako např. kanovník, pozdější biskup František Krásal (1844–1907) v Čechách nebo farář František Weber na Moravě. V Čechách se tehdy podařilo vytvořit společnou kandidátní listinu katolicko-národní a křesťansko-sociální strany pro kurie měst a venkovských obcí, přičemž Badeniho pátou kurií zemský volební výbor v čele s Vojtěchem hr. Schönbornem (1854–1924)³ přenechal křesťansko-sociální straně. Ze Schönbornovy iniciativy došlo

¹ V páté kurii a v kurii venkova katolické strany postavily osm kandidátů, z nichž prošel pouze jeden – tehdy dražovický farář, člen katolicko-národní strany, Antonín Cyril Stojan (1851–1923), kterého tak lze označit za prvního říšského poslance a reprezentanta českých katolických politických stran.

² Rozkol mezi protagonisty stran v Čechách byl navíc příčinou toho, že se voleb neúspěšně účastnily pouze obě křesťansko-sociální strany. Na Moravě znovu zvoleného poslance Stojana doprovodil do říšské rady také Mořic Hruban (1862–1945) a po doplňovacích volbách v roce 1902 ještě Josef šl. Koudela (1845–1913), hlásící se ke staročeské straně.

³ Srov. LIŠKOVÁ, Marie: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913*. Praha 1994, s. 278.

k dohodě mezi katolicko-národní a staročeskou stranou⁴ o společném volebním postupu v městské a venkovské volební kurii, která však žádnému ze čtyř kandidátů ke zvolení nepomohla. Rovněž samostatně postupujícím křesťanským sociálům se nepodařilo prosadit do říšské rady ani jednoho ze svých 10 kandidátů. Také na Moravě obě frakce politického katolicismu kooperovaly,⁵ ale ve volbách postupovali katolíci samostatně, volební dohodu se staročechy a mladočechy se nepodařilo uzavřít, byť v jednotlivých případech podpořili právě jejich kandidáty proti sociálním demokratům.

Malý úspěch českého politického katolicismu v říšských volbách v roce 1897 lze vysvětlit více důvody: katolické strany se nacházely v počátečním stadiu budování a hledání optimálních forem taktického postupu, komunikace a práce s voličskou základnou; byly novým fenoménem na politické půdě narážejícím na odpor stranických kruhů a nedůvěru laicizující se společnosti, přičemž negativa se násobila v podmínkách volebního řádu s nepřímou a užší volbou; oslovovaly především lidové vrstvy na venkově, neměly oporu v honoračních vrstvách, státní správě a samosprávě, přičemž podpora ze strany církve byla více morální než hmotná. Tyto skutečnosti způsobily, že říšské volby v roce 1901 z hlediska výsledku pouze potvrdily dosavadní nevýrazné politické pozice katolíků.

Větší zastoupení na říšské radě českému politickému katolicismu přineslo až zavedení všeobecného hlasovacího práva v roce 1907, paradoxně fenomén, jenž vyvolával v katolickém táboře hluboké kontroverze.⁶ V Čechách bylo zvoleno sedm⁷ a na Moravě 10 poslanců,⁸ kteří vytvořili vlastní poslanecký klub („Katolicko-národní“⁹). Výsledek voleb byl na všech stranách vnímán jako velké překvapení a nesporný úspěch českého politického

⁴ K vývoji katolických politických stran v Čechách srov. KUČERA, Martin: *Český politický katolicismus před 1. světovou válkou*. Český časopis historický 98, 2000, č. 1, s. 83–117. MAREK, Pavel: *K problematice založení katolicko-národní strany v Čechách*. AÚPO, Historica 30, Olomouc 2001, s. 107–121. MAREK, Pavel: *K dějinám křesťansko-sociální strany lidové v letech 1899–1906*. Československý časopis historický 97, 1999, č. 1, s. 37–52. – Ke staročeské straně: CIBULKA, Pavel: *Staročeská strana*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 31–41. Tam je také výčet další literatury ke staročeské straně.

⁵ K vývoji politického katolicismu na Moravě srov. MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Brno 1996, s. 161–173, 254–259. MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora*. Olomouc 2003, s. 40–47, 93–113, 159–166.

⁶ Byl vedle osobních animozit dokonce jednou z hlavních příčin krize vztahů mezi stranami na přelomu 19. a 20. století. Celou tehdejší situaci dobře ilustruje případ Emila Dlouhého-Pokorného, který jako nejbojovnější zastánce myšlenky přijetí všeobecného hlasovacího práva byl doslova z hnutí vyloučen. Srov. k tomu: MAREK, Pavel: *Emil Dlouhý-Pokorný v křesťansko-sociální straně*. In: *Osobnost v politické straně*, Olomouc 2000, s. 52–74.

⁷ Rudolf Horský (1852–1926), Josef Myslivec, Václav Myslivec (1875–1934), František Šabata (1858–1942), Josef Prokop, Milo Záruba a Antonín Šachl.

⁸ A. C. Stojan, M. Hruban, František Valoušek (1863–1932), Josef M. Kadlčák (1856–1924), Tomáš Šilinger (1866–1913), Jan Šrámek (1870–1956), Rudolf Pillich, Arnošt Tvarůžek, Antonín Kuchyňka a Jaroslav hr. Thun. Srov. KRAMÁŘ, Karel – TOBOLKA, Zdeněk: *Dějiny české politiky nové doby*. Praha 1909, s. 771–772. *Československá vlastivěda*. Doplněk 1., Dějiny 1. Praha 1933, s. 800. TOBOLKA, Zdeněk: *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby*, 3. (1879–1914), část 2. (1891–1914). Praha 1936, s. 446–461. *Československá vlastivěda*, 2., Dějiny 2. Od roku 1781 do současnosti. Praha 1969, s. 336. EFEMTOVÁ, Marcela C.: *České země v letech 1848–1918*. Praha 1998, s. 118. *Přehled československých dějin*, 2., 1848–1918, sv. 2, 1900–1918. Maketa. Praha 1960, s. 1000. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 538.

⁹ Státní ústřední archiv Praha (dále jen SÚA Praha), fond KPŘR/R, karton č. 11. Zde je uložena zápisní kniha klubu z období let 1909–1910.

katolicismu, který se rázem stal vlivným činitelem české politiky. Určitě se do něj promítlo vedle objektivního faktoru změny volebního řádu několikaleté úsilí stranických vůdců o vybudování pevnějších organizačních struktur stran a jistá reorientace křesťanských sociálů na rolnické vrstvy obyvatelstva, současně je však nutno jej vidět i jako výsledek momentální a přechodné, relativně příznivé, politické konstelace, která spočívala v jisté dohodě katolíků s agrárníky a v obavách všech stran z enormního vzestupu sociálních demokratů profitujících z volební reformy nejvíce.¹⁰ Jistý podíl na volebním úspěchu Strany katolického lidu v Čechách,¹¹ který tzv. pokrokovými kruhy silně otřásl, měla i taktika, schopnost V. hr. Schönborna získat vedení agrární strany pro ideu podpory katolických kandidátů v užších volbách – ta měla rozhodující vliv minimálně v pěti okresech.

Úspěch v říšských volbách v roce 1907 však měl pro katolické politické strany kontraproduktivní účinky. Českým politickým stranám jakoby den ze dne vyrostl konkurent a rival, na nějž se dlouhodobě dívaly se záští a despektem: nyní zaujal vlivnou pozici, na Moravě se dokonce vyvinul do podoby nejsilnějšího politického proudu. Přetrvávající nepříznivý vztah relevantních politických sil vůči politickému katolicismu se v letech před 1. světovou válkou vystupňoval a vyústil ve zformování tzv. pokrokového bloku (tvořeného v Čechách¹² agrárníky, mladočechy, národními sociály a sociálními demokraty, na Moravě¹³ agrární, sociálně-demokratickou, lidovo-pokrokovou a živnostenskou stranou),¹⁴ který společným postupem v říšských volbách v roce 1911 katolickým stranám připravil těžkou volební porážku: v Čechách neprošel ani jediný kandidát a na Moravě ztratily tři mandáty, takže z celkového počtu 17 katolických poslanců zvolených v roce 1907 zasedalo po volbách v roce 1911 v poslanecké sněmovně jen sedm mužů.¹⁵ Neúspěch měl kořeny především ve vytvoření protikatolického bloku stran, neboť celkový počet hlasů odevzdávaných pro kandidáty katolických stran (v roce 1911 v Čechách asi 83 000 a na Moravě necelých 130 000) měl vzestupnou tendenci a v Čechách je řadil na druhé a na Moravě dokonce na první místo mezi politickými stranami. Velmi nepříznivě výsledky voleb ovlivnily negativní vztahy mezi katolickými předáky a vedením agrárníků a důsledky tzv. kulturního boje, za nějž můžeme označit ostrý střet o hodnoty katolicismu a jejich zachování ve společnosti mezi katolickým a tzv. pokrokovým táborem.¹⁶

Volební výsledky vytvářely předpoklady a současně ve velké míře i limity zapojení katolicismu do politiky na půdě říšské rady. Pokud bychom chtěli lapidárně a globálně

¹⁰ Podrobně MAREK, P.: *Český katolicismus*, s. 115n.

¹¹ Ke genezi a existenci Strany katolického lidu srov. MAREK, Pavel: *The Party of the Catholic People in Bohemia 1906–1910. A contribution to the History of Czech Political Catholicism*. In: AUPO, *Politologica* 1, Olomouc 2003, s. 73–82.

¹² *Důsledky dohody Kramáře s Klofáčem*. Nový věk, č. 59, 21. 4. 1911, s. 2. *Různé zprávy*. Meč, č. 18, 4. 5. 1911, s. 2. *Konstelace českých stran v Čechách a volby*. Naše listy, č. 39, 27. 5. 1911, s. 1. *Po volbách*. Nový věk, č. 76, 21. 6. 1911, s. 2–3. *Po boji*. Meč, č. 14, 22. 6. 1911, s. 1–3.

¹³ ÚHER, Jiří: *Blok pokrokových stran na Moravě v letech 1907–1914*. Brno 1970. Diplomová práce na FF UJEP, uložena v Archivu Masarykovy univerzity v Brně.

¹⁴ *Moravská korespondence*. Čech, č. 309, 10. 11. 1912, s. 3–4. *Politická strana živnostenská a zemské volby*. Našinec, č. 81, 9. 4. 1913, s. 1. *Kompromis politické strany živnostenské se stranou lidovo-pokrokovou*. Našinec, č. 84, 12. 4. 1913, s. 1.

¹⁵ Stojan, Hruban, Valoušek, Kadlčák, Josef Šamalík (1875–1948), František Navrátil a Šilinger, po jeho smrti v roce 1913 se počet snížil na šest. Srov. TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 557–560. URBAN, O.: *c. d.*, s. 548. Československá vlastivěda, 2, *c. d.*, s. 336.

¹⁶ Podrobněji: MAREK, Pavel.: *Český katolicismus*, s. 511n.

charakterizovat roli poslanců reprezentujících katolické strany v poslanecké sněmovně, museli bychom hovořit o jisté izolovanosti až osamocení, o odlišnosti taktických postupů, o distanci od kroků vůdčích sil české politiky. Tento odklon nespočíval ve zvláštních programových cílech katolíků lišících se od celonárodních požadavků, ale v jejich příklonu k pozitivní, oportunní, provládní politice. Odmítali radikalismus českých politických stran, plané hartusení, obstrukci, a domnívali se, že cílem české politiky nemůže být opozice, ale získání podílu na moci. Češi podle jejich názoru dosáhnou daleko větších úspěchů rozvázným postupem a budou-li oporou monarchie.¹⁷ Tento postoj sice nebyl limitem ve smyslu zásadního upuštění od opozičních praktik, dokonce zcela nezvrhli ani obstrukci jako krajní prostředek postupu, naopak katoličtí poslanci a publicistika zdůrazňovali ideu jednoty, solidarity a společného postupu všech českých poslanců (kromě sociálně-demokratických) v prosazování národních zájmů, ale v podtextu hodnocení a projevu cítíme přání konstitovat takovou vládu, která bude Čechům nakloněna a oni budou součástí vládní koalice.

Zmíněná osamocení byla způsobena nejen rozdílným názorem na taktiku prosazování českého národního politického programu, ale také tím, že katolické politické strany se dostaly ve stranicko-politickém systému do pozice „samy proti všem“: na české politické scéně neexistovala ani jediná strana, s níž by dlouhodoběji spolupracovaly. Zásadním a nepřekročitelným dělítkem se stal poměr stran k náboženským otázkám. Staročeši byli sice vnímáni jako konzervativní síla, ale jejich organizace v rozhodujících chvílích prý vždy zklamala a stavěla se proti katolicismu.¹⁸ Mladočeši,¹⁹ jejich „dělnická odnož“ národní sociálové,²⁰ stejně jako Stránského moravští lidovci (a později i živnostníci) projevovali za všech okolností zášť vůči katolické církvi a spojovali se s úhlavním nepřítelem katolicismu, internacionální sociální demokracií,²¹ touto „děvkou židovstva“. Neméně ostře se politický katolicismus stavěl k „mladým“ radikálním politickým stranám, které se prý opíraly o „dračí símě“ zaseté T. G. Masarykem (1850–1937), jehož realismus není ničím jiným než hmotářstvím.²² Jestliže agrární strana v počátcích své existence vzbuzovala u předáků politického katolicismu jistou naději, že se najde pole pro vzájemnou spolupráci, během času se poměr obou subjektů zhoršil natolik, že agráři byli označováni za daleko nebezpečnějšího protivníka než sociální demokraté, jako nepřítel číslo jedna.²³ Jedním z faktorů,

¹⁷ K této tezi srov. KRÍŽEK, Jurij: *Česká buržoazní politika a česká otázka v letech 1900–1914*. Československý časopis historický, č. 7, 1958, s. 621–661.

¹⁸ *My a staročeši*. Meč, č. 46, 3. 2. 1910, s. 1–2.

¹⁹ Srov. např. *Politický přehled*. Lidový list, č. 10, 26. 10. 1900, s. 57–58. *Znamení nové doby*. Naše listy, č. 22, 26. 1. 1901, s. 1. *Omyl „Národních listů“*. Naše listy, č. 8, 19. 10. 1901, s. 1–2. *Co my – a co lidovci!* Našinec, č. 74, 29. 6. 1902, s. 1. „*Klerikálové osamoceni*“. Český kraj, č. 26, 27. 6. 1902, s. 4.

²⁰ Srov. např. *Sjezd národního dělnictva*. Dělnické noviny, č. 16, 16. 4. 1898, s. 121–124. *Rozvrat v táboře národních socialistů*. Nový věk, č. 28, 8. 4. 1910, s. 3.

²¹ Srov. např. JIROUŠEK, T. J.: *Občan Hybeš o dělnických požadavcích a o socialismu*. Naše listy, č. 10, 2. 11. 1901, s. 2–5. *Židovstvo a sociální demokracie*. Meč, č. 37, 7. 12. 1905, s. 145–146. *Sjezdy sociální demokracie a my*. Nový věk, č. 1, 1. 10. 1909, s. 1–2.

²² Srov. např. *Nová strana v Čechách*. Katolické listy, č. 90, 2. 4. 1900, s. 1. *Hlas z venkova*. Meč, č. 3, 13. 4. 1905, s. 10.

²³ Srov. např. *Náš poměr ku straně agrární*. Naše listy, č. 8, 19. 10. 1901, s. 1. *Alfonsovi Šťastnému do památníku*. Meč, č. 24, 10. 9. 1903, s. 93. *Program české strany agrární*. Český kraj, č. 5, 30. 1. 1903, s. 1–2. *Zkušenosti jednoho roku*. Meč, č. 21, 17. 8. 1905, s. 81–82. *Katolická strana a agráři*. Meč, č. 36, 29. 11. 1906, s. 152. *Agráři odhalují tvář*. Meč, č. 8, 17. 5. 1906, s. 29–30. *Agráři*. Meč, č. 50, 7. 3. 1907, s. 207. „*Venkovu – nevenkovská odpověď*“. Naše listy, č. 36, 4. 5. 1907, s. 1. *Agrární strana pro vyloučení náboženství ze škol*. Venkov, č. 32, 11. 6. 1908, s. 1–2. *Po ovoci poznáte je*. Meč, č. 32, 28. 10. 1909, s. 1–2.

který vzájemné vztahy zatěžoval, představovala snaha agrárníků získat do svých řad kněze²⁴ (František J. Kroiher, Josef Hnídek, Jan Vacek, Isidor Zahradník atd.), kteří měli podle stranické propagandy katolických stran kamuflovat jejich vztah k otázkám víry, církve a náboženství.

Třetím rysem, jímž se postup českého politického katolicismu odlišoval od ostatních stran národního tábora, bylo navazování hlubších kontaktů s jihoslovanskými katolickými poslanci.²⁵ Zdá se, že tato tendence měla své kořeny v distanci českých politických stran od katolicismu, tedy v nezbytnosti politického katolicismu hledat při marginálních vlastních silách jiné politické spojení, ale současně vycházela z tradic slovanské vzájemnosti modifikovaných ideami austroslavismu a především unionismu. Když se v roce 1897 ocitl na říšské radě A. C. Stojan jako jediný představitel českých katolických politických stran, ucházel se o vstup do Klubu svobodomyšlných lidových poslanců českých, což však narazilo, a proto hledal alternativu. Kooperace s německými katolickými stranami nepřicházela v úvahu z nacionálních důvodů, proto vstoupil jako hospitant do 36 členného Slovanského křesťansko-národního svazu²⁶ a zastával v něm funkci zapisovatele. Ztotožnil se s jeho programovými zásadami (péče o průnik katolicismu do všech sfér veřejného, hospodářského, sociálního a kulturního života, rovnoprávnost všech národů, zejména slovanských, reformy monarchie v sociální a kulturní oblasti v duchu křesťanských zásad), přičemž však současně deklaroval svou sounáležitost s českou delegací akceptováním státoprávního ohrazení mladočechů hlásícího se k Memorandům českého klubu z roku 1879; ve státoprávních záležitostech postupoval ve shodě s ostatními českými státoprávními politickými stranami tvořícími součást Badeniho koaliční vlády. Stojan sám vnímal vytvoření slovanského katolického poslaneckého klubu nejen jako novum na říšské radě, ale i jako velký čin a úspěch slovanských národů, jejichž poutem se stávají nyní také ideje a zásady křesťanství; je to zdravé semeno, základ, na němž lze stavět do budoucna.²⁷ Když byl i po volbách v roce 1901,²⁸ kdy se jednáním s Bedřichem Pacákem (1846–1914) ucházel o vstup do českého poslaneckého klubu, mladočechy odmítnut, opět navázal styk s Jihoslovany a společně s Hrubanem (později se k nim přidal i Koudela) vstoupili do 21 členného Slovanského centra²⁹ vedeného Ivanem Šusteršičem (1863–1925).³⁰ Dostali v něm volnost postupu ve státo-

²⁴ *Kněžstvo a strana agrární*. Český kraj, č. 8, 22. 2. 1907, s. 3. *Farář Vacek na soudu kněžstva*. Český kraj, č. 8, 22. 2. 1907, s. 3. *Agrární kněží*. Venkován, č. 17, 25. 2. 1909, s. 1. *Dr. Hnídek promluvil*. Nový věk, č. 31, 29. 4. 1910, s. 1. *Panu posl. Dr. Zahradníkovi do památníku*. Nový věk, č. 42, 15. 7. 1910, s. 6. *Kněží mezi agrárníky*. Meč, č. 8, 11. 5. 1911, s. 3.

²⁵ Srov. např. RAHTEN, Andrej: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburšské monarchii 1897–1914*. Celje 2001. 156 s.

²⁶ Slovansko krščansko narodno zvezo/Slavischer christlich-nationaler Verband. Byl složen ze 16 Slovinců, 11 Chorvatů, sedmi Rusínů a dvou Čechů a jeho předsednictvo tvořili Slovinec I. Šusteršič, Chorvat Gaj Bulat a Rusinec Alexander Barwinski. RAHTEN, A.: *c. d.*, s. 20.

²⁷ Podobně situaci vnímali také Slovinci, kteří v klubu viděli zárodek budoucího „katolického centra“. RAHTEN, A., *c. d.*, s. 20.

²⁸ K volbám srov. nejnověji: VELEK, Luboš: *Mladočeši a konec principu všennárodní strany – volby do říšské rady 1900–1901*. In: *Paginae historiae*, 7. Sborník Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1999, s. 139–144.

²⁹ Poslanecký klub tvořilo devět Slovinců, šest Poláků, čtyři Rusíni a dva Češi. Srov. RAHTEN, A.: *c. d.*, s. 43–44.

³⁰ PLETERSKI, Janko: *Dr. Ivan Šustešič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana 1998. GRDINA, Igor: *Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šusteršič*. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, s. 369–382. GRDINA, Igor: *Nekaj opazk k Šusteršičevi politiki před in med prvo svetovno vojno*. *Zgodovinski časopis* 53,

právních otázkách a vydali vlastní státoprávní ohrazení. Těžiště činnosti prvních poslanců českého politického katolicismu na říšské radě spočívalo ve vyřizování různých intervencí pro rolníky a živnostníky a v předkládání návrhů na zlepšení hospodářského a sociálního postavení nižších a středních vrstev; Stojan byl např. členem širšího sdružení poslanců pro hájení rolnických zájmů. O vzniku vlastní české katolické politiky na říšské radě lze hovořit až po volbách v roce 1907, kdy se počet poslanců zvýšil ze tří na 17 a přece jen bylo možno reagovat a do jisté (omezené) míry překonat přehlížení, jemuž byli parlamentní zástupci českého politického katolicismu ze strany českého národního tábora dosud vystaveni a jež se projevovalo např. v jejich opomíjení při jednáních o společných záležitostech české politiky. Poslanci katolických stran po vstupu na říšskou radu konstituovali vlastní, Katolicko-národní poslanecký klub, do jehož čela byl zvolen M. Hruban (funkce místopředsedů vykonávali R. Horský a R. Pillich). Od června 1907 se účastnili jednání o vytvoření společného českého poslaneckého klubu, jež vedlo nejprve k založení 84 členného Českého klubu na radě říšské³¹ („nejdůležitější událost české vnitřní politiky od smetení staročechů“ jako volného sdružení českých poslaneckých klubů a nakonec v listopadu vyústilo ve vznik Národního klubu³² (67 poslanců, v čele stál K. Kramář) tvořeného pouze mladočechy, agrárníky a národními katolíky.³³ Kamenem úrazu, na němž ztroskotal pokus o jednotný český klub, byla otázka poměru k vládě: zatímco státoprávníci chtěli opozici za každou cenu, v Národním klubu se sešli poslanci hájící aktivní politiku;³⁴ v programových otázkách dostali volnost.

Po rekonstrukci vlády barona Becka v polovině listopadu 1907 se Národní klub stal jednou z opor česko-polsko-německé koalice, což opozičně naladěná část české veřejnosti nevnímala příliš příznivě a katolíkům to vyneslo nařčení ze službičkování Vídní a označování za zrádce národa a vládní zaprodance. Zdá se však, že oportunistus byl vykoupěn dílčími zisky v jazykové sféře (rozšíření „vnitřního úřadování“ v češtině) a větším průnikem českých úředníků do státní správy, což se dělo k velké nelibosti Německé národní rady jako ústředí německé politiky v Čechách. Té se podařilo zanést rozkol mezi české politiky (1908 – tzv. vzpoura soudců) a záměrně provokativním postupem přispívala k radikalizaci českých poslanců, proti níž katolíci protestovali. Národní klub oslabovaly také rozpory v náboženských otázkách (např. spory o innsbruckého univ. prof. Ludwiga Wahrmanda,³⁵ školské

1999, s. 351–365. RAHTEN, Andrej: *Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, s. 195–208. Šusteršič byl doktorem práv a věnoval se advokacii. O Šusteršičovi a jeho politické angažovanosti najdeme zmínky také ve sborníku věnovaném další výrazné osobnosti slovinského politického katolicismu Dr. Janezu Evangelistovi Krekovi, rovněž poslanci říšské rady, jenž se stýkal zejména s J. Šrámkem. Srov. *Janez Evangelist Krek (1865–1917)*. Edd. Stanko Janežič a Janez Juhant. Maribor 1998. 347 s. (Za půjčení publikace děkuji PhDr. Arnoštu Skoupému, CSc.).

³¹ Srov. TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 487. ÚRBAN, O.: *c. d.*, s. 540. EFMERTOVÁ, M. C.: *c. d.*, s. 119. *Přehled*, s. 1008. ŠPÍRITOVÁ, Alexandra: *České kluby členů poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1879–1918*. In: *Paginae historiae*, 0. Sborník Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1992, s. 177–178. Kramář a Tobolka v České politice z roku 1909 jej označují za Svaz českých poslanců, srov. *c. d.*, s. 773.

³² SÚA Praha, fond KPRR/R, kartony č. 9 a 10. KRAMÁŘ, K. – TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 778. TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 496. ÚRBAN, O.: *c. d.*, s. 541. *Přehled, c. d.*, s. 1008. ŠPÍRITOVÁ, A.: *c. d.*, s. 178–179.

³³ Přejímáme toto dobové označení poslanců českého politického katolicismu, které zahrnuje jak příslušníky katolicko-národního, tak křesťansko-sociálního proudu.

³⁴ Srov. např. KRAMÁŘ, Karel: *Poznámky o české politice*. Praha 1906, s. 43–46.

³⁵ Blíže o tomto případu viz: MAREK, Pavel: *T. G. Masaryk a Wahrmondova aféra*. In: T. G. Masaryk a sociální otázka, Hodonín 2002, s. 145–157.

otázky), takže když po velkém incidentu na českém zemském sněmu 15. října 1908³⁶ a pod tlakem ulice čeští ministři podali demisi, poslanci katolických stran se jako jediní postavili proti ní a ve vypjaté atmosféře česko-německých rozporů chtěli nadále Beckovu vládu podporovat.

Po demisi Beckovy vlády 7. listopadu 1908 předáci českého katolického politického tábora požadovali, aby vznikla nová koaliční vláda za účasti Čechů. Jednání s designovaným ministerským předsedou Richardem baronem Bienerthem se zpočátku vyvíjela slibně, Katolicko-národní klub za podporu vlády požadoval přidělení jednoho ministerského křesla pro M. Hrubana (ministr-krajan), nakonec však ztroskotala a vznikla prozatímní úřednická vláda. Toto řešení bylo pro předáky katolicismu nepřijatelné, protože v úřednické vládě viděli nebezpečný nástroj vládního diktátu, narušení parlamentarismu a vytvoření prostoru pro prosazení německých nacionálních zájmů. Krach jednání o parlamentní vládě připisovali na účet K. Kramáře (1860–1937), pro něhož byl ministr náležející k české katolické straně těžce stravitelnou představou. Proto také Katolicko-národní klub Bienerthovu vládu, na rozdíl od Národního klubu, nepodpořil³⁷ a fakticky přešel do opozice jak vůči vládě, tak také Národnímu klubu. K vyvrcholení napětí mezi katolickými poslanci a Národním klubem došlo v prosinci 1908 v souvislosti s hlasováním o rozpočtu, za nějž se Katolicko-národní klub zdánlivě paradoxně postavil³⁸ a když předloha v parlamentu prošla v poměru 365 : 55 hlasům (z toho 50 hlasů proti bylo českých), katoličtí poslanci z Národního klubu vystoupili a označili postoje českých politických stran za politiku bezhlavosti a blamáž pro český národ. Tímto postupem pobouřili proti sobě velkou část nacionálně vypjatého českého veřejného mínění. Katolicko-národní klub hlasoval pro přijetí rozpočtu s ohledem na složité zahraničně-politické postavení monarchie po anexi Bosny a Hercegoviny, kdy hrozilo nebezpečí eskalace konfliktu a jeho válečné řešení.

Částečný a dočasný rozchod katolických poslanců s českou politikou (členem Českého svazu Katolicko-národní klub však zůstal) se projevil také tím, že po odchodu z Národního klubu navázali na předchozí periodu užší spolupráce s Jihoslovany a na přelomu let 1908 a 1909 iniciovali založení 58 členného Slovanského centra (Slovansko središče), volného svazu čtyř poslaneckých klubů (dvou jihoslovanských s 37 poslanci, Katolicko-národního klubu se 17 poslanci a sdružení čtyř tzv. starorusínských poslanců),³⁹ jehož předsednictvo (Hruban, Šusteršič, Ivčević) mělo koordinovat společný postup poslanců v parlamentu. Vůdčí síly českého politického katolicismu zřejmě věřily v přechodnost Bienerthovy vlády a obávaly se, že opoziční postoje vyřazující Čechy z vlivu na vládní rozhodnutí, usnadní režimu nastolit protičeský kurs, za něhož bude ztraceno vše, co bylo získáno za Beckovy vlády. Tyto tendence se začaly od počátku roku 1909 zřetelně projevovat omezováním vnitřní češtiny na poštách (tzv. Matajův výnos) a předložením tzv. ochranných zákonů do poslanecké sněmovny, jež směřovaly ve svých důsledcích mj. také k rozdělení Čech na uzavřená území. Počátkem února 1909 situace vyústila ve vnitropolitickou krizi, která zmařila naděje na ustavení parlamentní vlády za účasti Čechů a definitivní Bienerthova úřednická vláda

³⁶ EFMERTOVÁ, M. C.: *c. d.*, s. 120.

³⁷ Srov. stanovisko M. Efmertové k této otázce. EFMERTOVÁ, M. C.: *c. d.*, s. 120. Přehled, *c. d.*, s. 1009. URBAN, O.: *c. d.*, s. 544.

³⁸ KRAMÁŘ, K. – TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 775.

³⁹ TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 524. RAHTEN, A.: *Slovenska*, s. 84. Přehled, *c. d.*, s. 1010. DOUBEK, V.: *T. G. Masaryk a česká a slovenská politika 1882–1910*. Praha 1999, s. 129.

(z 11. 2. 1909) byla vnímána jako „provokačně protičeská a protislovanská“, jako realizátor německých nacionálních zájmů. Katolicko-národní klub situaci sice hodnotil jako jisté zadostiučinění, neboť tento vývoj předvídal a svou politikou mu chtěl předejít, ale v jeho řadách převládlo rozhořčení a pocit nespokojenosti, že vláda nesplnila své sliby. Proto na Hrubanův popud Český svaz projednal návrh na sjednocení politických postojů, jehož součástí byla fúze českých poslaneckých klubů se Slovanským centrem. Iniciativa⁴⁰ vyústila v založení Slovanské jednoty jako společného klubu českých, jihoslovanských a starorusínských poslanců, reprezentujícího 125 politiků.⁴¹ Slovanská jednota za vedení I. Šusteršiče, Františka Udržala (1866–1938) a Karla Kramáře přešla do opozice vůči vládě, v níž zůstala, přes kolísání způsobené postojem k labilnímu zahraničně-politickému postavení monarchie, v podstatě až do voleb v roce 1911.

Vytvořením Slovanské jednoty⁴² vznikl politický útvar, který vehementně vystupoval proti Bienertově vládě a jejím germanizačním praktikám. Jednalo se však současně o zájmově heterogenní sdružení, které nalézalo konsensus velmi obtížně. Názorové rozdíly na řešení zásadních otázek dlouhodobějšího poměru k vládě a její rekonstrukce, hospodářských a zahraničně-politických záležitostí, na řešení složitých vnitropolitických problémů nacionálního rázu, zejména česko-německého vyrovnání v Čechách, jednotu rozkládaly. Jablkem sváru se stalo zejména uplatňování taktiky obstrukce, proti níž nejvíce protestovali poslanci Katolicko-národního klubu. Obstrukce podle jejich hodnocení usnadňovala Bienertovi držet se u moci, neboť ji využíval jako záminky k častému rozpouštění parlamentu a vládnímu diktátu (absolutismu). Obstrukce současně vládě vytvářela prostor pro realizaci nepřátelské politiky vůči Čechám, kde postup Němců na zemském sněmu (permanentní obstrukce) vrhá zemi do finančních potíží, jež mají být vykoupeny nacionálními ústupky. Důsledným odmítáním obstrukce se poslanci katolických stran zásadně rozcházelí s českou delegací, zejména s agrárníky a mladočechy. V tomto časovém úseku chtěli provádět opoziční politiku, ale ta prý musí být věčná.⁴³

⁴⁰ Slovanská jednota byla podle svědectví Antona Korošece (1872–1940) výsledkem realizace Šusteršičova nápadu. Srov. RAHTEN, A.: *Slovenska*, s. 85.

⁴¹ Slovanskou jednotu (Slovansko enoto/unijo) tvořilo 28 českých agrárníků, 20 mladočechů, 20 členů Svazu jižních Slovanů, 17 poslanců Slovinského klubu, 17 členů Katolicko-národního klubu, 12 českých radikálů, pět starorusínů (Ukrajinci), čtyři Stránského moravští lidovci a dva čeští realisté (včetně T. G. Masaryka). RAHTEN, A.: *Slovenska*, s. 85. TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 524. URBAN, O.: *c. d.*, s. 546. EFMERTOVÁ, M. C.: *c. d.*, s. 120–121. Přehled, *c. d.*, s. 1010. HERMAN, Karel – SLÁDEK, Zdeněk: *Slovanská politika Karla Kramáře*. Praha 1971, s. 35. DOUBEK, V.: *c. d.*, s. 129. Literatura při uvádění celkového počtu poslanců kolísá, přikládáme se k údají A. Rahtena, jenž podává konkrétní složení klubu. Existovaly i tendence k připojení Poláků. Srov. např. HERMAN, Karel: *Novoslovanství a česká buržoazie*. In: Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, č. 1, Praha 1958, s. 295.

⁴² SÚA Praha, fond KPŘR/R, karton č. 11 – Slovanská jednota. ŠPIRITOVÁ, A.: *c. d.*, s. 179. NENAŠEVA, Zoja S.: „*Slovjanskij sojuz*“ v *avstrijskom rejchsrate, 1909–1911*. Slovjanskoje slavjanovedenie, 11, 1975, č. 5, s. 13–24. LUFT, Robert: *Übernationale Zusammenarbeit im Wiener Parlament. Zur Organisation der Slawischen Union (Slovanská jednota) im Jahre 1909*. In: Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14.–16. září 1998 v Kroměříži. Kroměříž 1998, s. 299–311. Tam je uvedena další cizojazyčná literatura.

⁴³ Srov. např. zápis o schůzi Katolicko-národního klubu z 25. 6. 1909, v němž se po Šrámkově rozpravě hlasovalo o postoji klubu vůči vládě a jednomyslně bylo přijato usnesení pro „věčnou opozici“. V diskusi se pro tento postoj výslovně angažoval také T. Šilinger. SÚA Praha, fond KPŘR/R, karton č. 11.

Rozdílný názor na obstrukci narušil také vztahy mezi českými a jihoslovanskými katolickými poslanci,⁴⁴ což ve svých důsledcích (a ve vazbě na rozpory ve Slovanské jednotě) vedlo k tomu, že po volbách v roce 1911 Slovanská jednota nebyla obnovena a na konci roku 1910 se čeští politikové pokusili oživit Český svaz.⁴⁵ Poslanci českých katolických stran tuto tendenci podpořili, tím více, že do jeho čela byl po boji zvolen umírněný František Fiedler (1858–1925), s jehož osobou spojovali naději na taktickou změnu české politiky, která se měla stát rozváznou, reálnou, austroslavistickou, schopnou skoncovat s úřednickou vládou a usilovat o parlamentní kabinet, jenž jediný bude schopen urovnat diference a vyvést monarchii z krize. Vedle Fiedlera měl fungovat jako pojistka této změny kursu M. Hruban, zvolený společně s F. Udržalem a Václavem Klofáčem (1868–1942) náměstkem předsedy klubu.

Léta 1907–1911 reprezentují vrcholnou fázi v říšské politice českého politického katolicismu. Období po roce 1911, kdy se jak Gautschova, tak Stürgkova vláda snažily získat Čechy do koaliční většiny, přineslo na jedné straně změnu české politiky, která upustila od důsledně opozičního vystupování a střídala se období podpory vlády s opozicí a obstrukcí proti úřednickým kabinetům, na druhé straně bylo poznamenáno nejednotným vystupováním českých poslanců. Katolicko-národní klub, vedený opět M. Hrubanem (místopředsedou byl T. Šilinger a jednatelem J. M. Kadlčák), zaujal trvale nepopulární provládní politický kurs a vystupoval jako obhájce monarchie a Rakouska. Tím se dostával do rozporu jak s většinou radikálně naladěných českých poslanců, tak také s částí veřejnosti. Katolický tisk v letech 1912–1914 tvrdě kritizoval skutečnost, že v kritických chvílích pro monarchii, kdy hrozila válka a vláda potřebovala získat souhlas parlamentu s opatřeními vojenského rázu,⁴⁶ čeští poslanci nebyli schopni, na rozdíl od všech ostatních politických reprezentantů jednotlivých národů říše, zaujmout vůči Rakousku pozitivní postoj. Tím prý zpochybňovali ideu oddanosti Čechů státu a nahrávali těm kruhům, které neloajálnost vracely takovými kroky, jako byla suspenze samosprávy v Čechách. Představitelé českého politického katolicismu se jednoznačně distancovali od vůdčích sil určujících českou politiku na říšské radě a radikální a protiklerikální „blok pokrokářů“, vedený Františkem Staňkem (1867–1936), jemuž prý sekundovali V. Klofáč, Václav Choc (1860–1942), Tomáš G. Masaryk a Adolf Stránský (1855–1931), obviňovali z maření jakékoliv společné české politiky. Katolický tisk je hodnotil jako bezvýznamné a málo vzdělané figurky, které dávají přednost třídní a stavovské politice před obhajobou národních zájmů. Přitom od července 1911 do června 1912 byl Katolicko-národní klub součástí Jednotného českého klubu⁴⁷ (Hruban dostal funkci čtvrtého místopředsedy), s nímž se rozešel pro jeho prý nekonstruktivní a radikální politiku a v lednu 1913 odmítl pokusy o obnovení tohoto seskupení.⁴⁸ Katolický klub vystupoval

⁴⁴ Na schůzi Katolicko-národního klubu 7. 7. 1909 např. T. Šilinger navrhol „protokolovati své politování nad jednáním Slovinců a agrárníků, že v tak vážné době, kdy důležité věci se projednávají, nedávají podnět ku svolání Slovanské jednoty.“ V zápise z 9. 7. 1909 čteme Valouškovu kritiku: „Šusteršič a agrárnici zneužili Slovanské jednoty ke svým záměrům.“ Srov. SÚA Praha, fond KPŘR/R, karton č. 11.

⁴⁵ Slovanská jednota se v létě 1910 fakticky rozpadla, 25. 11. 1910 došlo k obnovení Českého klubu, který pak fungoval souběžně se Slovanskou jednotou, která počátkem roku 1911 obnovila činnost, rozšířená o polské poslance. Srov. URBAN, O.: *c. d.*, s. 547–548.

⁴⁶ Srov. URBAN, O.: *c. d.*, s. 550.

⁴⁷ TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 573. EFEMTOVÁ, M. C.: *c. d.*, s. 121. Přehled, *c. d.*, s. 1015. NEČAS, Ctibor: *Balkán a česká politika. Pronikání rakousko-uherského imperialismu na Balkán a česká buržoazní politika*. Brno 1972, s. 72.

⁴⁸ TOBOLKA, Z.: *c. d.*, s. 589.

samostatně a z pohledu české politiky izolovaně, což bylo výrazem vůle rozhodujících činitelů českého politického katolicismu zastávajících názor, že protikatolický blok, fungující ve volbách v letech 1911 a 1913 a pokračující i na říšské radě, znemožňuje jakoukoliv spolupráci katolických stran s českou politikou. Když vstupovali do Jednotného českého klubu, měli představu, že čeští poslanci se semknou, využijí vnitřních i zahraničně-politických problémů monarchie ve svůj prospěch, stanou se důležitou součástí vládní koalice a prosadí takovou politiku, která bude prospěšná pro národ. Tato představa prý nebyla akceptována a důsledkem je roztržičnost české delegace a její politické neúspěchy.

Zdá se, že oficiální pozitivní politika českých říšských poslanců v období 1907–1914, která v jistém slova smyslu pokračovala i v dalších letech a nedoznala výrazných změn až téměř do konce existence habsburské monarchie, výrazně přispěla ke krizi, kterou český katolicismus prošel na počátku existence první republiky.

Summary

CZECH POLITICAL CATHOLICISM AT THE VIENNESE IMPERIAL PARLIAMENT, 1907–1914

The system of Czech political parties had emerged at the turn of the 20th century. Since adherents to the Czech Political Catholicism arrived on the scene rather belatedly, it was not easy for them to further their cause. Actually, Bohemian and Moravian representatives of Catholic-Nationalist and Christian-Social parties have not found their way to the Viennese Imperial Parliament *en masse* until universal suffrage was introduced in 1907. Only then an autonomous Catholic-National faction – consisting of 17 MPs – gathered round M. Hruban, thus laying the foundation for an independent tactics of Czech Political Catholic movement. Unlike other Czech parties, the Catholics championed the policy of the Austrian Government and, consequently, they soon became isolated. They believed they could achieve their goals (political, economic, social and cultural advancement of the Czech nation) through accommodating tactics more easily than through obstruction and opposition. On the other hand, they did not reject opposition policy as such; they only demanded that it should rather be constructive than utterly adverse. While disavowing tactics of radicals, Catholic MPs did not refuse to constitute a joint bloc with other Czech MPs. Their attitudes varied from case to case depending on the immediate benefit a case at hand could bring to Catholicism. That was why they often allied with Slovenian pro-Catholic MPs headed by I. Šusteršič.

Translated by Mgr. Ivan Ryčovský

prof. PhDr. et PaedDr. Pavel Marek, Dr.
Katedra politologie a evropských studií FF UP
Křížkovského 12
771 80 Olomouc

Jungův sudetský socialismus (ve světle Zániku Západu)

Dušan Kořený

Na samém prahu myšlenkového světa středoevropského dvacátého století leží jako mohutný balvan Spenglerův *Zánik Západu*. Již svým objemem je schopen dokonalého zastrašení, nelze jej však nebrat v potaz, ignorace je nemožná. Každý, kdo chce nebo musí vstoupit, je nucen se s ním vyrovnat. Ale ještě dlouho po vstupu, během pobytu v divočině budovy, je přítomen stín i vědomí přítomnosti toho, co se nám u vchodu postavilo do cesty. Jakkoliv by se ze zpětného pohledu mohlo zdát, že je *Zánik Západu* dítětem první světové války, působil světový konflikt v tomto, stejně jako v případech všech myšlenkových a politických směrů meziválečných let, jako katalyzátor, díky němuž vývoj nabral závratný spád. Přísady katalyzované substance však byly připraveny už v době před válkou. Není třeba Spenglera podezřívát ze snahy neoprávněně si přičíst dar prozíravosti, když tvrdí, že jej titul jeho životního díla napadl již v roce 1912. Základní práce na textu měla být dokončena o dva roky později, tedy právě v posledních dnech míru. Do roku 1917 autor knihu kriticky prošel a toho léta také vydal první svazek. Tento moment nemohl být lépe zvolen, ani kdyby šlo o vypočítavost. Najednou – ze dne na den – se *Zánik Západu* stal prvořadou intelektuální událostí a jeho autor prorokem hodiny dvanácté.¹

Stalo se společenskou povinností intelektuálů, kteří chtěli vystavit na odiv svou sečtělost, filozofickou kapacitu a orientaci v dobových trendech, mít Spenglerovo dílo na čestném a dobře viditelném místě ve své knihovně. Výjimkou nebyl ani jihlavský spisovatel Karl Hans Strobl² a také Rudolf Jung, budoucí předseda DNSAP, si za motto k *Národnímu socialismu*, svému životnímu dílu, vydanému poprvé v Opavě roku 1919, vybral citát z jedné Spenglerovy knihy: „*Vnitřní důstojnost lze v Německu přisoudit jen socialismu*“. Touto knihou bylo *Prustvi a socialismus* rovněž z roku 1919, další ze Spenglerových proslulých textů. Ale zatímco Spengler u většiny lidí vzbuzoval slepý obdiv, na druhé straně rozpačky a daleko nejčastěji prostou fascinaci silou své základní myšlenky, odhodlala se – už z důvodů fyzické obtížnosti – k podrobnému studiu jeho nauky pouze malá část publika. Není třeba pochybovat o tom, že Jung byl její součástí a Spenglerovu knihu (přínejmenším první díl) prostudoval opravdu důkladně. Podobnost je možno nalézt už na první stránce. Spengler, podle své formulace, nepsal *Zánik Západu* pro lidi, „*kteří hloubání o podstatě činu považují za čin*“. Za nejvyšší etiku považuje etiku dravého činu a knihu věnuje těm,

¹ SPENGLER, Oswald: *Der Untergang des Abendlandes (Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte)*, I. (Gestalt und Wirklichkeit), München 1929, s. XI.

² ALTRICHTER, Anton: *Karl Hans Strobl (Ein Lebens- und Schaffensbild)*, Leipzig 1927.

kteří „dorostli světu“. – Jung vpisuje věnování „odvaze, čínorodé síle a nezištnosti“ a alespoň zdůrazněním prvních dvou z těchto vlastností Spenglerovi přitakává.³

Jinak je tomu však již u nezištnosti. Motto nezištnosti, nesobeckosti, odvahy se přitom vine celým *Národním socialismem*. To již není ve Spenglerově duchu – Spenglerovo opojení pocitem, „*když nůž řeže nepřátelské tělo, když pach krve a sténání proniká k triumfujícím smyslům*“, jeho vzývání smečky silných osobností, toužících držet „*v drápech šhubající se kořisti*“ nemá s odříkáním mnoho společného. „*Idioti se ještě dnes pokoušejí hlásat ‚národní‘ komunismus. Socialismus, jak já ho chápu, předpokládá soukromé hospodářství s jeho starogermánskou radostí z moci a kořisti*“, dušuje se Spengler. Ale navzdory této nabubřelé proklamaci je u obou autorů v definici pojmu *socialismus*, který pro oba představuje pojem základní a především pro Junga je vstupní formulací celé jeho teorie, možno najít mnoho společného. Spengler totiž socialismus nechápe ve smyslu „*teoretickém, jako u Marxe, nýbrž praktickém, jako u Bedřicha Viléma I.*“ Socialismus Spenglerovi skutečně splývá s morálkou pruského státu a má dokonce tvořit jeho nejnižší podstatu. Nejde podle něj o ekonomickou nauku ani o snahu poskytnout „*ulici*“ co největší výhody, nýbrž o metafyzickou sílu, vedoucí k „*výchově jedince k povinnosti pro celek*“ – nikoliv tedy o práva, nýbrž o povinnosti. Socialismus pro Spenglera znamená výchovu k pili, k snaze o změnu zdánlivých daností viditelného světa, k touze po velkých, téměř nedosažitelných cílech, o faustovskou vzpouru vůči Bohu a řádu, který nám byl vnucen a jehož jsme otroky. Ale taková je celá naše epocha, říká, nikdo se z ní nevymkne, i vzpoura otroků je řízena otrockou poslušností k duchu doby: „*My všichni jsme socialisté, ať to víme, nebo ne. Dokonce odpor vůči němu nese jeho podobu.*“⁴

Také Jung považuje socialismus (a používá-li tento pojem, má na mysli vždy socialismus národní) za více než politický program. Socialismus pro Junga značí ducha německých dějin a německého národa, stále znovu se vracející výjev: Boj s mořem, bažinami, pralesy o každý kousek půdy, tolik typický pro „germánský“ středověk, by podle Junga nebyl možný bez kolektivní vůle, bez ochoty věnovat své síly společnému záměru a společnému dobru v zápase se silami, v němž by individuum, slabý jedinec vždy nezbytně zahynul. Socialismus, vyvozuje Jung, tak znamená „*společnou práci, společnou vůli*“, cílem socialistů musí být „*výchova každého jednoho dílu našeho národního celku k zařazení se do celkovosti, nejsilnější výraz síly vůle při současném upozadění veškerého osobního egoismu*“. Jedná se o morálku vyššího druhu, povznesenou nad přízemní morálku individualismu: Jedinec musí svá malicherná osobní přání podříditi celku. Nejskvělejší příklady socialismu nalézá Jung v pruských dějinách – v středověké východní kolonizaci, odehrávající se z velké části na území pozdějšího Pruska, v 18. a 19. století, tedy v době zrození vlastního pruského státu. Jung sleduje linii, táhnoucí se pruskými dějinami od řadových rytířů, feudálů, k důstojníkům, úředníkům a občanům pruského státu moderní doby a cituje Spenglerova slova: „*Německý, přesněji pruský instinkt byl: moc náleží celku. Jedinec mu slouží. Celek je suverénní.*“ Národní socialismus, uzavírá Jung, nemá zapotřebí žádné monumentální teoretické konstrukce, kterými si posluhují marxisté. Socialismus je dějinná danost, které je těžko se vymknout: „*Dílo a tvorba našich praotců, učení Fichtovo, Friedricha*

³ JUNG, Rudolf: *Der nationale Sozialismus (Seine Grundlagen, sein Werdegang und seine Ziele)*, München 1922, s. 2–3; srov.: SPENGLER, Oskar: *Preußentum und Socialismus*. In: *Politische Schriften*, München 1933, s. 35.

⁴ Taktéž: *Člověk a technika (Příspěvek k jedné filozofii života)*, Praha 1997, s. 25, 49; taktéž: *Der Untergang*, s. 179, 433, 445, 459; taktéž: *Politische Schriften*, s. VII; taktéž: *Preußentum und Sozialismus*, s. 71.

*Lista a Adolfa Wagnera, není nic jiného než národní socialismus. Můžeme ho také nazývat německým socialismem, protože myšlenky a pocity, které v něm žijí, nejsou s žádným národem tak spjaty, jako s německým.*⁵

Ale zatímco tedy Spengler považuje socialismus za jev, typický především pro současnost, stejně jako pro všechna úpadková období lidské historie, kdy kvetoucí formy *kultury* uvadly ve vyprázdněnou *civilizaci*, je pro Junga spjat naopak právě s nejlepšími okamžiky dějin, kdy kultura dosáhla svého vrcholu. Pro Spenglera znamená socialismus především vzpouru nadčlověka a teprve na druhém místě zdůrazňuje vědomí povinnosti vůči celku. Pro Junga naopak je socialismus především – a vlastně nic jiného než – kolektivní duch a teprve poté hovoří o touze socialistů dosáhnout politického převratu prostředky boje. Ale i Jung skicuje socialistu jako pravý protiklad měšťáckého poklidu, jemuž zůstane sebeobětování „*navždy cizí*“, – tedy jako nepokojnou osobu, odmítající nutkání k levnému míru. Spengler dále socialismus považuje především za německý fenomén.⁶ Neexistuje vlastně jiný, než německý socialismus, říká, a ten musí být očištěn od infiltrace učením marxismu: „*My Němci jsme socialisté, i kdyby o tom nikdo nevěděl. Ostatní jimi vůbec nemohou být.*“ Jung naproti tomu schopnost cítit socialisticky přičítá všem národům, Němci dokonce podle něj – navzdory tomu, že mají pro socialismus v „*nejčistší formě*“ nejlepší předpoklady – mnohem více propadli marxismu a s dogmatismem sobě vlastním jako jediní důsledně dostáli marxistickému požadavku internacionality, zatímco ostatní národy byly v moderní době vždy více či méně socialisty národními, vlastně nacionalistickými. I Jung ale nakonec dospívá k závěru, že to, co „*jiné národy nazývají socialismem*“, se přece jen neshoduje s německým chápáním tohoto pojmu – „*je to více zdání než skutečnost, více nápodoba než vnitřní pudové puzení*“.⁷

Jung se s autorem *Zániku Západu* shoduje i ve zdůrazňování krve. Socialismus nevzal svůj počátek „*na papíře*“, v spleti teoretických postulátů, tvrdí oba. Je dán genetickou nutností, je zakódován v krvi a – použijme Spenglerova slova – „*jedině krev rozhoduje o budoucnosti*“. Jung Spenglerovu teorii přebírá a dovádí k jedině možnému pesimistickému závěru: Národy mají svá období vrcholného rozkvětu a žalostného úpadku, přicházejí na scénu dějin a mohou z ní navždy odejít, pokud v nich bude porážena „*tvořivá síla*“, která je jedinou podmínkou všeho „*rozkvětu a rozvoje*“. Tato mystická síla se přitom nedostavuje libovolně, je vázána na „*pokrevní a druhová společenství, která nazýváme rasami a s nimi žije i umírá*“. Německý národ byl kdysi součástí germánského rasového společenství, postupem doby však germánské rasové dědictví v jeho žilách prořídlo, Němci se neustále míšili s jinými národy, takže v nich arijská krev dnes koluje už jen v malém množství, a proto je i jejich tvůrčí síla na ústupu, obává se Jung. Na konci stojí prázdnota, vyhaslá kultura, která se stává otrokem silnějších ras a toto nebezpečí podle Junga aktuálně hrozí i německému národu, tak jako prý kdysi v severní Palestině podlehl arijské etnikum, věnující se poklidně orbě, přílivu nižší krve pouštních nomádů. Dějinný úpadek kulturních okruhů, který je podle Spenglerových raných vývodů pravidelně a nezvratitelně se opakujícím jevem

⁵ JUNG, Rudolf: *Der nationale Sozialismus*, s. 65–66, 76, 100, 188; Taktéž: *Der Nationalsozialismus, sein Werden in Mitteleuropa*, Troppau 1928, s. 3.

⁶ Ačkoliv na jiném místě později označuje Spengler socialismus za „*to společné v nás*“ – za společný rys mentality moderních lidí od Varšavy po San Francisco. SPENGLER, Oskar: *Preußentum und Sozialismus*, s. 25.

⁷ Taktéž: *Der Untergang*, s. 41; taktéž: *Preußentum und Sozialismus*, s. 4; JUNG, Rudolf: *Der nationale Sozialismus*, s. 76–78; taktéž: *Erneuerung ist die Vorbedingung*. In: *Deutscher Maien*, 1. 5. 1923, s. 2.

lidských dějin bez ohledu na konkrétní okolnosti, je tedy v Jungově pojetí pouze důsledkem rasové nečistoty daného národa – není nezvratitelný, ale o to hroznější.⁸ Jeho důsledkem je „*duševní rozervanost*“ konkrétních jedinců, „*touha po východisku z nouze, plná utrpení*“. Řešením je odhození všeho cizího, „*návrat k německému duchu*“, tedy duchovní obnova národa a tento dějinný krok může provést pouze národní socialismus. Francouzi, Angličané mohou „*být zasvěceni kulturní, rasové smrti, mohou propadnout zžidovštění*“, německý národ se ještě zachrání, protože v poslední chvíli rozeznal „*příčiny své choroby*“. Němci tak (říká Jung pateticky) zažehnají prokletí velkopátečního večera, probudí se ze smrtelného spánku tak jako Baldur či jako se probouzí příroda zjara: „*Přece zas vysvitne slunce na nebi, potoky a řeky protrhnou svůj ledový krunýř, tráva roste a květiny rozkvétají, ptáci pějí, zvonky zvoní a pupeny pučí, jaro, to rozverné dítě, je zase tu!*“⁹

K tomu je ale třeba semknout národ pod znamením hákového kříže a připravit jej k „*ne-lítostnému boji*“ (který je „*otcem všech věcí*“) proti veškerému egoismu a vládě peněz. Teprve v tomto společenství dojde tvořivá síla svého obnovení, rozkvět kultury bude opět umožněn, národ vstoupí do fáze rozkvětu a jedinec dosáhne bolestně vytoužené celistvosti duše. Nová jednota bude jednotou „*všech tvořivých*“ lidí. A právě pojem *tvořivosti, tvorby* – nikoliv *rasa* nebo *národ* – sehrává v Jungově konstrukci centrální úlohu. *Tvůrce* ale v Jungově pojetí není jen umělec nebo vynálezce, nýbrž každý, kdo si vydělává na živobytí poctivou manuální prací, anebo i učitel, úředník, žena v domácnosti, kteří svou svědomitou snahou přispívají k dobru celku. Německý národ má vrozený sklon k *tvorbě*, který se projevuje v každodenním životě, dokládá Jung: „*Nechcete-li věřit, dejte tomu nebo onomu kousek půdy do vlastnictví. Postaví si králíkárnu, i kdyby se to nikdy neučil, zasadí stromky, aniž by se ptal, zda bude kdy užívat jejich plodů. Tvůrčí pud se projevuje již v hravosti dítěte.*“ To může znít, aniž to tak Jung zamýšlel, poněkud přízemně. V hospodářském životě vidí Jung pouze dvě skupiny: třídu fyzické i duševní *tvůrčí práce* a vrstvu lidí *bezpracného výdělků*. Jakékoliv jiné dělení (např. na dělníky, rolníky, inteligenci, nebo na třídu duševní a třídu manuální práce) ve srovnání s touto definicí nikdy nepostihuje realitu společenského života úplně. Naivní je ale rovněž tvrzení o ideální harmonii všech společenských vrstev bez ohledu na způsob obživy, protože ignoruje skutečně existující rozpor. Všechny příslušníky *tvůrčí* třídy, tedy občany, žijící z výdělků své práce, je ve smyslu této Jungovy definice možno nazvat *dělníky*. Národně socialistická strana se hlásí k třídě *tvůrčí práce*, bojuje za její zájmy a v tomto smyslu jde o stranu dělnickou (nikoliv tedy o stranu pouze průmyslového dělnictva). Sudetští národní socialisté jsou tak ve svém sebechápání *třídní stranou*, stranou jedné třídy. Nepotírají jakékoliv soukromé vlastnictví, snaží se pouze o odstranění toho dílu soukromého majetku ve společnosti, který nebyl nabyt prací, poctivou *tvorbou*, a který poškozuje obecné zájmy. V tomto rozsahu se tedy jedná o *třídní boj*.¹⁰

⁸ Postupem času Jung využil apokalyptické rysy, které se v jeho učení skrývaly, a přiklonil se jednoznačně k lineárnímu pojetí dějin, jejichž nezvratným vyvrcholením má být třetí říše. Je zajímavé, ačkoliv nepříliš známo, že také Spengler ke konci života svou teorii autonomních kulturních okruhů revidoval, ovšem v duchu radikálního pesimismu: dějiny mají postupovat spirálovitým pohybem až ke konečné katastrofě celého lidstva. FARRENKOPF, John: *The Transformation of Spengler's Philosophy of World History*. In: *Journal of the History of Ideas*, 52 (1991), s. 464, 476, 480–482.

⁹ SPENGLER, Oskar: *Preußentum und Sozialismus*, s. 3; taktéž: JUNG, Rudolf: *Der nationale Sozialismus – Träger der deutschen Zukunft*, Troppau 1923, s. 4–6, 12; taktéž: *Des nationalen Sozialismus Ziel und Sendung in den Sudetenländern*, Troppau 1922, s. 3–4, 7–8.

¹⁰ Tamtéž, s. 10–11; taktéž: *Der nationale Sozialismus*, s. 83–84, 89, 107–109.

Samotná kategorie *tvorby* je součástí dualismu, v němž protikladnou pozici zaujímá *mamon*. Cílem *mamonismu* je podřídit třídu *tvůrčí práce* nadvládě financí, uvrhnout ji do otroctví peněz. Proti *tvůrci* (*Schaffer*) staví Jung *chamtivce* (*Raffer*), *socialismus* je protikladem *materialismu*. Zástupci třídy *bezpracného výdělku*, nomádi velkoměsta, „*této pouště moderní doby*“ (Spenglerova díkce), všechno své myšlení a konání podřizují touze zneužít poctivou práci co nejvíce ke svému prospěchu, dosaženému bez *tvůrčí námahy*. Mamonismus stále zvyšuje světovou průmyslovou produkci, stále více lidí tak dostává do svých tenat a zbavuje je možnosti věnovat se *tvůrčí práci*. S hrozivě se zvyšující industrializací, která má svůj původ ve vynálezu parního stroje, ponechává kultuře, skutečné kulturní tvorbě na světě stále méně místa. „*Střežme se tedy hovořit o kulturním pokroku a nenamlouvejme si, že dobře a draze jíst, jezdit automobilem, mít svůj byt a místo v divadle již značí kulturu. Jen nestydatý materialismus, tzn. přecenění sprostě smyslného, ji v tom dovoluje spatřovat.*“ Jung se tedy v souladu se Spenglerem cítí být svědkem zániku *kultury* a jejího nahrazení *civilizací*, nekomplikovaně spotřebním duchem velkých měst. V tomto posunu vidí národní ohrožení, protože civilizace je ze své podstaty mezinárodní, zatímco skutečný produkt kultury se může zrodit pouze z národního ducha. Stále rychleji se otáčející kola velkopřemyslu likvidují malé, skutečně *tvůrčí výrobce*, kteří se vypracovali z práce svých rukou a kteří vůči konkurenci velkých podniků, akciových společností a nadnárodních trustů, nabízejících stejné výrobky za levnější cenu, nemají šanci. A protože je naprostá většina průmyslu v područí několika velkých bank, padá tvorba malého, poctivého podnikatele, ukotveného ve svém národním prostředí, za oběť nenárodnímu, zdánlivě anonymnímu kapitálu. Vznikají umělé monopoly, neodpovídající přirozenosti *tvůrčí práce*, a celý svět se stává vykořisťovanou kolonií nadnárodních financí. Světová válka (vstup Ameriky do války) tak nevypukla jako následek potopení Lusitánie, ani z obavy před německým militarismem či z idealismu prezidenta Wilsona, nýbrž z touhy amerických velkopodnikatelů a velkých bankéřů po nových trzích v zámoří, po rozšíření jejich monopolu na monopol globální, tedy po vládě nad světem, vyvozuje Jung.¹¹

Člověk se stává strojem, vhodným k vykonání několika bezmyšlenkovitých úkonů. „*Řemeslnický tovaryš středověku byl se svou prací duchovně a duševně spjat, byla jeho výtvořem, kouskem jeho samého. Moderní průmyslový dělník již radost tvůrce nezná.*“ I výsledný produkt se tak stává anonymním, sériovým předmětem, zhotoveným bez radosti, bez osobního vztahu. Největší, krutá tragika moderní doby ale spočívá ve ztrátě *tvůrčí radosti*, o kterou dělníka připravil stroj. „*V tom spočívá tragika jeho života, to z něj více než nejistota bytí činí vydědence, vykořeněnou bytost, proletáře, obraného o největší lidské štěstí.*“ Tato nezměrná nouze může být zmírněna jedině znárodněním velkých podniků, disponujících zejména monopolem nad nerostnými surovinami – tedy jejich převedením do vlastnictví obcí (*obecní socialismus*), zemí či státu – a především postupným zvyšováním podílu zaměstnanců na zisku společností s více vlastníky. Jung polemizuje s marxistickým pojmem *socializace*, předpokládajícím existenci *společnosti*, do jejíhož vlastnictví by měl být dříve soukromý majetek převeden. Taková kategorie Jungovi připadá příliš abstraktní a mlhavá, zatímco *národ* je zjevnou realitou. Výsledkem bude družstevní vlastnictví, kdy každý *dělník* (ve smyslu výše uvedené definice) bude žít z podílu na výsledku své práce a nadvláda samoúčelného kapitálu bude zlomena. Zaměstnanci budou se svým podnikem

¹¹ Tamtéž, s. 34–40, 108–109.

těsněji spjati a budou mít osobní zájem na jeho prosperitě, což přispěje ke zvýšení radosti z práce a pocitu zodpovědnosti, jakkoliv tento stav v sobě rovněž nese riziko podílu na případných ztrátách. Je tedy nutno v dělnicích vypěstovat ducha kolektivní práce a ochoty k oběti ve prospěch celku. Výhody mnohonásobně převáží, „*otrok práce se teprve tím stane spolupracovníkem.*“ Teprve reálný podíl na výdělku ospravedlňuje existenci závodních rad, umožňujících komunikaci se zaměstnavatelem, bez podílu na zisku z vykonané práce by totiž byly pouhými kvaziparlamenty. Manuální i duševní práce má být v podnikových radách zastoupena rovnoměrně, jedině zamezením majorizace je možno dosáhnout nerušené tvorby a rozkvetu a postupné „*demokratizace*“ hospodářského života. Závodní rady ale nesmějí být zainteresovány pouze na zisku daného podniku, jejich rozhodování musí být vedeno pocitem zodpovědnosti vůči celku a zájmům celé národní ekonomiky: „*Planá teorie třídního boje mezi podnikateli a zaměstnanci bledne tváří v tvář tvrdé skutečnosti soutěže jednotlivých státních ekonomik, vedoucí nezbytně k vzájemnému potírání.*“¹²

Systém závodních rad, zprostředkujících podíl zaměstnanců na řízení podniku, je předstupněm k stavovskému zastoupení v rámci celého státu, tedy k systému rad, aplikovanému na celé národní hospodářství (nemá jít tedy, na rozdíl od ruských *sovětů*, o celospolečenskou formu bezprostřední organizace). Jednotlivé závodní rady budou zastřešeny odbory, výsledným stavem bude jednotná odborová organizace pro každý druh hospodářské činnosti, tedy pro všechny příslušníky určitého povolání, čili stavu. Úkolem jednotných odborů má být snaha o vybojování co nejvýhodnějších platových podmínek a kultury práce pro jednotlivá povolání, vykonávání vlivu na celé příslušné hospodářské odvětví, jakož i na celý hospodářský život („*sumu všech podniků*“) daného národa. Odbory mají zároveň zastupovat daná odvětví národní ekonomiky vůči zahraniční konkurenci a – spolu se zaměstnavateli příslušného odvětví – zápasit o co nejvýhodnější místo na poli mezinárodní hospodářské soutěže. Shoda cílů a potřeb daného stavu bez ohledu na národní hranice je totiž podle Junga iluzí. Jedná se o sebeklam, který zastírá skutečnost vzájemné mezinárodní konkurence podniků, příslušejících k danému stavu. Zvláště v mnohonárodním státě, jakým je Československo, se ukazuje, že boj o pracovní místo a o co nejvýhodnější pozici na mezinárodním trhu je vždy na prvním místě, boj o společný podíl na zisku je zatlačen do pozadí, ukazuje Jung. Jednotlivá odvětví by našla své zastoupení také ve *druhé komoře* národního parlamentu, zatímco první komora by byla ponechána politickým stranám, z jejichž kompetence by ale byla vyjmuta hospodářská politika. Ekonomické otázky by tak přestaly být předmětem kompromisu a stranického obchodu, mohly by být střízlivě a věcně zvažovány. Za účelem volby do hospodářské (stavovské) komory by byl celý stát chápán jako jeden volební obvod, volba by proběhla na základě prosté většiny (nebylo by propočítáváno poměrné zastoupení jednotlivých odvětví či odborových organizací) a lidem, žijícím z pouhých finančních spekulací či bezplatného zisku (úroky, akcie), by pro tento účel bylo volební právo odepřeno. Systém politické a hospodářské komory doporučuje Jung i pro správu větších obcí. Národní jednotu napříč profesními skupinami by zaručoval Vůdce, ať už by formálně nesl titul monarchy či nikoliv. Výše uvedené plány rezervuje Jung pro německý národní stát, na půdě Československa by byl možný pouze v rámci německého autonomního území, nacionalizace ve smyslu převedení majetku pod kontrolu centrální vlády

¹² Tamtéž, s. 34, 158, 161–167, 185; taktéž: *Gewerkschaft und neue Zeit*. In: Taschen-Jahrbuch der deutschen Nationalsozialisten 1921, Aussig (1920), s. 106.

zde nepřichází v úvahu (proto DAP za Rakouska požadovala zestátnění železnic, zatímco její nástupkyně v ČSR proti tomuto kroku vehementně vystupovala). Vícenárodní státy jsou pro Junga brzdou ve vývoji a překážkou pro uvedení národně socialistické reformy v praxi. Musejí být proto potlačeny.¹³

Jung uznává důležitost peněz za účelem výměny zboží. Mají-li však peníze tomuto účelu dostát, musí se jejich hodnota hodnotě zboží co nejvíce blížit. Pokud je hodnota měny vyšší než hodnota směňovaného zboží, vymykají se peníze z racionální kontroly, stávají se svým vlastním pánem a sebestředným diktátorem trhu, tedy svým vlastním samoúčelem. Aby tomuto nežádoucímu jevu bylo zabráněno, je třeba zakázat vázání hodnoty peněz na drahé kovy, které ve skutečnosti nevytvářejí jejich hodnotu (které dokonce o sobě nemají vůbec žádnou hodnotu, kromě hodnoty spekulace, tedy bezpracného úroku), a zajistit jejich trvalý oběh. Nabídka zboží a množství obíhající měny musejí být drženy v rovnováze, jedině krytí peněz musí spočívat v reálně vykonané práci, v tvůrčích výkonech jednotlivců, a nic tedy nebrání tomu, aby peníze obíhaly pouze v papírové podobě. Začínají-li ceny stoupat, je třeba část peněz stáhnout, pokud naopak ceny klesají, je třeba množství obíhajících peněz zvýšit. Za tímto účelem požaduje Jung zřízení státního měnového úřadu.¹⁴

Dokud nedojde k uskutečnění národně socialistických záměrů, nebude pracující člověk ze svého otroctví vysvobozen: „*může bidně zdechnout a ani kohout po něm nezakokrhá, neboť Jahve je nesmiřitelný.*“ A tomuto židovskému božstvu, jehož podle Junga Ježíš (který vyhnal ze svatyně lichváře a kázal proti braní úroků) nazval d'áblem, musí všichni platit tribut – staří, mladí, dokonce i kojenci platí úroky, protože celý západní svět, všechny evropské státy jsou otroky kapitálu a dlužníky nadnárodních bank, hřímá Jung. Newyorská Wallstreet, která prostřednictvím své údajné loutky Wilsona měla rozpoutat světovou válku, také na válce podle Junga nejvíce vydělala, takže Německo, zapletené do nekončících reparačních závazků, je dnes „*otrockou plantáží*“ židovského kapitálu. Tato údajná židovská nadvláda nad světem je skutečnou příčinou Jungova antisemitismu: Ať se dopátrává původu materialismu, mamonismu nebo úrokového otroctví, vždy se mu na konci cesty zjeví Jahve, nelítostný „*bůh pomsty*“, udílající prostřednictvím *Talmudu* a *Starého zákona* příkazy židovskému bankéři, kapitalistovi a všem lidem židovského původu. Jestliže, ovlivněn četbou Spenglera, spatřuje Jung ve velkoměstských sídlištích pařeníště všeho zla materialistické, vyprahlé moderní doby, ne-li jeho samotnou příčinu, velkoměsto a židovský národ bez výhrad ztotožňuje. Moderní zlo a postava Žida tak Jungovi neoddělitelně splývá v jedno: „*Kdysi pouštní kočovník, je Žid po mnoho staletí (už ve starém Řecku a Římě) vysloveně člověkem velkoměsta, který nezná žádné ideály. V pošetilém zaslepení mu Arijec přibásnil dobrého Boha na nebi, zatímco on přece uctívá jen jedno božstvo, které se k němu ve své ničivé touze zcela hodí.*“¹⁵

Jungova rétorika zní místy až šosácky: „*prostota, radost z práce a z přírody, zpěvu a toulek, z poklidné domáckosti, z pozhnané plodnosti.*“ Navíc si Jung neustále vypomáhá příklady ze středověku, vlastně celý jeho *Národní socialismus* je nesen motivem srovnání

¹³ Tamtéž, s. 102–104; taktéž: *Der nationale Sozialismus*, s. 161–162, 171–173; taktéž: *Was wollen die deutschen Nationalsozialisten in der Gemeindestube?* Troppau 1923, s. 3.

¹⁴ Taktéž: *Der nationale Sozialismus*, s. 25, 116–117, 143–145, 147; taktéž: *Grundsätzliches zur Frage der Geldreform*. In: *Taschen-Jahrbuch der deutschen Nationalsozialisten 1923*, Aussig (1922), s. 100–102.

¹⁵ Tamtéž, s. 99; taktéž: *Der nationale Sozialismus*, mj. s. 40–54; taktéž: *Des nationalen Sozialismus Ziel und Sendung*, s. 3–4.

středověkého ideálu a bídného stavu moderní doby. Jung srovnává stav hygieny, morálky, veřejného práva a středověká společnost z tohoto srovnání pokaždé vychází jako zlatý věk a vzor pro současnost.¹⁶ Obraz, který Jung vykresluje, je obrazem čtyřsetletého úpadku, jde o eschatologii pesimistickou, vše může skončit až úplným zánikem. Jak se však s Jungovým velebením pohody domácího krbu snáší jeho vzývání nelitostného boje? Jung rozlišuje dvě sféry veřejného života: sféru národní a ekonomickou. V ekonomických otázkách (v boji proti odpustkovému fiskalismu moderní doby) je na místě postupná reformní práce, v zájmech národních Jung doporučuje revoluci. Ale i tu vzápětí zmírňuje požadavkem mravní a duchovní obnovy, prodechnuté niternou zbožností německého křesťanství (na rozdíl od Lutherovy církve nezávislé na knížecí moci), která určitě nemůže být vedena nelitostnou taktikou revolučního zápasu. Jung ale ponechává místo i přirozené dialektice historického vývoje: Světová hospodářská krize může být počátkem konce kapitalistického systému, který se celému světu rozkládá před očima.

Pokud se však revoluce přece jen dostaví, bude to skutečná *revolutio*, návrat v původní polohu. Po utichnutí revoluční vřavy se nad německou krajinou rozprostře idyla státu odděleného od církve (a církve od státu). Na čele *germánské*, respektive *německé demokracie* bude stát Vůdce. Vůdce nebude zvolen dvoukomorovým parlamentem, ani vymyšlen kompromisem či zákulisní dohodou, zrodí se z osudové nutnosti tak, že jeho přítomnost bude všem zjevná, odvážně tvrdí Jung a pokračuje: Lid Vůdce potvrdí všeobecnou a přímou aklamací, bude jej následovat, protože ucítí, že jej prostě „*následovat musí*“, neboť v něm „*doutná božská jiskra*“. Vůdce bude prvním služebníkem obce, všechny své síly věnuje „*službě národního blaha*“ a jeho titul bude *vévoda*.¹⁷

Zusammenfassung

JUNGS SUDETENSOZIALISMUS (IM LICHT DES UNTERGANGS DES ABENDLANDES)

Ziel der vorliegenden Studie war es nicht, die sudetendeutsche Variante des Nationalsozialismus und ihren Autor Rudolf Jung (1882–1945) in einen breiten Kontext des zeitgenössischen Denkens zu stellen und alle Quellen Jungs Ausführungen aufzusehen, sondern lediglich diese Ideologie zu beschreiben und einen Vergleich mit Oswald Spenglers „Der Untergang des Abendlandes“, dem einflussreichsten Werk der Zeit nach 1918, zu ziehen. Jungs Buch „Der nationale Sozialismus“, zum erstenmal 1919 in Troppau erschienen, war die Grundlage des Parteiprogramms der DNSAP und war seinerzeit, vor dem Erscheinen des „Mein Kampf“ auch in Deutschland in den nationalen und völkischen

¹⁶ Taktěž: *Der nationale Sozialismus*, mj. s. 21–23.

¹⁷ Taktěž: *Des nationalen Sozialismus Ziel und Sendung*, s. 7, 10–11; taktěž: *Der nationale Sozialismus – Träger der deutschen Zukunft*, s. 4; taktěž: *Der nationale Sozialismus*, mj. s. 103–107, 174–175, 177–178; taktěž: *Erneuerung ist die Vorbedingung*, s. 1–2; taktěž: *Die Aufgaben des Nationalsozialismus an der Schicksalswende des deutschen Volkes*. In: Taschen-Jahrbuch der deutschen Nationalsozialisten 1933, Aussig (1932), s. 97 a 99.

Kreisen hoch geschätzt. Einige Ähnlichkeiten dieses theoretischen Gegenanschlags auf die Moderne mit der Denkweise der heutigen Antiglobalisierungsbewegung lassen sich nicht übersehen.

Mgr. Dušan Kořený
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou (Se zřetelem k roli Josefa Šusty)¹

Jiří Lach

Úvod

Následující článek mapuje jeden z rysů mezinárodní historické práce – meziválečnou snahu o nadnárodní součinnost, která našla svůj nejhmatatelnější výraz v kongresovém hnutí a ve vytvoření struktury, jež umožňovala řešení společných projektů. Některé aktivity a instituce přežily i těžkou zkoušku druhé světové války a fungují dodnes. Text nevyčerpává dané téma a zaměřuje se pouze na část okruhů. Vychází z následujících tezí: mezinárodní historické kongresy ve 20. století přispívaly k několika trendům. Historické kongresy po roce 1918 napomohly tomu, aby historie jako věda potlačovala svou roli asistentky nacionalismu, který v Evropě 19. století prodělal nebývalý rozkvět a byl jednou z příčin válečného utrpení v letech 1914–1918. Dále bylo posíleno pojetí historické vědy jako kolektivního badatelského snažení a vytvořena účinná platforma pro srovnání výsledků práce historiků z celého světa, a to jak v oblasti faktografie, tak i metodologie. Došlo rovněž ke zlepšení zpřístupňování pramenů obecné důležitosti. V této studii bude zejména mapován vztah mezinárodní organizace historické vědy a československého dějepiscetví, který se odehrával především prostřednictvím sjezdů a Mezinárodního výboru historických věd. Jsou-li pominuty zprávy z kongresů, které přinesli jejich účastníci především na půdě ČČH, tak je zřetelné, že toto téma nebylo doposud podrobeno zevrubnější analýze.

Zřejmě nejpodrobnější publikací o sjezdech a mezinárodní organizaci historické práce ve 20. století je kniha Karla Dietricha Erdmanna *Die Ökumene der Historiker*.² Erdmann pracoval s písemnostmi mezinárodního historického komitétu, oficiálními dokumenty a publikacemi *Comité International des Sciences Historiques* (CISH).³ Z doposud prováděného výzkumu se jeví jako nejzávažnější archivní pramen pozůstalost Josefa Šusty, který byl nejrespektovanějším československým dějepiscem té doby v cizině. Přestože se zúčastnil

¹ Tento článek vznikl díky podpoře Grantové agentury České republiky, č. 409/01/D038 (projekt „Lidský a vědecký profil historika Josefa Šusty 1874–1945“).

² ERDMANN, Karl Dietrich: *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*. Göttingen 1987.

³ Dále jen CISH.

pouze setkání světových historiků v norském hlavním městě, byl velmi činný v mezinárodní koordinaci dějepisné práce po celá 20. a 30. léta.⁴

Kongres v Bruselu

V roce 1923 došlo po deseti letech k dalšímu setkání historiků. Tento sjezd dostal označení pátý. Předchozí sjezdy proběhly v nizozemském Haagu (1898), následovala Paříž (1900), Řím (1903), Berlín (1908), Londýn (1913).⁵ Zdálo se, že pětiletý interval pro kongresová jednání bude zachován. Ani bystří pozorovatelé minulosti nebyli v roce 1913 schopni odhadnout, že se další kongres nebude konat, jak bylo plánováno, v roce 1918 v Petrohradu, ale až po deseti letech a ve zcela odlišném klimatu. Jan Bedřich Novák k tomu napsal: „*Za sídlo jeho ustanoven Brusel, hlavní město země, ve které bylo mezinárodní právo uraženo nejtíže. Mezi oběma kongresy leží doba světové války a světových převratů. I na kongresu jsou patrný její stopy, patrný především na rozdílu mezi tím, co bylo 1913 v Londýně a co bylo 1923 ve dnech 8.–15. dubna v Bruselu... Měl-li kongres v Londýně silný ráz anglosaský a německý, byl sjezd bruselský úplně ovládnán duchem francouzským... Novotou na sjezdu byli zástupcové států válkou obnovených, jako my a Poláci.*“⁶

Vedle ředitele Zemského archivu J. B. Nováka se na sjezdu objevili další čtyři delegáti z Československa: Václav Chaloupecký, tehdy již řádný profesor československých dějin na Komenského Univerzitě v Bratislavě,⁷ dále brněnská duše *Časopisu Matice moravské* Bohumil Navrátil, Václav Novotný, který sám referoval o sjezdu v *Naší době*⁸, a Jan Opočenský. S referátem vystoupili J. B. Novák, V. Novotný, jenž podal svůj výklad původu husitského hnutí, a J. Opočenský.⁹ Patrným důsledkem metodologického vývoje české historiografie v předchozích desetiletích byl největší zájem československých badatelů o čtvrtou sekci, která se zabývala dějinami středověku. J. B. Novák si nemohl nevšimnout odrazu

⁴ Pro studium mezinárodních kontaktů Josefa Šusty je cenná poměrně rozsáhlá část Šustovy pozůstalosti uložené ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA). K mezinárodním historickým kongresům jsou to především kartony 13–18 (zčásti také 19–20). Zde se nachází předběžné programy připravovaných sjezdů, doklady ke genezi CISH, Národního komitétu historických věd, který vznikl v návaznosti na CISH. Mezinárodní badatelský význam má Šustova korespondence s představiteli CISH, ať už to byl generální tajemník CISH Michel Lhéritier, jeden z hlavních organizátorů mezinárodní historické bibliografie Pierre Caron a další. Tyto materiály jsou v Šustově fondu prostoupeny (kart. č. 13–18) s dokumenty k jeho činnosti i obecným aktivitám dalších organizací, především pak *Československého ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní* (dále jen ČUMSD), *Commission internationale de coopération intellectuelle* (dále jen CICI) a řadou dalších. Z toho důvodu jsou názvy jednotlivých složek uváděny kompletně, pouze s použitím zde uvedených zkratk. Zahraniční přesah Šustovy badatelské a organizační práce je doplněn jeho korespondencí z kart. č. 2–12.

⁵ ERDMANN, Karl Dietrich: *c.d.*, s. 463.

⁶ NOVÁK, Jan Bedřich: *O mezinárodním kongresu věd historických v Bruselu*. ČČH, 29, 1923, s. 183.

⁷ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), fond Filosofická fakulta, kart. č. 26, inv. č. 314, osobní spis Václava Chaloupeckého. V. Chaloupecký prodělal v tomto období rychlý kariérní postup. 6. ledna 1922 se habilitoval (dekret MŠNO č.j. 124398/1921) a 1. ledna 1923 byl jmenován řádným profesorem (MŠNO, č.j. 12755–IV–1923) s účinností od 1. března 1923.

⁸ Zvláštní otisk *Naší doby*, 31, 1923, č. 8.

⁹ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 14, inv. č. 17, CISH, Sekretariát k propagaci čl. věd duchových 1927, koncept Šustova návrhu výzvy, kterou měl profesorský sbor FF UK adresovat MŠNO, ve věci podpory pro sjezd v Oslo. Zde jsou zmíněni referenti bruselského sjezdu.

mezinárodně-politických poměrů. Triumf Dohody byl patrný i na tomto podniku. Češi se spolu s dalšími slovanskými historiky těšili velké úctě frankofonního světa.¹⁰ Bruselský kongres naznačil rovněž to, že československá delegace bude v drtivé většině reprezentována pouze českými historiky. Žádný z československých oficiálních delegátů na sjezdech v letech 1923–1938 nebyl Slovák.

Mezinárodní výbor historických věd

Koordinace mezinárodní spolupráce nutně vyžadovala nejen pravidelné pořádání historických sjezdů, ale také vznik reprezentativního orgánu. Nutnost vzniku podobného tělesa vycítili již delegáti bruselského sjezdu a to z podnětu Americké historické společnosti.¹¹ Výbor bruselského sjezdu byl zachován a pověřen vytvořením nové instituce.¹² V čele této mezinárodní skupiny historiků stál belgický historik středověku Henri Pirenne.¹³ Henri Pirenne byl nejen interpretem střetu křesťanského světa se světem islámu v ranném středověku, ale byl také mezi historiky, minimálně dohodovými, vnímán jako hrdina I. světové války.¹⁴ Zkušenost s vězněním v Německu, které začalo zatčením v Gentu 18. března 1916 a trvalo po zbytek války, držela v Pirennovi hořkost vůči Němcům. Proti nim pak ve 20. letech vystupoval nesmlouvavě i v oblasti mezinárodní koordinace historické práce. Na bruselském kongresu se zařadil k hlasitým odpůrcům německého začlenění do světové historické organizace, a když se 14. a 15. května 1926 v Ženevě jednalo o složení prvního CISH, blokoval členství Němců Alphonse Dopsche z Vídně a Karla Brandiho z Göttingenu.¹⁵

Nezávislá Ženeva se stala svědkem vzniku CISH. Ráno 14. května 1926 se ve stejném ženevském sále, kde byl kdysi založen Červený kříž, setkala velmi reprezentativní delegace.¹⁶ K rozběhnutí tohoto procesu přispěla finanční dotace *Laura Spelman Rockefeller Memorial* ve výši 25 tisíc dolarů.¹⁷ Tento zásadní dar vedl k tomu, že se sídlem CISH stal Washington. Pro mezinárodní kongresy byly zavedeny již dříve pětileté intervaly, ale CISH se měl scházet každoročně na plenárním zasedání a zabývat se aktuálními otázkami organizace historické vědy ve světě. Původci výboru hodlali vytvořit orgán postavený na demokratických principech: „*Hlasování jeho [tj. CISH, pozn. J. L.] děje se per capita, ale není-li věc přijata 3/4 většinou a tedy sporná, opakuje se hlasování podle států...*“¹⁸ Mezinárodní výbor měli tvořit zástupci zvolení v jednotlivých zemích, ale pouze z významných národních historických institucí. Šustův rukopis je patrný i zde, protože výběr maximálně dvou

¹⁰ NOVÁK, Jan Bedřich: *c.d.*, s. 188.

¹¹ The American Historical Association.

¹² LELAND, Waldo G.: *The International Committee of Historical Sciences*. *American Historical Review*, 31, 1926, s. 726.

¹³ Zpráva Josefa Šusty o založení CISH v ČČH, 32, 1926, s. 465.

¹⁴ O válečných osudech Henriho Pirenna pojednávají Bryce a Mary Lyon v úvodu k edici Pirennova válečného časopisu. In: LYON, Bryce – LYON, Mary (eds.): *The Journal de Guerre of Henri Pirenne*. Amsterdam – New York – Oxford 1976, s. 1–24.

¹⁵ FINK, Carole: *Marc Bloch. A Life in History*. Cambridge – New York 1989, s. 107.

¹⁶ LELAND, Waldo G.: *c.d.*, s. 727–728.

¹⁷ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 19, inv. č. 17, písm. N, Národní historický komitét. Šustova zpráva o založení CISH pro Historickou komisi ČAVU z 3. prosince 1926.

¹⁸ Tamtéž. V urgentních případech bylo možno hlasovat korespondenčně.

delegátů byl proveden podle jím navrženého klíče. Měly to být Česká akademie věd a umění, respektive její Historická komise, Královská česká společnost nauk, Historický spolek, Historický klub, Matice moravská v Brně a Šafaříkova učená společnost v Bratislavě. „Tyto učené společnosti a odborné spolky vytvořily šestičlenné komitě pro styk s cizinou, jehož členy jsou univerzitní profesori V. Chaloupecký, Bohumil Navrátil, V. Novotný, J. Pekař, J. V. Šimák a J. Šusta. Šestičlenný výbor ten jmenoval svým zástupcem v Comité international des sciences historiques podepsaného Dr. J. Šustu“.¹⁹ Za Šafaříkovu společnost, sídlící na Slovensku, tak vystupoval rodák z východočeských Dětenic Václav Chaloupecký. Sledujeme-li národnostní aspekt československé práce v mezinárodních organizacích, pak je možno konstatovat, že poměr k Němcům byl ve druhé polovině 20. let většinou pozitivní. Odrazem toho bylo schválení Šustova návrhu na paritní česko-německé zastoupení v komitétu. Čtyři německé učené společnosti²⁰ delegovaly profesora Otto Peterku z Německé univerzity v Praze. Přes velmi dobré vztahy kolem roku 1927, které se tak dramaticky lišily od situace v době Mnichova a následující, měla být československá věc v CISH pojištěna pro případ odlišného názoru mezi českým a německým zástupcem tím, že oběma hlasy v takové situaci disponoval český delegát.²¹ Německé společnosti s tímto postupem souhlasily, Josef Šusta mohl po prvním regulérním setkání CISH v Göttingenu konstatovat směrem k šestičlennému československému výboru: „...mohu dosvědčiti, že p. Dr. Peterka si vedl velmi loyálně a taktně; vystupoval vždy především jako zástupce československý a diskutoval více francouzsky než německy.“²²

CISH zahájila, rozvinula a institucionalizovala některé velmi zásadní podniky. Mezi ty nejužitečnější nesporně patřila mezinárodní bibliografie historických věd a Šusta byl v její první redakční radě.²³ Práci pražského historika výrazně ocenil Harold Temperley v recenzi druhého svazku bibliografie pro rok 1927.²⁴

Přes původní dotaci z Rockefellerova mecenášského okruhu bylo nutné, aby jednotlivé země přispívaly formou členských poplatků. Československá univerzitní a vědecká struktura tehdy vyžadovala, aby v podobných případech bylo osloveno ministerstvo školství, což Josef Šusta s úspěchem činil. Za jednoho delegáta Československo hradilo 50 dolarů, tedy 100 za českého a německého.²⁵ Dotace MŠNO také přispěly k tomu, že až do roku 1932 Šusta bez přestávky na zasedání CISH dojížděl. Po německých „Gotinkách“ v roce 1927 zasedal výbor v rámci 6. kongresu v Norsku. Šusta byl od norského zasedání nejen prostým delegátem, ale byl zvolen přímo do prezidia CISH.²⁶

¹⁹ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 19, inv. č. 17, písm. N, Zpráva o CISH pro MŠNO z 20. března 1927 (koncept).

²⁰ Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik; Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen; Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens.

²¹ Zpráva o CISH pro MŠNO z 20. března 1927.

²² SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 19, inv. č. 17, písm. N, výzva šestičlennému výboru z 24. února 1928.

²³ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 16, inv. č. 17, CISH, Bibliografie 1927.

²⁴ TEMPERLEY, Harold: *International Bibliography of Historical Sciences*, Second Year 1927. *English Historical Review*, 47, 1932, č. 188, s. 694. „The Contributions of lesser countries are also of great value, for selections by a Czechoslovak expert like Professor Šusta, a Flemish authority like Dr. Bergmans, and a Hungarian Historian like Professor Lukinich.“

²⁵ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, CISH; Mírová činnost v ČSR; Společnost národů; sjezd historiků v Benátkách 1929. Doklady o Šustových aktivitách ve věci poplatků pro CISH.

²⁶ JAMESON, J. F.: *The International Historical Congress at Oslo*. *American Historical Review*, 34, 1929, s. 273. Potvrzuje to také hlavičkový papír korespondence v posjezdovém období, např.: SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo, dopis Michela Lhéritiera z 2. října 1928.

Pět měsíců před pádem newyorské burzy se CISH sešel v Benátkách. Ve zprávě o benátském zasedání zmiňuje prof. Šusta také další úkoly, které mu byly svěřeny. Vedle již uvedené historické bibliografie se objevuje v podkomisích pro vatikánská bádání a dějepisné vyučování.²⁷ Jistě vítaným zpestřením italského zasedání byl výlet do jihoitalské Ravenny, která nebyla jen připomínkou lektury Birnbaumovy důležité knihy o tamní architektuře, ale vyvolala zajisté i vzpomínky na počátky vědecké kariéry na sklonku 19. století. Cestovatelsky bohatý byl rovněž rok 1930. Již v duchu tradice se mělo byro CISH sejít v květnu toho roku, ale rokování s prezidentem Halvdanem Kohtem, Alphonsem Dopschem, Gaetenem de Sanctisem, Waldo Lelandem a dalšími členy výboru CISH v Oxfordu a Cambridgi předcházela exotická cesta do Afriky. Francouzský národní historický výbor totiž Šustu pozval na své zasedání, které u příležitosti stoletého připojení Alžíru k metropoli uspořádal v tomto cípu Afriky. V dubnu 1930 československý dějepisec jednal s výkvětem francouzské historiografie, včetně historiků později velmi proslulých, jako byl Fernand Braudel.²⁸ Po tomto osvěžení se Šusta přes Paříž, kde sbíral materiály k poslednímu šestému svazku *Světové politiky*²⁹, odebral do Anglie. V roce 1931 zastupoval J. Šusta opět v tandemu s prof. Peterkou československou historiografií ještě na pátém zasedání CISH v Budapešti.³⁰ V tomto roce byly ovšem jeho síly již na ústupu.

Kongres v Oslo

Plodné období přelomu 20. a 30 let bylo ovlivněno 6. kongresem v Oslo. V jednom z příspěvů pro ministerstvo školství Josef Šusta zmiňuje, že světová historická obec dokonce používá označení „*esprit d'Oslo*“, jako výraz utužující se spolupráce mezi dějepisci různých národů. Na tomto kongresu, konaném od 14. do 18. srpna 1928, se skutečně zdálo, že minimálně společenství historiků překonalo dědictví války. Náš zástupce v CISH se opět exponoval ve prospěch značné československé účasti na kongresu a žádal státní správu o podporu.³¹ Přestože nejen politická, ale rovněž ekonomická situace byla v období norského setkání ze všech meziválečných kongresů nejlepší, vzdálenost z Československa do země fjordů představovala hlavní překážku pro masivnější účast československých historiků, protože lístek z Prahy do norské metropole stál historika 1338 korun.³² O tom, že se nejednalo o malou částku, svědčí fakt, že průměrný měsíční plat vyššího úředníka činil

²⁷ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, CISH; Mírová činnost v ČSR; Společnost národů; sjezd historiků v Benátkách 1929, Zpráva pro MŠNO z 29. května 1929.

²⁸ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, sjezd francouzských historiků v Alžíru 1930, pozvánka Fernanda Braudela na oběd na 14. dubna do hotelu Oasa. O svém putování do jižního Středomoří se J. Šusta svěřil i čtenářům denního tisku. ŠUSTA, Josef: S francouzskými historiky v Alžíru. Národní Listy, 70, 1930, č. 136 a 143.

²⁹ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, sjezd francouzských historiků v Alžíru 1930. Tyto důvody přímo zmiňuje v dopise MŠNO z 10. ledna 1930 (koncept).

³⁰ O závěrech setkání: SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 16, inv. č. 17, CISH, Sjezd v Budapešti 1931, závěrečné komuniqué z 20. července 1931.

³¹ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 19, inv. č. 17, písm. N, Národní historický komitét, nedatovaný koncept dopisu J. Šusty MŠNO.

³² SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo. J. Šusta cestoval se společností Schenker a spol. Dopis společnosti ze 7. srpna 1928. 1219 Kč stál lístek, 119 příplatek za lůžko.

v tomto roce 1550 Kč.³³ Vyslání velké delegace by takto představovalo značné zatížení pro státní rozpočet.

Československo bylo nakonec oficiálně zastoupeno osmi historiky.³⁴ V poválečném období se již podruhé podíleli na kongresových aktivitách J. B. Novák, V. Chaloupecký, V. Novotný a J. Opočenský. Oproti Bruselu přibyl J. Šusta, archeolog a pozdější spoluautor *Dějiny lidstva* Josef Schráníl a Vlastimil Kybal. Z Německé pražské univerzity přijeli tři historici, z nichž byl patrně jen O. Peterka počítán mezi oficiální zástupce.³⁵ Vedle severské preciznosti, která zahrnovala několik možností výletů, např. do Bergenu či Trondheimu, si sjezdový referent Šusta velmi pochvaloval skutečnost, že oproti bruselskému zasedání se do kruhu mezinárodní historické obce plně vrátili Němci. Rozhojňené řady sjezdu ovšem přispěly k velmi předimenzovanému programu, tradičnímu nedostatku velkých sjezdových klání. K. D. Erdmann uvádí 308 oficiálních účastníků.³⁶ Na rozdíl od programu v belgické metropoli byl potlačen zájem o dějiny první světové války jako příliš živé otázky. Se soudobými dějinami tak kolidovala pouze francouzsko-německá debata o poválečných učebnicích dějepisu a ojedinelá Kybalova přednáška o diplomatických počátcích Československa v letech války.³⁷ Komparace učebnic ukazuje, že mnohá témata, jenž se stala předmětem rozsáhlého výzkumu po roce 1945, byla otevřena už před druhou světovou válkou. Oproti vystoupení vyslance Kybala souvisela další československá vystoupení se staršími dějinnými vrstvami, především středověkem. Bylo tomu tak i v případě Josefa Šusty, který se dva roky po druhém vydání *Dvou knih českých dějin* vrátil k počátkům kapitalistických struktur v Praze a Kutné Hoře 13. a 14. století.³⁸

Kongres ve Varšavě

To, že byl třetí sjezd po první světové válce uspořádán v ještě nevybombardované Varšavě a v Krakově demonstrovalo, jak silnou pozici měla polská historiografie – na rozdíl od československé historiografie. Poláci také pravidelně publikovali příspěvky svých delegátů jako samostatné sborníky. V duchu tradiční orientace na francouzskou větev románského světa a ve správném tušení, že ve 20. století bude světová odborná historická veřejnost hledět směrem k zemi Marca Blocha, vydávali tyto sborníky ve francouzštině.³⁹ Přestože měla druhá světová válka na polskou historiografii nedozírné dopady,⁴⁰ zůstali Poláci po roce 1945 v kontaktu se světovými historiky daleko více než jejich jižní kolegové a Aleksander Giesztor byl dokonce prezidentem CISH.⁴¹

³³ SEJBAL, Jiří: *Základy peněžního vývoje*. Brno 1997, s. 341.

³⁴ Tento údaj uvádí také Erdmann, c.d., s. 464.

³⁵ Srov.: ŠUSTA, Josef: *O mezinárodním kongresu věd historických v Oslo*. ČČH, 34, 1928, s. 613–620.

³⁶ ERDMANN, Karl Dietrich: c. d., s. 464.

³⁷ *O mezinárodním kongresu věd historických v Oslo*, s. 619–620.

³⁸ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo. Přednáška byla přednesena ve francouzštině pod titulem: *Le premier effort de l'esprit capitaliste dans l'histoire économique de la Bohême au moyen âge*.

³⁹ *La Pologne au Ve Congrès International des Sciences Historiques, Bruxelles 1923*. Varsovie, Comité National Polonais du Ve Congrès d'Histoire – Ministère de l'instruction publique de Pologne 1924; *La Pologne au VIe Congrès International des Sciences Historiques, Oslo 1928*. Varsovie-Lwow, Société polonaise d'Histoire 1930; *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Historiques, Varsovie 1933*. Varsovie 1933.

⁴⁰ Např. významné Lvovské centrum polského historického bádání se ocitlo na území cizího státu. Genocida polských historiků, ať z rasových důvodů, či za účast v podzemním hnutí, přesahovala českou situaci.

⁴¹ V letech 1980–1985.

Bylo již několikrát doloženo,⁴² že k Šustovu úspěchu, ale i k dobru československé věci v mezinárodní dějepisné komunitě přispívalo bravurní zvládnutí společenské kurtoazie a řečnického umění. Pozdější prezident akademie mohl v kombinaci znalosti oboru a schopnosti formulace problémů v několika jazycích směle konkurovat patriarchovi meziválečné rumunské historiografie Nicolae Jorgovi či Polákům, jako byli Bronisław Dembiński nebo Marceli Handelsman a západoevropským kolegům. O to větší byla škoda, že Josef Šusta nemohl participovat na setkání ve Varšavě a v Krakově. Zdravotní ohledy mu znemožnily pokračovat v práci na přípravě československé účasti na sjezdu a dokonce i na samotném referátu.⁴³ I díky *Prager Presse* víme, že se ve svém sjezdovém příspěvku J. Šusta hodlal opět věnovat středověku, byť počátkem 30. let vrcholily jeho práce na tématech ze soudobých dějin, zejména *Světové politice*. Dokazuje to, že Šusta stále spatřoval své badatelské ukotvení především v medievistice. Z dokumentace týkající se sjezdu vyplývá, že oficiální delegát ČAVU⁴⁴ neproslovil přednášku na téma *Původ německého měšťanstva měst střední a východní Evropy a rodinné vazby se západním Německem ve 13. a 14. století*.⁴⁵ Po velmi činných mezinárodních aktivitách ve 20. letech a na počátku čtvrté dekády 20. století, kdy se Josef Šusta profiluje nejen v odborné komunitě za hranicemi ČSR, ale také v organizacích širšího dosahu,⁴⁶ nastává okolo roku 1932 utlumení. Šusta byl sice uvyklý mnohahodinové každodenní práci, hrozba diabetu a další zdravotní těžkosti jej nyní ovšem nutily k přísnějšímu stanovení preferencí. Jak však Šusta sám konstatoval na 1. sjezdu československých historiků v roce 1937,⁴⁷ nebyla v tomto období československá dějepisná práce již závislá pouze na několika jménech, jako byl ještě nedávno Goll, Pekař nebo Bidlo – vrostly nové osobnosti a docházelo ke generačnímu zlomu.

Zdar mezinárodních sjezdů byl založen na součinnosti kongresového výboru, který určil sjezd předchozí a CISH. Mezinárodní výbor historických věd řešil trvalejší úkoly, jako byla například práce na bibliografii, ale velmi ovlivňoval také obsah sjezdu. Ten měl být jedním z bodů jednání haagského setkání CISH v létě 1932, z něhož se Šusta omluvil Michelu Lhéretierovi.⁴⁸

Československou cestu do Polska a důstojnou reprezentaci komplikovala také obtížná finanční situace. Ve stejném dopise, v němž profesorovi Manteuffelovi zmínil aktuální stav svého zdraví, sděluje, že ministerstvo nemá dostatek peněz.⁴⁹ Přes úbytek fyzických sil,

⁴² Srovnej starší práce autora tohoto textu. Např. *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc, VUP 2001, 2. sv. knižnice Verbum.

⁴³ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, Mezinárodní sjezd historický ve Varšavě 1933, koncept dopisu Josefa Šusty prof. Tadeuszovi Manteuffelovi ze 17. října 1932.

⁴⁴ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, Mezinárodní sjezd historický ve Varšavě 1933, Pověření ČAVU ze 17. května 1932.

⁴⁵ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, Mezinárodní sjezd historický ve Varšavě 1933, Le Congrès de Varsovie, Seconde circulaire, březen 1932, s. 14. Šustova přednáška měla být pronesena ve francouzském jazyce v sekci dějin východní Evropy.

⁴⁶ Především v Československém ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní při Společnosti národů, v Mezinárodní diplomatické akademii, apod.

⁴⁷ ŠUSTA, Josef: *Proslov k zahájení sjezdu*. In: První sjezd československých historiků 1937. Praha 1938, s. 9–15.

⁴⁸ AAVČR, fond ČUMSD, kart. č. 6, inv. č. 60, sign. IB 42, český koncept a průklep francouzského originálu z 6. června 1932.

⁴⁹ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, Mezinárodní sjezd historický ve Varšavě 1933, 17. října 1932 (koncept).

rezignaci na místo v CISH⁵⁰ a jeho bibliografické komisi⁵¹ Josef Šusta i nadále podporoval co možná nejaktivnější účast na srpnovém kongresu v Polsku. Ministerským úředníkem psal na počátku března 1933: „*Přes velikou vzdálenost Norvéžska od naší vlasti bylo Československo v Oslo zastoupeno osmi badateli. Určení Varšavy za sídlo kongresu letošního neobešlo se [bez] některých nesnází a dosáhlo se ho zejména zjištěním, že mezinárodní kongres historický dosud nikdy na půdě slovanské se nekonal. Proto jest v zájmu nejen Poláků jako hostitelů, nýbrž všech badatelů slovanských, aby výsledek kongresu varšavského ve srovnání s kongresy předchozími nebyl příliš chudý a aby se neukazovalo na to, že slovanský živel není pro vědecké podnikání mezinárodní prostředím malé přitažlivosti.*“⁵²

Úsilí Josefa Šusty přispělo k tomu, že se československá věda ukázala v Polsku v dobrem světle. Oficiálně bylo sice registrováno 10 zástupců, ale příznivá lokace přivedla také další odborníky se znakem československé trikolory, byť jejich kořeny byly nejen československé, ale i německé a ruské.⁵³ Varšavský kongres byl při absenci zesnulých profesorů J. B. Nováka a V. Novotného a zdravím či politikou zaneprázdněných K. Kroftou a J. Šustou jedním z posledních velkých mezinárodních vystoupení Jaroslava Bidla.

Kongres v Curychu

Na přelomu srpna a září 1938 se mezinárodní historická komunita sešla na dlouho naposled. Na rozdíl od londýnského sjezdu v roce 1913 byla ovšem atmosféra v třisetitisícovém Curychu již značně poznamenaná předtuchou nového konfliktu, byť si jeho míru nebyl schopen představit asi nikdo. Podle původních propozic měl sjezd proběhnout nikoliv v Curychu, ale v hlavním městě Bernu.⁵⁴ V průběhu let 1932–1933 se sice J. Šusta zbavil některých funkcí, ale v období před sjezdem v Curychu nebyl o nic méně vytížen. Od roku 1935 byl Josef Šusta totiž předsedou Československé společnosti historické. S rokem 1937, který vzal české historiografii Josefa Pekaře a Jaroslava Bidla, se třeboňský rodák ocitá také na postu starosty Historického klubu. Jeho pracovní stůl zaplňovala i vrchní redakce ČČH a hlavně práce na *Dějínách lidstva* a *Českých dějinách*.

Švýcarskými organizátory byl Šusta vyzván k tomu, aby přispěl k debatě o sekcích kongresu a pomohl vybrat příspěvky československých účastníků. Přestože byla vzdálenost opět méně příznivá, bylo na kongresu oficiálně registrováno 13 československých badatelů,⁵⁵ ale s nimi přijelo několik dalších Čechoslováků. Zásadní změna nastala v případě zastoupení německých historiků. Bylo jen několik měsíců po Anšlusu Rakouska, a tak Němci z obou celků, kterým před 19 lety mírová smlouva zakázala spojení, nyní vystupovali společně. Německá skupina dosáhla neuvěřitelného počtu 180 badatelů.⁵⁶ Po květnové mobilizaci

⁵⁰ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 19, inv. č. 17, Národní historický komitét, rezignace adresovaná J. Opočenskému z 29. května 1933.

⁵¹ AAVČR, fond ČUMSD, kart. č. 6, inv. č. 60, sign. IB 42, nedatovaný dopis Pierru Caronovi (kopie).

⁵² SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, Mezinárodní sjezd historický ve Varšavě 1933, Žádost o podporu adresovaná MŠNO, 2. března 1933.

⁵³ STLOUKAL, Karel: *VII. Mezinárodní kongres věd historických ve Varšavě*. ČČH, 39, 1933, s. 543.

⁵⁴ SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, ČUMSD, Revize učebnic, Mezinárodní sjezd historický v Curychu. Dopis J. Šusty zájemcům o kongres, 10. leden 1936.

⁵⁵ ERDMANN, Karl Dietrich: *c. d.*, s. 464.

⁵⁶ STLOUKAL, Karel: *c. d.*, s. 509. Tento počet byl ještě zvýšen tím, že se k německé skupině hlásili také etničti Němci ze Švýcarska, Belgie, ČSR a Gdaňska.

byla otázka územní integrity Československa na sjezdu latentně přítomná. Soukromý účastník sjezdu, tehdy docent, Zdeněk Kalista po letech glosoval nepřipravenost naší delegace diskutovat o aktuálním stavu evropské politiky. Sám si nebyl jist, zda věc plynula ze špatné koordinace Josefa Šusty, s nímž jej sblížila až okupace, či politické direktivy od ministra Krofity či přímo prezidenta Beneše. O zahleděnosti československých historiků do již uplynulých procesů napsal: „Českoslovenští zástupci přicházeli sem v komickém přestrojení na ‚slepou bábu‘: jeden z nich přednášel o konzervaci archiválií, druhý o dějinách abecedy, třetí o vlivu tureckých válek z konce 16. století na tehdejší evropskou politiku atd. Nikde ani sebeskromnějšího nárazu na současné vzrušené debaty, nikde ani přiblížení k okraji přítomnosti.“⁵⁷ Přestože je Kalistova kritika podmíněna i jeho problematickými vztahy s řadou tehdejších historiků, není pochyb o tom, že vůdčí osobnosti československé historické práce neohodlaly provokovat německého souseda příliš bojovnými stanovisky ani na odborném fóru. Nehledě na to, že srpen 1938 byl vrcholem appeasementu, jenž nebyl cizí ani Kamilu Kroftovi, ani Josefu Šustovi. A hovořil-li například Josef Matoušek, v listopadu 1939 popravený docent Karlovy Univerzity, o turecké politice, vyplývalo to nesporně z toho, že on, stejně jako jiní zástupci přijížděli do Švýcarska, aby předvedli prioritně své odborné schopnosti. Vzhledem k dynamice doby byla názorová a politická orientace na sklonku 30. let velmi složitá. V roce 1937 považovali čeští dějepisci za největší problém odchod koryfejí historické vědy Josefa Pekaře a Jaroslava Bidla, po několika měsících měla hrozba zcela odlišnou tvář.

Během přípravy sjezdu Šusta vedl koncepci československé delegace. Vybíral vhodná témata, oslovoval historiky nejen z Prahy, hodlal nadále rozvíjet kladné vnímání československého dějepisectví v zahraničí.⁵⁸ A víme z případů Bedřicha Mendla, Karla Stloukala nebo Otakara Odložilíka, že opět oslovoval státní orgány, aby podpořily československou historickou vědu v Curychu.⁵⁹ Nicméně ani velké pracovní nasazení většiny delegací před kongresem i na samotném podniku nemohlo zakrýt těžkou mezinárodní situaci. Karel Stloukal pak končil svůj referát o sjezdu a doprovodných akcích na něm slovy: „Bylo opravdu zlé počasí na nebi i na zemi a účastníci kongresu se rozjízďeli téměř v předtuše války.“⁶⁰ Curyšský kongres skončil na počátku září. Na konci tohoto měsíce byl v Mnichově zpečetěn osud svobodného Československa a historici na celém světě záhy čelili výzvám, které neměly nic společného s klidnou vědeckou prací.

Závěr

Mezinárodní historické kongresy v meziválečném období přispěly k zintenzivnění odborného i politického dialogu mezi historiky z různých zemí světa. Účast československých historiků na těchto akcích přispěla ke srovnání dějepisné práce v nově vzniklém státě s poznatky a metodami kolegů v cizině. V podílu Československa na mezinárodní organizaci

⁵⁷ KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života 2*. Brno 1996, s. 420.

⁵⁸ Dokazuje to dokumentace sjezdu v SÚA, fond J. Šusta, kart. č. 17, inv. č. 17, CISH, ČUMSD, Revize učebnic, Mezinárodní sjezd historický v Zurichu.

⁵⁹ AUK, fond Filosofická fakulta, kart. č. 41, inv. č. 482, osobní spis Bedřich Mendl, výnos MŠNO z 8. června 1938. Mendlovi byla udělena finanční podpora 2500 Kč. Stloukal dostal 3000 a Odložilík 2800 Kč.

⁶⁰ STLOUKAL, Karel: *c. d.*, s. 531.

historiografie je nesmazatelný rukopis Josefa Šusty. Archivní prameny dokumentují Šustův mimořádný podíl na sjezdovém dění a etablování CISH, hlavního koordinátora sjezdů a společných multinárodních projektů nejen v meziválečném období. Je také zřejmé, že úspěch Šustovy práce by nebyl možný bez rozrůstajícího se tábora mladších a talentovaných badatelů, jejichž práce dosahovaly evropské úrovně.

Summary

INTERNATIONAL HISTORICAL CONGRESSES AND THE CZECHOSLOVAK HISTORIOGRAPHY BEFORE THE SECOND WORLD WAR (With Respect to Josef Šusta's Role)

The article deals with the International Historical congresses from Brussels in 1923 to Zurich in 1938. Newly established states, especially those in close alliance with the *Entente* were trying to achieve respect not only in political arena but in scientific effort too. The role of Josef Šusta (1874–1945) was instrumental in bringing Czechoslovak historiography to international attention. Šusta, despite of the fact that he participated only at the Oslo Congress in 1928, carried out organisational as well as nearly diplomatic effort in order to bring Czechoslovakia to close contact with historiographic powers, such as France, Germany, USA. He belonged to the initial group of historians that established the *International Committee of Historical Sciences* in 1926 and he was the only Czechoslovak member of the CISH bureau until today. Czechoslovak participation in the congressional life as well as in the special projects such as international bibliography was also supported by his tireless lobbying towards the Czechoslovak government. His endeavour, however, would not be enough without extensive appearance of new historiographic generations in the in-between-war Czechoslovakia. Nevertheless, international as well as Czechoslovak attempt to organize historians of the world was subjected to geopolitical situation that was always present in congressional life. Finally, the deadly worsening of international relations at the end of 1938, nearly put twenty years of historians' international community in vain.

Translated by the author

Jiří Lach, Ph.D., M.A.
Katedra politologie a evropských studií FF UP
Křížkovského 12
771 80 Olomouc
tel: 58 563 3316
e-mail: jirilach@yahoo.com

Vlastimil Kybal a evropská historiografie na počátku 20. století

Jiří Jílek

Historické dílo Vlastimila Kybala z období před I. světovou válkou sestává nejen z několika velmi zdařilých a uznávaných prací, ale též obsahuje sérii příspěvků a článků o dějepiscectví. Projevil se v nich jeho hluboký zájem o sledování aktuálního dění nejen v české, ale především v zahraniční historické vědě. Kybal patřil k oněm nemnoha historikům, kteří profesně vyšli na počátku minulého století z Gollova učení, ale současně se snažili překročit jeho určitý omezený horizont alespoň tím, že měli snahu nechat se inspirovat děním a metodologickými výboji, které se objevovaly v řadě evropských historiografií. Česká historická věda, tradičně orientovaná na německé země, získala rovněž díky jeho článkům a drobným statím hlubší propojení s daleko více opomíjenou oblastí románské historiografie. Jeho zájem zpočátku úzce souvisel s pravidelnými studijními cestami na západ a na jih od hranic Rakousko-Uherska, které měly za účel poskytnout mu podklady pro sepsání jeho hlavních historických prací.

Jedním z nejdůležitějších druhů kontaktů mezi českými a cizími historiky byly cesty českých historiků do zahraničních archivů. Na tomto poli patřil Kybal k neaktivnějším. Jeho jméno se objevuje vedle jmen Palackého, Dudíka, Gindelyho, Krofty, J. B. Nováka, Šusty a dalších na seznamu historiků, kteří jednou či vícekrát vážili cestu do římských archivů, aby z nich čerpali informace o české minulosti. Římu věnuje v sérii příspěvků¹ patřičnou pozornost mimo jiné proto, že v žádném jiném městě za hranicemi monarchie nepůsobilo tolik českých historiků jako právě zde. Studijně navštívil Kybal věčné město do jara roku 1913 celkem šestkrát (poprvé v letech 1906–1907) a dohromady v něm strávil nejvíce času hned po Kolmannovi a Šustovi, který však působil jako knihovník tamějšího rakouského institutu.² Kromě přímého badatelského využití získaných poznatků, se však Kybal, podobně jako i v případě svých dalších zahraničních pobytů, snažil z římského pobytu vytěžit o něco více v podobě kritické reflexe práce českých historiků v tomto pro českou historii velmi důležitém místě. Svými referencemi o způsobu práce našich historiků v Římě chce upozornit na dosavadní slabiny výzkumu a přinést nové zlepšující návrhy, které by další bádání nepochybně zefektivnily. V jednom z nich se dokonce snažil zasadit o novou organizaci vydávání bohemik z Vatikánu. Při těchto pobytech se Kybal pravidelně ohlížel po způsobu a organizaci práce historiků z jiných zemí, velmi pečlivě si všímal toho, jaké

¹ KYBAL, Vlastimil: *Čeští historikové v Římě*. In: Česká kultura I., 1913, s. 485–488, 524–528, 547–551, 587–590, 612–615.

² Tamtéž, s. 525.

poznatky dokáží z archiválií vytěžit a pochopitelně díky svým rozsáhlým zprávám dokázal také českou historickou obec obohatit o řadu nových informací.

Podobně si Kybal počínal i v případě generálního archivu ve španělském Simancas, který byl pro českou minulost zásadní, avšak nebyl doposud českými historiky hojně navštěvován. Kybal o svém působení v archivu španělské centrální správy vydal v roce 1910 dokonce samostatný spis.³ Díky Kybalovi a současně v „Simankách“ působícímu dr. Josefu Borovičkovi bylo v tomto španělském archivu soustavně probádáno alespoň významné období českých dějin mezi lety 1592 až 1621.⁴

Byly to právě mimo jiné tyto Kybalovy schopnosti, jež jej předurčovaly k tomu, aby se před 1. světovou válkou vypravil i na dva mezinárodní historické kongresy. V první polovině měsíce srpna roku 1908 se účastnil mezinárodního kongresu historických věd v Berlíně. Ačkoli na berlínském fóru aktivně nevystoupil (z historiků reprezentujících Gollovo učení tu měl přednášku pouze Max Dvořák z Vídně o středověkých mozaikách v chrámu sv. Marka v Benátkách), byl si velmi dobře vědom důležitosti kongresů pro komunikaci lidí a idejí na širším mezinárodním poli. Také dalšího historického kongresu, který se konal na začátku dubna roku 1913 v Londýně, se účastnil jako soukromá osoba. Naprosto shodně jako při studiu pramenů v historických archivech, také v případě historických kongresů se Kybalův kritický duch neustále snaží jejich průběh kriticky komentovat a přinést návrhy na jejich zlepšení. Na přední místo klade snahu dozvědět se maximum informací o dění u evropských sousedů: „*mluví-li na mezinárodním kongresu na příklad Dán o rozdělení dějepisných pramenů a o postupu bádání z toho následujícím, zdá se mi to býti docela zbytečné ... prostě proto, že užitečnější by bylo, kdybych zvěděl z úst dánských něco o studiu historie v Dánsku, o jeho organizaci, o jeho methodách a o jeho výsledcích šíře zajímavých.*“⁵ Své úvahy nakonec Kybal dovedl do roviny konkrétního plánu na uskutečnění sjezdu českých historiků, jehož předpokládanému obsahu věnoval několikastránkovou závěrečnou pasáž textu. Kybal tu předběhl dobu dokonce o několik desetiletí. Z referátu o Berlínském kongresu postupně vykrytalizoval referát o stavu české historické vědy s konkrétními návrhy na vyřešení některých jejich potíží. Lze se jen dohadovat, nakolik Kybalova snaha korespondovala s podobným přáním dalších historiků Gollovy školy, kteří, podobně jako Kybal, nepatřili ke Gollem protěžovaným, a kteří právě proto jevíli veliký zájem o změnu poměrů v české historické obci.⁶

V době těsně před válkou byly zahraniční kontakty a cesty českých historiků tradičně spojeny s německojazyčnými oblastmi. Ani tyto Kybal nevylučoval ze svého zájmu, znal je ostatně také díky svému studijnímu pobytu v Bonnu. Německou historickou vědu vnímá prizmatem velkých osobností historiků, kteří vystoupili s příspěvky na berlínském

³ KYBAL, Vlastimil: *Über die Bedeutung des Generalarchivs zu Simancas*. Wien 1910.

⁴ CHALOUPECKÝ, Václav: *Simancas (stati hejtmana Paldusa a Drů. Kybala a Borovičky o archivu v Simancas)*. In: Český časopis historický (dále jen ČČH), č. 17, 1911, s. 103.

⁵ KYBAL, Vlastimil: *Dějiny a dějepisci na mezinárodním kongresu historickém v Berlíně*. In: Naše doba č. 16, 1909, s. 248.

⁶ V Kybalově korespondenci se nachází zmínka o sjezdu českých historiků v jednom z dopisů Václava Novotného. Historik, mezi nímž a Gollem, podobně jako v případě Kybala, panovalo odcizení a který si vyměňoval s Kybalem větší množství přátelských osobních dopisů, píše, že se podobnou myšlenkou zaobíral již před několika lety ve spojení s jubileem Gollovým až do okamžiku, kdy mu byla účast na tomto jubileu znemožněna. Viz Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), fond Vlastimil Kybal, kart. č. 11, inv. č. 20/581, korespondence s Václavem Novotným, dopis z 30. 9. 1908.

mezinárodním fóru. Z hlavních představitelů tehdejší německé historické vědy se věnuje dvěma, Karlu Lamprechtovi a Kurtu Breysigovi. Ačkoliv si nečiní nárok na vyčerpávající zhodnocení rozsáhlého díla obou těchto koryfeů německé historické vědy, přesto je z jeho úsudků patrná důkladná obeznámenost s problematikou. Dostatečně známy byly Kybalovy limity, jež obsahovala Lamprechtova maxima srovnávacího bádání dějinného vývoje, která vyústila do kulturně-univerzálního směru historického bádání. Nejenže si byl dobře vědom kritiky, která se proti Lamprechtovi zvedla z řad historiků politických i ekonomických dějin, ale především nechává zaznít obavám, aby toto bádání nezploštilo a neredukovalo složitý a mnohovrstevnatý historický vývoj na stanovení byť jen hypoteticky předpokládaných zákonů historického vývoje.⁷ Podobně v monumentálním díle Breysigově tuší Kybal působení ideje německého historismu, které v tomto pojetí povýšily historickou vědu na nejvyšší a suverénní učení o člověku. Breysig se především pokusil pojmut novější období německých dějin pod zorným úhlem kultury a zařadit je do celkového rámce světových univerzálních dějin, jimž vládne idea stupňovitého vývoje.

Obecně řečeno, německému dějepisectví vytýká určité zřemeslnění a tím současně zploštění historického studia a práce na německých univerzitách. To se odráží především v nadměrné celkové produkci historických publikací, z nichž mnohé podle Kybala neslouží skutečným potřebám pokroku vědy, ale spíše s nimi přichází nežádoucí tříštění historických poznatků.⁸ O poznání kladněji než německou historickou vědu hodnotí Kybal francouzskou (a také britskou) historiografii, jež se soustavně snažil sledovat jak s ohledem na produkci současných historiků, tak s ohledem na institucionální zakotvení.

Byl to právě Kybal, který jako jeden z mála českých historiků poskytl naší historické obci solidní obecnou orientaci ve francouzské historiografii. Počáteční seznamování se s francouzským historickým diskursem probíhalo ovšem už dříve, i když spíše pouze sporadicky. Opomineme-li Palackého zájem o francouzskou historiografii nebo to, že za poznáním do Francie zamířil těsně před polovinou 19. století například V. V. Tomek, byl to právě Kybal, kdo pozorně sledoval dění ve francouzském prostředí a kdo o něm přinesl fundovanou referenci v podobě článků o francouzské metodě historické, která vycházela na pokračování v časopise *Novina* v roce 1908.⁹ V nich čerpal ze svého studijního pobytu v Paříži v roce 1906, během kterého se osobně seznámil s některými tehdejšími významnými francouzskými historiky. Vlastním popudem k sepsání *Francouzské metody historické* se staly Monodovy přednášky na Collège de France, které mladého českého historika vedly ke studiu historického vývoje francouzské historiografie před a po Micheletovi. Se jménem francouzského historika Gabriela Monoda je ovšem také spojeno úsilí Jaroslava Golla seznámit naopak francouzskou historickou obec s českou dějepisnou produkcí (Goll se s tímto francouzským historikem, považovaném za představitele pozitivistického směru francouzské historiografie, osobně seznámil při svém pobytu v Německu). Díky Gollovi

⁷ KYBAL, Vlastimil: *Dějiny a dějepisci*, s. 507–510.

⁸ Tamtéž, s. 677–678.

⁹ KYBAL, Vlastimil: *Francouzská metoda historická*. *Novina*, List duševní kultury české, roč. I (1908), s. 6–10, 35–40, 69–72, 142–146, 169–171, 199–202, 227–236, 267–271, 289–293. Není naší snahou se na tomto místě blíže tímto Kybalovým textem zabývat. Poměrně podrobně jej parafrázuje a komentuje: HRDLIČKA, Jaroslav: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova*. Brno 1997, s. 113–125.

(a po něm Josefu Šustovi) se mezi lety 1878 až 1906 objevilo v Monodově „Revue historique“ celkem 11 kapitol o české historiografii.¹⁰

Ve francouzské historiografii 19. století rozeznává Kybal tři vývojové fáze, které lze charakterizovat díly tři generačně odlišných skupin historiků. Poslední fázi časově spadající do současnosti, tvoří dílo především generace historiků, která vyrostla za války, a se kterými se měl možnost během svého pařížského pobytu osobně setkat. Patří sem Albert Sorel, Ernest Denis a Charles Seignobos. Každý z uvedených francouzských historiků mu však představuje ztělesnění zcela odlišného typu historiografie. Na názorové diferenciaci, které byla pro francouzské dějepisce charakteristická, Kybal patrně shledával možnou analogii k vývoji v českém dějepisectví, kde se postupně stále více začala mezi Gollovými žáky taková diferenciaci rovněž projevovat.¹¹ Ve svém výkladu Kybal věnoval nejvíce místa (s. 227–236, 267–271) Ernstu Denisovi, který se pro něho stal do jisté míry modelovým představitelem současného francouzského dějepisectví, v němž je (například na rozdíl od německého akademismu) historie organicky spojena s požadavky života a společnosti. Z výkladu o Denisovi plyne, že velký francouzský historik hned od prvního setkání na půdě pařížské Sorbonny udělal na Kybala silný osobní dojem. Denis, s nímž Kybal udržoval i později vřelé vztahy, kvitoval v korespondenci Kybalovo pozitivní hodnocení s notnou dávkou skromnosti.¹²

Z poměrně informačně hutného textu o francouzské historiografii vyplývá, že Kybalův zájem o dějiny dějepisectví proniká hluboko do problematiky a kromě základního popisu a schopnosti postřehnout odlišnosti například institucionálního vývoje jednotlivých zemí si dovede všimnout rovněž i hlubších filosofických a metodologických aspektů, jimiž se jednotlivé národní historiografie odlišují a které je možno demonstrovat na příkladu několika vybraných historiků.

Velmi zajímavé postřehy tykající se Kybalových názorů na britskou historiografii lze vyčíst z jeho referátu o historickém kongresu v Londýně.¹³ V něm si za cíl přímo stanovuje hovořit nikoli o organizaci historického bádání, ale především o filosofických a metodologických směrech, které ovládaly obecně historiografii předválečného období. V pasážích věnovaných britské historiografii, Kybal pozitivně vnímá určité harmonické sladění vědy s politikou a obecně s formami britského pojímání veřejných otázek. Obecnější proměny evropské historiografie se Kybal snaží doložit především na konkrétních dílech dvou britských historiků. Jednak jde o anglického historika a diplomata Jamese Bryce a potom historika a politika Lorda Morley of Blackburn. V souvislosti s prvním z nich konstatuje, že je mu velice sympatická snaha o „*obohacení pramenů našeho poznání studiem památek a pomůcek mimoknižních*.“¹⁴ V těchto intencích Kybal pozitivně hodnotí především Bryceho tezi o tak zvaném „širším pojímání dějin“, které si postupně razí cestu v historickém myšlení a které souvisí s novými badatelskými obory, které v poslední době byly historikům otevřeny. Kybalova generace, na rozdíl od generací předchozích historiků, už

¹⁰ Posledních 50 let české práce dějepisné. Soubor zpráv Jaroslava Golla o české literatuře historické, vydaných v „Revue historique“ v letech 1878–1906 a souhrnná zpráva Josefa Šusty za léta 1905–1924, Historický klub, Praha 1926.

¹¹ Hrdlička, *c. d.*, s. 122.

¹² SÚA, fond Vlastimil Kybal, kart. č. 5, inv. č. 20/208, korespondence s Ernstem Denisem, dopis z 18. 6. 1908.

¹³ Zvláštní otisk vyšel In: Naše doba 20, 1913, s. 727–734, 804–812, 894–896.

¹⁴ Mezinárodní kongres historický v Londýně, s. 734.

chce pojímat dějiny „jako paměť každé formy lidské snahy a práce, neomezujíc je na dějiny politické a ústavní, nýbrž zahrnujíc do nich všechny činitele a všechny výrazy tvůrčí činnosti lidské,“ a hodlá k tomu využít poznatků získaných díky bouřlivě se rozvíjejícím novým disciplínám, jakými jsou především archeologie, geografie či etnologie spojená s výzkumy v oblasti jazykozpytu a folklóru. Toto vše bude však především znamenat i novou koncepci historie, která zahrne historii celého lidstva, a která si nutně bude žádat také nové metody, hledající a pracující s novými typy historických pramenů. Podobné souvislosti a závěry vyznívají také z Kybalova rozboru názorů anglického historika a politika Lorda Morley, alespoň v těch místech, kde hovoří podobně o skepsi vůči písemným pramenům. Tendenci ke skepsi vůči tradičním historickým dokumentům se podle Kybala stejně tak vyznačuje také francouzská historiografie, která se i v tomto ohledu jeví být téměř protikladem dějepiscectví německému. Kybal pozitivně hodnotí potom především ten fakt, že ono pojetí historie, které si za cíl klade pouhé zjišťování faktů ze zachovalých pramenů, a které bylo kanonizováno především většinou německých historiků (a ve Francii propagováno zejména školou Seignobosovou) není v žádném případě sdíleno všemi historiky.¹⁵

Kybal si všímá toho, že nové myšlenky a směry, které označuje za směry moderní historické syntézy, se objevily současně v několika evropských historiografiích. Ve svých do filosofické hloubky vedených úvahách tak velmi přesně mapuje určitou přelomovou situaci, pro kterou se v odborné literatuře o dějinách dějepiscectví vžilo označení konec či krize historismu.¹⁶ Přestože si tyto nové myšlenky razily cestu již nějaký čas také v historiografii německé (v jeho výkladu se v této souvislosti nejvíce objevuje opakovaně jméno německého historika Karla Lamprechta), Kybal tuší, že velmocí, která v budoucnu bude především určovat směr evropské historiografie, bude Francie.

Kybalovy články o francouzské historiografii byly jednou z cest, kterými do českého prostředí proudily informace o dějepiscectví, které se v průběhu 20. století stalo hlavním zdrojem nové metodologické inspirace. To bylo jedním z předpokladů, aby byl později (došlo k tomu ve větší míře až po založení revue *Annales* a vzniku stejnojmenné školy v roce 1929) ve větší míře akceptován a využit právě model francouzské historiografie. Na příkladu Kybalova zájmu o francouzské dějepiscectví lze shledat příznaky toho, že někteří Gollovi žáci hodlali překročit horizont pozitivistické metodologie právě možnou inspirací v jiné, než německé historiografii, která byla s tímto modelem příliš úzce spjatá.¹⁷ V případě Kybala se do poměru k maximám Gollova učení a do sympatií vůči odlišným modelům historiografie mohl promítat poměrně problematický vztah se samotným učitelem, který gradoval do stupně faktické roztržky.¹⁸

¹⁵ Tamtéž, s. 731–734, 804–805.

¹⁶ K tomuto tématu dnes již existuje téměř nepřeberné množství, především německé literatury, např.: JAEGER, Friedrich – RUESEN, Joern: *Geschichte des Historismus*. München 1992.

¹⁷ MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František: *Škola Annales v zrcadle českého dějepiscectví*. In: ČČH 97/1999, s. 3.

¹⁸ K tomu srovnej článek: BARTEČEK, IVO – ŠLAPAL, Miloš: *Mezi politikou a diplomacií, Portrét Vlastimila Kybala*. In: Dějiny a současnost (dále jen *ĐaS*), 4/95, s. 22–23 anebo SÚA, fond Vlastimil Kybal, kart. č. 7, inv. č. 20/314, korespondence s Jaroslavem Gollem, dopis z 13. 5. (nevročen). Kybalova korespondence je vůbec vítaným a dosud nevyčerpaným zdrojem informací o poměrech a osobních vztazích mezi historiky (či spíše skupinami historiků) uvnitř Gollovy školy. Ne příliš vřelé vztahy, které panovaly mezi Vlastimilem Kybalem a Jaroslavem Gollem (a potažmo například také Josefem Šustou), zaznamenali také někteří Kybalovi kolegové, jako například Václav Novotný. Srov. např. jeho 2 dopisy adresované Vlastimilu Kybalovi z roku 1911, které se zabývají otázkou Kybalovy profesury. SÚA, fond Vlastimil Kybal, kart. č. 11, inv. č. 20/581, korespondence s Václavem Novotným, dopisy z 8. 3. 1911 a z 26. 3. 1911.

Historiku Kybalovi přísluší významné místo mezi českými dějepisci dějepisectví. Kromě jedinečné znalosti a orientaci v této problematice je třeba vyzdvihnout také jeho široký geografický záběr. Zvýšený zájem Kybala – historika o románskojazyčné země zcela jednoznačně předurčily směr působení, jímž se měl o několik let později vydat Kybal – diplomat ve službách mladého samostatného Československa.

Summary

VLASTIMIL KYBAL AND EUROPEAN HISTORIOGRAPHY AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Vlastimil Kybal is one of the few Czech historians who were permanently interested in the foreign historiography at the beginning of the 20th century. Due to his many stays in foreign archives (Rome, Simancas), at universities (Paris, Bonn) and due to his participation in two international congresses of historians (Berlin, London), Kybal had an unique opportunity to meet many Italian, French, German etc. historians and, above all, to comprehend the specific character of their national historiography.

In Kybal's appreciation of the French and British model of historiography one can recognize that he prefers this model to the German one. Kybal's essential articles on the French historical method let Czech historians know more about the historiography, which occupied one of the leading positions during 20th century, bringing forth new methodological inspirations. In Kybal's sympathies with French and British historiography we can also see the efforts of some followers of the so called Historical School of Jaroslav Goll to cross the horizon of the positivistic methodology traditionally associated with the German model.

Translated by Author

PhDr. Jiří Jílek
Nábřeží 9
772 00 Olomouc

Regule Matěje z Janova – edice na cestách?

Jaroslav Čechura

Jméno Vlastimila Kybala (1880–1958), českého historika, editora a posléze diplomata, zůstává vzhledem k jeho dlouholetému exilu – jistě také na škodu dějin naší historiografie – známo dnes v podstatě jen některým specialistům a to především na českou reformaci (M. Matěj z Janova, M. Jan Hus).¹ Jednalo se totiž bezesporu o velkou, ovšem silně individuálně „laděnou“ osobnost, o předního člena Gollovy školy. Dávno také zapadlo, že se jednalo současně o rivala jednoho z protagonistů české historické vědy první poloviny dvacátého století – Josefa Šusty.² Vlastimil Kybal totiž prokázal v prvním desetiletí neobyčejný badatelský výkon; výkon, který byl korunován (napodruhé) úspěšným habilitačním řízením. Mladý historik přitom vykonal značný počet zahraničních cest, při nichž studoval na univerzitách v Paříži a Bonnu, ale zejména bádával v téměř dvou desítkách archivů. Co vše v onom desetiletí dokázal, odrážejí snad nejlépe jeho vlastní slova z března roku 1911: „...*dlužno uvážiti, že pro ‚všeobecné dějiny středověku a novověku‘ je tu nový docent (= V. Kybal – pozn. aut.), jehož vědecká kvalifikace opravňuje jej konati se stejnou relativní znalostí přednášky z dějin středověkých i novověkých. Já mám za sebou 1) pro středověk monografii o Janovu a nyní tři svazky Regulí a 2) pro novověk tři knihy z dějin 17. století. Na to mohu klidně poukázati a stejně klidně se tázati, který docent všeobecných dějin na naší i cizí univerzitě měl takovou odbornou přípravu pro svůj obor? Já jsem dovedl čekati na svou docenturu do 31. roku (mě je vskutku 31 let) a nemám nyní nejmenší chuti nechati se zatlačiti jinými osobami.*“³

Následující příspěvek si klade za cíl naznačit některé neznámé, ba nečekané peripetie, spojené s velkým edičním podnikem Vlastimila Kybala. Jednalo se přirozeně o zmíněné „Regule“, tedy vlastně správně „Regulae veteris et novi testamenti“, které vyšly v pěti objemných svazcích v letech 1908–1926.⁴ Jde bezesporu o jeden z nejdůležitějších edičních počínů husitologického bádání v celém dvacátém století.⁵ Mám za to, že nebude vůbec na

¹ SROV.: KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledně dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 548–550. Dále: HRDLIČKA, J.: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova*. Brno 1997. HRDLIČKA, J.: *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*. Brno 2000. Více také viz. výběrová bibliografie Ivo Bartečka In: Katedra historie. Informační příručka. Olomouc 2001, s. 101–104.

² Dokládají to velmi jasně a nedvojsmyslně Kybalovy dopisy V. Novotnému z konce první dekády 20. stol., srov. níže.

³ Archiv Akademie věd ČR (dále jen Archiv AV ČR), Pozůstalost (dále jen Pzst.) V. Novotný, kart. č. 12, Kybal Novotnému dne 12. 3. 1911.

⁴ KYBAL, Vlastimil: *Mathie de Janov dicti Magister Parisiensis Regulae veteris et novi testamenti, I–IV*. Innsbruck, Praha 1908–1913. Pátý svazek edičně připravil Otakar Odložilík. Praha 1926. Dodejme, že dokončení edice se podařilo teprve J. Nechutové a H. Krmníčkové viz. NECHUTOVÁ, J.–KRMNÍČKOVÁ, H.: *Mathiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regulae veteris et novi testamenti*. München 1993.

⁵ ŠMAHEL, F.: *Die Hussitische Revolution*, I. Hannover 2002, s. 20.

škodu pohlédnout poněkud „pod pokličku“ přípravy tohoto významného díla a to už jen z toho důvodu, že prozrazuje mnohé o jeho hlavním protagonistovi, editorovi V. Kybalovi.

Jak už bylo pro tohoto historika a editora typické od studentských let, vydávat Regule, to představovalo jeho vlastní záměr, námět. U jeho počátků stál ostrý spor mezi Josefem Pekařem, univerzitním učitelem V. Kybala, a Ladislavem Klicmanem (1867–1943), archivářem místodržitelského archivu.⁶ Dvacetiletý V. Kybal totiž patrně dosti neočekávaně vstoupil do Klicmanovy zájmové oblasti, když se rozhodl, že tématem jeho budoucí disertace se stane právě Matěj z Janova. Počátkem dubna 1901 píše velmi rozhořčený Klicman Pekařovi: „Věděli jste dobře, velmi dobře, že jsem se Matějem z Janova zabýval. Vždyť jste sám u mně sháněl informace o něm. Rovněž Vám bylo dobře známo, že chci ve studiích o něm pokračovati, jakmile budu s Klimentem⁷ hotov, a mohl jste se při dobré vůli dozvědět, kdy to bude... Vy jste uznal za dobré, tajně, abych já o tom nevěděl, dáti Matěje z Janova za thema seminární práce, nezeptav se před tím ani slovem, zda-li snad sám na to nereflakují, ano věda dobře, že v thematu tom ještě letos pokračovati chci.“

Uvedené řádky prozrazují, že L. Klicman byl velmi rozčilen,⁸ navíc se podle něho dozvěděl jen náhodou, že Pekař měl zadat jako téma Matěje z Janova. Prozrazuje to i taková ne nepodstatná drobnost, že Klicman Pekařovi v dopise vykal, ač jejich vztah byl od studentských let daleko neformálnější... Proč se tak stalo, není obtížné odhalit. Ano, téma Matěj z Janova si zvolil již snad na konci prvního, či v průběhu druhého ročníku filozofické fakulty mladý, dvacetiletý posluchač Vlastimil Kybal jako svou budoucí disertaci. Rozhodl se, že se bude zabývat významným českým reformátorem 14. století Matějem z Janova.⁹ Tuto skutečnost prozradil Pekař, když odpovídal docela jiným, poněkud zlehčujícím tónem na Klicmanův list. Učinil tak i následujícími slovy: „...1) nedal jsem panu K[ybalovi] théma, o něž jde, nýbrž on sám si je vyvolil. Byl jsem tím překvapen, ukazoval jsem mu na nesnáze thematu, navrhoval jsem mu théma Fridrich II. a Čechy (tj. Fridrich Pruský). Nedal jsem théma tajně, nýbrž hned den na to povídal jsem o tom Novotnému¹⁰ a Friedrichovi¹¹ a Gollovi.¹² Novotný mi povídal, že K[ybal] s ním o tom mluvil již tuším na poč. škol. roku nebo před prázdninami. ...2) Kdybych byl věděl, že Matěji z Janova chceš se věnovati speciálně, nebyl bych srážel p. K[ybala], aby do práce se nedával. Když to sám chce, nemohu přece mu říci: ‚Nechte toho, to bude dělat p. dr. K[licman].‘ Vždyť tu jde, nerač zapomínat, o seminární práci; bude-li z ní něco, bude-li moci býti, dejme tomu, tištěna, nebude to pro Tebe žádné neštěstí; Tvá práce o M. z J. tím nikterak nemusí býti ohrožena. Ale mít takový strach ze seminární práce, to odpusť...“¹³ A co na to Klicman? Odpověděl obratem a konstatoval, že by bylo proti stanovám Historického semináře, kdyby si Kybal zvolil téma své „seminárky“ bez vědomí Pekaře a dodal: „Stanovisko, že byste byl p. K[ybalovi] to thema nezrazoval, i kdybyste byl věděl, že já se jím chci zabývati, je sice prazvláštní, ale aspoň o jednu zkušenost bohatší... co se týče toho, zdali práce p. K[ybala] mou práci poškoditi

⁶ Srov. (Ed.): HOFFMANOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J.: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000.

⁷ Srov. (Ed.): KLICMAN, L.: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, tomus I. Acta Clementis VI., pontificis Romani 1342–1352*. Praha 1903.

⁸ Archiv Národního muzea (dále jen ANM), Pzst J. Pekař, kart. č. 12, Pekař Klicmanovi 3. 4. 1901.

⁹ Srov.: Základní data k tomu snesl J. Hrdlička, Vlastimil Kybal, passim.

¹⁰ Václav Novotný (1869–1932), český historik, profesor UK.

¹¹ Gustav Friedrich (1871–1943), editor, profesor PVH.

¹² Jaroslav Goll (1846–1929), český historik, profesor UK.

¹³ ANM, Pzst. J. Pekař, II. část, kart. č. 4, (opis J. Hobzka), Pekař Klicmanovi 4. 4. 1901.

*může čili nic, v tom sám přiznáváte, že mi žádné záruky dáti nemůžete. Snad tedy pochopíte, že se nemohu a nechci spřáteliti s rizikem, abych sbíral kosti, se kterých jiní stáhnou maso, zvláště když vidím, že mne do té situace přivedl můj bývalý kolega...*¹⁴

Tyto obšírné citace z dopisů nejsou rozhodně samoúčelné. Prozrazují několik skutečností. Jistě nadčasově zaznamenávají řevnivost, typickou pro historickou obec asi všech časů, dále ukazují Pekařovu pedagogickou praxi, který respektoval zájem svých žáků při zvolení tématu, byť se to nemuselo obejít bez třenic. Pekařova odpověď jasně dokládá zejména dlouhodobý a naprosto cílený záměr Vl. Kybala o téma M. z Janova.¹⁵ A snad ne na posledním místě musím dodat, že Klicmanův odkaz na pověstné “kosti” měl pravdivé jádro, neboť jeho obavy se dokonale naplnily. Ukazuje to beze vší pochybnosti brilantní disertace Vl. Kybala M. Matěj z Janova, jeho život, spisy a učení.¹⁶

V druhé polovině roku 1904 se Kybal zvolna rozhodoval o radikální proměně své odborné orientace; místo studia Jakoubka ze Stříbra se chtěl obrátit do období raného novověku (původně Karel st. ze Žerotína), posléze mezinárodní diplomatické vztahy nedlouho po r. 1600 (francouzský král Jindřich IV., císař Rudolf II. apod.).¹⁷ Tento rozhodný obrat, kterým připravil nejen svým učitelům nemalé překvapení případně „provozní“ komplikace na pražské univerzitě, vedl také k nejedné obtíži pro samotného Kybala. V daném kontextu považuji za pozoruhodné, že “vnitřní kontinuitu” s jeho ranými díly měla představovat edice „Regulí“ Matěje z Janova. Návrh byl přijat v prosinci roku 1905.¹⁸ I toto datum mělo svoji „předhistorii“ a to takovou, že 31. října 1903 bylo rozhodnuto muzejním výborem, stejně jako Komisi pro vydávání náboženských památek českých, že Kybal může studovat hlavní rukopis „Regulí“, vydávat je však měl nadále L. Klicman. Jenže ten si rukopis rezervoval na určitou dobu, ale vůbec na něm nepracoval. V podstatě mu šlo pouze o to, aby jej nemohl vydat Vl. Kybal. Ten – ač byl zejména ze strany vlivného Josefa Kalouska (vždyť se jednalo o předsedu uvedené Komise!) opakovaně vyzýván, aby se edice ujal, „rezignoval“ na ni v květnu onoho roku.¹⁹ Zdá se, že tak učinil zejména proto, aby donutil Kalouska jednat v jeho prospěch, neboť uvedl: „Měl jsem vždy chuť a vůli vydati spisy, jichž studiu jsem věnoval všechny síly svého mládí. Chtěl jsem se věnovati tomuto vydání s energií, tak aby vyšly na světlo brzo – mám 1300 opisů z nich, a první kniha mohla vyjít ještě na konci letošního roku. Dnes jsem však znovu poznal, že pro tuto svou práci a proti politice svého konkurenta nemám dostatečné opory se strany vyšší, a proto ustupuji. Nechce se mi, aby tak řekl, rváti se o věc příliš mně drahou... oddám se nyní úplně studiu předbělohorské, kde mi snad nebude kladeno tolik překážek, jako při práci posavadní.“ Podle všeho tento list na J. Kalouska zapůsobil.²⁰

¹⁴ Klicman Pekařovi 5. 4. 1901.

¹⁵ Stojí za poznamenání, že J. Hrdlička, který se životem a dílem Vlastimila Kybala systematicky v posledních letech zabýval, tento klíčový dopis nebral v potaz, ač dlouhodobě studoval v ANM.

¹⁶ Praha 1905, reprint Praha 2000.

¹⁷ K tomu více: ČECHURA, J.: *Historik a subjektivismus: mladý Vlastimil Kybal*, v tisku.

¹⁸ HRDLÍČKA, J.: *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*, s. 59, pozn. č. 7.

¹⁹ ANM, Pzst J. Kalousek, kart. č. 8, Kybal Kalouskovi 22. 5. 1905 (zde se nacházejí všechny níže citované Kybalovy listy Kalouskovi, proto neuvádím dále uložení dopisů, což platí i pro Pzst. V. Novotného).

²⁰ Sleduji záměrně tyto otázky pod prizmatem soukromé korespondence a ponechávám stranou úřední agendu ČAVU. Srov.: koncept Kalouskovy odpovědi Kybalovi z 23. 5. 1905 uložený spolu s Kybalovými listy, Pzst. J. Kalousek, kart. č. 8.

Návrh na vydání Regulí byl přijat v situaci, kdy měl Vl. Kybal nastoupit od počátku roku 1906 více než půlroční zahraniční pobyt, při kterém spřádal plány na studia v německých, rakouských, italských, vatikánských, nizozemských, španělských, anglických, belgických, ba i švédských archivech a knihovnách. Musím hned dodat, že se nejednalo o žádné „plané sny“ mladého historika! Nikoliv. On všechny tyto plány postupně uskutečnil. A pokud se mu podařilo vydat souběžně i několik dílů Regulí M. z Janova, pak je oprávněně, když jsem nazval tuto stať „edice na cestách“. Podívejme se, jak tento významný ediční podnik vypadal v praxi.

Již v únoru 1906 předpokládal Kalousek, že se Kybal stane jednak řádným členem Komise pro vydávání náboženských památek českých, ale současně, sděluje mladému historikovi, že očekává, že na podzim „*Jý předložíte začátek Matěje Janovského...*“²¹ A Kybal tak vskutku učinil, neboť mohl počátkem dubna 1907 sdělit Kalouskovi: „*Právě odesílám nakladatelství Wágner v Inšpruku první část svého rukopisu, obsahující Provemium a I. traktát I. knihy Matějových Regulí, s žádostí, aby tuto část vysázeli, a to do lhůty 15. června t. r. Odjízdim totiž již zítra do Itálie... zajisté pochopíte, že na těchto cestách nelze mi prováděti korektury své edice, kterou připravuji s největší pečlivostí, a že provést korektury, nezlomenou i zlomenou, mohu teprve, až se vrátím a budu mít po ruce základní rukopis Muzejní... od září pak bude sazba pokračovati přirozeným chodem, tak že na konci t. r. doufám I. svazek dotisknouti.*“²² Ledva se vrátil Kybal z cest, innsbrucký nakladatel jeho přání vyhověl, byť došlo k jistému zpoždění; s velkým uspokojením mohl konstatovat, že vše půjde podle plánu tak, aby o prázdninách mohl odejet do Německa, Holandska a Anglie na kteroužto cestu dostal stipendium české Akademie, ale to stačí „tak na dráhu“. Tato skutečnost přivedla mladého historika k žádosti, aby mu Kalousek zajistil vyplacení zálohy na honorář „za I. svazek Janova, jenž bude sumárně, jak vypočteno, obsahovati asi 900 K.“²³

Regule vyšly v nákladu 400 výtisků, které měly být rozděleny tak, že autor dostane 20 ks, česká AVU 180 výtisků a nakladatel Wagner si ponechá zbytek.²⁴ V březnu potom mohl poslat Kybal českou předmluvu do nakladatelství, neboť ta část nákladu, kterou si ponechával Wagner, měla předmluvu latinskou. Zanedlouho vskutku spatřil první díl Regulí Matěje z Janova světlo světa.

Jistě i tento nesporný úspěch umožnil Kybalovi, aby začal uvažovat o studiu ve významném španělském archivu v Simancas „tohoto velkého skladiště španělské i všeevropské diplomacie z doby protireformační.“ Kybal již jako řádný člen rakouského institutu v Římě získal stipendium na 5 měsíců pro rok 1908–9 pro italské archivy, což se mladému historikovi jevilo smysluplné spojit s pobytem v proslulém španělském archivu.²⁵ Tyto smělé badatelské plány ovšem neměly mladého historika vzdálit od jeho edice! Opravdu se jednalo tak trochu o „edici na cestách“. Pěkně to dokládá Kybalův „raport“ Kalouskovi z března roku 1909, psaný z věčného města: „*Zdvořile oznamuji, že mám vytištěno 11 archů z II. dílu Regulí Matěje Janovského; tisk rychleji nyní pokračuje a doufám, že se svazkem budu*

²¹ Kalousek Kybalovi dne 11. 2. 1906 (opis).

²² Kybal Kalouskovi 5. 4. 1907. List pokračuje: „*Poslední část rukopisu (2. tr. II. knihy) jsem včera odevzdal p. prof. Novotnému k revizi, již doufám, že vykoná do června, takže potom nic nebude překážeti tisku celého I. svazku.*“ Kybal Kalouskovi také prozradil svoji trasu: Benátky, Řím, Florencie, Modena, Mantova, Innsbruck.

²³ Kybal Kalouskovi 22. 4. 1907.

²⁴ Kybal Kalouskovi 10. 2. 1908.

²⁵ Kybal Kalouskovi 20. 8. 1908.

hotov asi v červenci. Pro III. sv. opsal jsem již část v Praze a uložil ji u p. prof. Novotného. Až se vrátím z cest (ke konci září), v opisování budu pokračovat, tak aby tisk III. svazku mohl začít v listopadu t. r. Jako člen zdejšího rak. ústavu pracuji o českém tematě: Čechy a Řím v l. 1618–1620.²⁶

Kybal si byl jistě vědom, že zvolený krajně nezvyklý a náročný způsob práce může v sobě obsahovat skrytá úskalí, či problémy v komunikaci. K něčemu takovému došlo vskutku již v měsíci dubnu. A tu se Kybal obrací na Novotného: „*Stalo se neštěstí! Tiskárna Wagnerova zapomněla při jedné zásilce korektury rekomandovat zásilku a poněvadž jsme v Itálii, celá zásilka i s rukopisem se ztratila. Byla to tzv. Fahnenkorrektur čili první korektura, při které se tiskne jen text, a poznámky se ponechávají až ke zlomené korektuře. Byl tedy tisk vytištěn, sazba jeho je uchována, ale celý poznámkový aparát zmizel s mým rukopisem a je nezbytno jej znovu pořídit. Oznámil jsem tiskárně, že do té doby tisk zastavuji, nemohu přece nechat jeden arch bez variantů a poznámek. Nevíte ani, jak je to mrzutá věc – tisk tak pěkně pokračoval, že jsem počítal na jisto, že v červenci svazek bude na světlo vydán. Nebudu však tím bouřit svět v Komisi, s Wagnerem si to vyřídím sám, ale musím tu překážku nějak odstranit. A proto si dovoluji obrátit se na Vás se snažnou prosbou, abyste mi laskavě pomohl. Já se do Prahy vrátím až někdy v září nebo ještě později...*“²⁷ Kybal tedy prosil Novotného o pomoc. Jak si to představoval? Ono to nebylo tak snadné, neboť edice je založena na třech rukopisech, dva byly v Praze, ale třetí ve Vídni. Kybal užíval jako rkp. A muzejní (XIII E 13), jako B vídeňský (4 747), jako C (kapitulní O 11). V té době nebylo neobvyklé zapůjčování rukopisů a vídeňský bylo možné si vyžádat do Prahy. Editor poskytl věčně přetíženému historikovi prvních svazků „Laichterových českých dějin“ Václavu Novotnému podrobný popis toho, co je třeba učinit. „*Jedná se mi hlavně o to, aby věc nevázla a rekonstrukce ona byla vykonána pokud možno brzo, tak abych nemusel ostatek dotiskovat až někde ve Španělsku. Budou-li rukopisy pohromadě, bude kolacionování možno provést hravě za několik hodin... Jakmile by tato práce (kterou naprosto nedovoluji konat z ochoty, nýbrž odměním se za ni s největší ochotou) byla vykonána, prosím, aby co nejrychleji byla mi poslána do Říma, ale doporučeně, aby se snad neztratila podruhé.*“

Jak je vidět, Kybalův návod k překlenutí a rekonstruování ztraceného textu edice, jak jej poskytl z Věčného města, prozrazuje jeho značnou rutinu při zpracovávání tak náročného edičního podniku. V. Novotný jej nezklamal a vykonal sám, co bylo potřebné, a vše odeslal do Říma 17. května 1909.²⁸ Ano, Kybal velmi pěkně poděkoval za Novotného pomoc, ale hned jej také žádal o následující pomoc: „*...abyste svou neocenitelnou pro mne ochotu rozšířil i na další rukopis a tento mi poslal, pokud možno brzo, na mou římskou adresu doporučeně, já jej pak pošlu tiskárně sám – trochu ouředně. Tiskárna bude ho potřebovat brzo, neboť budu naléhat na prestissimo v dokončení tisku.*“ A stalo se!

²⁶ Kybal Kalouskovi 10. 3. 1909.

²⁷ Kybal Novotnému 21. 4. 1909.

²⁸ Viz Kybal Novotnému 25. 5. 1909 a dodal: „*Panu Wagnerovi-Schumacherovi napsal jsem pak obchodní přípis, že cením ztrátu mého majetku způsobenou nedbalostí jeho tiskárny 50 korunami, že napříště nepřijmu žádnou korekturu, která nebude doporučeně poslána, a že při předání svého rkp. tiskárně budu muset žádat nejen potvrzení přijetí, nýbrž i písemnou, od majitele tiskárny podepsanou garancii pro případ poškození nebo ztráty. Dnes mi majitel tiskárny oznamuje, že na tyto podmínky přistupuje, a tak tisk bude moci dále postupovat. Oněch 50 korun bude Vám, slovně pane, k dispozici, jakmile se vrátím do Čech.*“

Posledního května se Kybal opět ozval Kalouskovi z Říma. Ačkoli je jádrem listu radostné konstatování, že dokončil právě francouzsky psanou knihu o Jindřichu IV., z níž hodlal mladý historik část vydat „rovněž“ česky, nemohl zapomenout poznamenat – jako by se nic nestalo! – že: „...z *Janova II. mám vysázeno 15 archů*“, stejně jako to, že jeho římská mise se skončí 20. června a Kybal se následně přeplaví do Španělska, aby tam naplnil to, co si předsevzal.²⁹ Navíc na ni dostal od ministerstva školství 700 korun, což bylo pro šetrného badatele příležitostí k tomu, že: „...*zůstanu ve Španělsku, pokud se mi bude líbit.*“³⁰ A ze Simancas se Kybal ohlásil Kalouskovi 12. července 1909³¹ s podotknutím, že ve „volném čase“ koriguje Janova, kterého mu do Španělska posílá innsbrucká tiskárna. „Janovovské drama“ se skončilo po polovině října 1909, kdy se Vlastimil Kybal objevil opět v Ostrovní ulici na Smíchově. A přirozeně se pustil do finišu II. svazku, jehož „imprimatur“ podepsal tiskárně 1. prosince 1909. Zamyslel se nad jistou liknavostí tiskárny, neboť „*vím, že ty Tyroláky k čilejšímu pohybu popohnati naprosto nelze. Já jsem se už ozbrojil svatou trpělivostí a pokračuji po chvilkách v opisování rukopisu pro III. svazek.*“³²

Na počátku roku 1910 Kybal pobýval v Praze a pilně pracoval na III. svazku, opis kontroloval V. Novotný a četl prof. Neudert. Pozornější čtenář si může položit tak trochu všetečnou otázku: „*kam měl V. Kybal namířeno v roce 1910, která země se měla stát tentokrát cílem jeho „spanilé“ jízdy?*“ A plným právem, neboť V. Kybal vyrazil na sever do Švédska.³³ Z hlediska edice Regulí zde nenastaly žádné problémy, dokonce nelze ani říci, že by zde Janova korigoval. Tisk třetího dílu se protáhl a byl dokončen v březnu roku 1911, to již – pro změnu – pobýval V. Kybal v Římě a mohl odtud poslat Kalouskovi souhrnnější zprávu: „*díky horlivosti a pořádnosti inšprucké tiskárny tisk pokračoval po mém odjezdu z Prahy pěkně rychle a poněvadž jsem i já vyřizoval korektury bez odkladů, dotiskli jsme poslední arch textu před dvěma dny (14. 3. 1911 – pozn. aut.), je to arch celkem 24. a text sahá až do s. 381. Tiskárna má nyní v práci první část obsáhlých rejstříků – druhou část dodělávám, a v nejbližších dnech tiskárně pošlu. Rejstříky obsáhnou asi 2 tiskové archy... během 6–8 neděl doufám, že celý tento hrubý svazek díla Matějova bude na světle božím. Byla to perná práce (tisk trvá od března 1910!), ale doufám, že bude k užítku i ke cti české vědy historické. Tímto třetím svazkem bude, jak ráčíte vědět, teprve polovina Regulí Mistra Pařížského vydána. Jak jsem si dovolil oznámit Vám ústně před svým odjezdem z Čech,*

²⁹ Kybal Kalouskovi 31. 5. 1909. Kalousek odpověděl 10. 6. a sděloval, že Kybalův námět byl přijat v Učené společnosti. Srov. Kybal Kalouskovi 14. 6. 1909, že zasílá rukopis a poznamenal: „*Korekturu bych si dal posílati za sebou do Španělska (červenec–srpen), nebo do Paříže, kde budu v září.*“

³⁰ Kybal Novotnému 25. 5. 1909.

³¹ Kybal Kalouskovi 12. 7. 1909: „*Miním se tu zdržet po celé dva měsíce až do září. Mimo nás dva Čechy (druhým badatelem byl J. Borovička – pozn. aut.) v S. v té době nepracuje nikdo z cizinců. Bohatý archiv je umístěn v krajině tak nehostinné a nutno žít v této vesnici v poměrech tak primitivních, že cizí badatelé jezdí sem jen zřídka a vytrvávají tu s velikým sebezapřením.*“

³² Kybal Kalouskovi 15. 12. 1909, srov. i Kybal Kalouskovi 12. 3. 1910, kde prozrazuje, že nakladatel (Schumacher) žádá, aby Akademie platila doporučené zásilky korektur III. dílu. Není nezajímavá i následující korespondence Kybal – Kalousek, která prozrazuje, že tiskárna posílala editorovi ke korektuře „*po částech, pravidelně na dvakrát; za druhé rukopis posílá se dvakrát, nebo poprvé vytiskne se text a podruhé poznámky; za třetí poněvadž současně s rkpem posílají se sloupce ve dvou exemplářích...*“ Kybal Kalouskovi 14. 3. 1910. Kalousek vzápětí odpověděl: „*...že to ve své praxi nikdy netrpěl, aby tiskárna posílala arch po půlkách*“ (15. 3. 1910).

³³ Srov.: Kybal Kalouskovi 20. 8. 1910; Kybal Novotnému 21. 7. 1910.

počal jsem již v Praze s opisováním rukopisu pro IV. svazek.³⁴ Docela náhodou se objevuje v zástupu téměř bezjmenných spolupracovníků na tomto edičním podniku i poprvé jméno F. M. Bartoše.³⁵

Kybal se dále podrobně zmiňuje o svém koncipování IV. dílu, na kterém bude pokračovat, jakmile se vrátí v polovině září do Čech. Vyjádřil rovněž naději, že mu Komise zachová přízeň, ač uvedený svazek nemůže vyjít dříve než na konci roku 1912. Podle editorova názoru bude ještě obsažnější, než předchozí, navíc by měla nastat nezvykle příznivá situace pro plynulé vydávání díla, „*poněvadž celý rok studijní příští budu v Praze.*“³⁶ To bylo vlastně poprvé od skončení univerzitních studií a po určitých peripetiích s Kybalovou habilitací, kdy se měl opravdu věnovat činnosti na univerzitě...

Do dosud v podstatě bezchybné práce však dorazily dosti výrazné disharmonické momenty. Ano, komise se rozhodla v polovině roku 1911, že napříště sníží V. Kybalovi honorář o celou třetinu a na místo 60 korun za arch by měl dostávat napříště pouze korun 40... Tato skutečnost měla bezesporu hlubší pozadí. Ano, VI. Kybal se zavázal svého času, že vydá celé Regule z Janova. Jeho podmínkou bylo zejména, že edice bude vydávána „*bez přetržení, pokud finanční prostředky Komise stačí a že žádný jiný spis nebude přijat, jehož vydání by zastavilo nebo znemožnilo nebo jen zdrželo pokračování v započatém podniku.*“³⁷ Takto se situace odvíjela již pátý rok, a v podstatě Kybalovo výsadní postavení v rámci Komise objektivně bránilo vydávání dalších písemných památek, poněvadž rozpočet Komise byl velmi skromný, na druhé straně se jednalo o soudobý nesporně prestižní ediční podnik. A tento fakt vedl Komisi, které navíc sám byl Kybal členem, aby se rozhodla (bez vědomí VI. Kybala, jenž pobýval v tu dobu v Římě). Na druhé straně za uvedenou dobu vyšly pouze dva svazky, a třetí byl ve finální fázi zpracování. Vzhledem k rozsahu edice tak nebylo ještě dosaženo ani její poloviny.

Kybal byl velmi bojovně naladěný a v listu Kalouskovi se vyjádřil, že nehodlá ustoupit od původních podmínek a dokonce hrozil rezignací v Komisi, ba dokonce byl připraven „*oznámít celý případ veřejnosti.*“³⁸ Pokusil se zapůsobit na radu Kalouska poukazem na nesmírnou náročnost prováděných edičních prací: „*fyzická i duševní námaha s vydáváním díla Mistra Janova spojená je tak obrovská (jakž ostatně patrně z prvních dvou svazků, a ještě patrnější bude ze sv. III. a násl.), a jest mi nemožno přijímati za ni žebrácký honorář 40 K. Je mi stydno o věci mluvit a jen podotýkám, že kdyby nešlo o edici tak významnou, jako jsou Regule, nikdy bych se nebyl uvázal v podnik tak namáhavý a tak dlouhou řadu let trvajícím. Že Komise měří stejnou měrou edici textu a sestavení rejstříků, je její věc – já jen ze své pětileté zkušenosti poznamenávám, že sestavení mých rejstříků způsobí mi vždy takovou námahu a únavu, že z toho po každém svazku onemocním.*“³⁹

Josef Kalousek se ho snažil ze svého letního bytu ve východočeském Potštejně uklidnit, ale připomenul mu, že: „*neshoda o vydavatelský honorář při spisu Matějově opakuje se již*

³⁴ Kybal Kalouskovi 16. 3. 1911.

³⁵ Kybal Novotnému 12. 3. 1911: „*Poslal jsem Vám poslední pro p. Bartoše dva poslední archy o Antikristu, a doufám, že mi ho brzo pošle zpět. Je to poslední arch – nyní jen potřebuji vědět jeho adresu, na niž bych mu poslal honorář.*“

³⁶ Kybal Kalouskovi 16. 3. 1911.

³⁷ Kybal Kalouskovi 2. 6. 1911.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

několikrát... a konečný výsledek byl případ od případu různý.⁴⁰ Kybal mu odpověděl v tom smyslu, že se jej dotkla zejména skutečnost, že někteří členové komise snížili jeho honorář „...uprostřed díla a bez mého vědomí. Nyní čekám velice klidně věci příštích... budu pokračovat o svém díle s touž houževnatostí a čistým zaujetím, jako posud.“⁴¹ Neopominul – nedlouho po polovině června – dodat, že se do Prahy nevrátí dříve než počátkem října, neboť bude cestovat nejen po Apeninském poloostrově a Sicílii, ale chce si zajet také do Řecka. Nakonec byl nalezen kompromis a Vl. Kybal mohl pokračovat dále ve své ediční práci.⁴²

Nepochybím, když budu – vedle vědeckých stipendií – považovat Regule Matěje z Janova jejich vydávání za hlavní finanční příjem Vlastimila Kybala v této době. Víme již, že v podstatě pobýval jen část roku v Čechách a během ní připravoval edici. Víme již, že začal přednášet teprve ve školním roce 1911–12. Tehdy se pokusil také získat za „trojhodinové kolegium ze všeobecných dějin středověkých“ finanční honorář. Pokusil se prostřednictvím prof. J. Bidla, aby získal finanční prostředky od ministerstva školství. Tuto cestu navrhl Kybalovi V. Novotný.⁴³ Dočasně neúspěšně.⁴⁴

Rok 1912 se rozevírá do známého scénáře let předchozích. Psal se měsíc březen a Vl. Kybal se nacházel opět v Římě: „*Jsem tu počtvrté, celkem přes 16 měsíců.*“ Pochvaloval si. Přirozeně neopomenul J. Kalouskovi poznamenat: „*Janova mám 3 archy.*“ A přišlo září a mladý historik byl stále ve Věčném městě. Zjistil, že byl J. Kalousek vyznamenán komturským křížem, poslal laureátu gratulaci, v níž uvazuje o potřebě vydání Kalouskových „drobných spisů“, dokonce jej vyzývá, aby začal psát Paměti. Na to ne nepodstatně přirozeně zapomenout nemohl, když uvádí v postskriptu: „*Z Janova mám vytištěno 14 archů. Svazek (asi 35) vyjde na jaře 1913.*“⁴⁵ V březnu příštího roku byl Kybal v Římě opět, mohl však hlásit, že ze IV. dílu je vytištěno 23 archů, a že jich bude celkem 28 nebo dokonce 30 archů. „*Nevím, budu-li do června hotov, závisí to na tiskárně (já vyřizuji korektury obratem), přičiním se, aby tisk se příliš neprotahoval... Připomínám, že rukopis pro celý V. díl je již opsán a bude moci být upraven do tisku tak, že tiskárna může tisknout nepřetržitě dále.*“⁴⁶ V květnu byl IV. svazek textově vysázen, zbývala předmluva, a Kybal taktně vyzýval J. Kalouska, aby zajistil souhlas komise s tiskem dalšího svazku.⁴⁷ IV. svazek byl hotov do konce července 1913.⁴⁸

Bylo pro Vl. Kybala jaksi samozřejmé, že se tématicky dokáže rychle „posunout“, neboť v době finalizace IV. svazku Regulí jej zajímaly františkánské řehole a František z Assisi. A byl to opět Kalousek, který „zařídil“ publikování studie.⁴⁹ V září 1913 se Vlastimil

⁴⁰ Kalousek Kybalovi 13. 6. 1911 (koncept).

⁴¹ Kybal Kalouskovi 18. 6. 1911.

⁴² Je zajímavé, že se o této záležitosti nedochovala žádná stopa v Kybalově korespondenci Novotnému. Po mém soudu to svědčí, že komise ustoupila od změněného honoráře pro editora.

⁴³ Kybal Novotnému 8. 12. 1912 (kde je i koncept Kybalovy žádosti). I zde je patrné nesporné napětí mezi Šustou a Kybalem. V listu nacházíme i větu: „...*k prof. Šustovi nepůjdu, poněvadž jít nemohu.*“

⁴⁴ Srov.: K. Kazbunda, *Stolice*, s. 418–420. Píše, že Bidlo a Šusta dali „*již 3. července 1912 podnět podáním sboru.*“

⁴⁵ Kybal Kalouskovi 24. 9. 1912.

⁴⁶ Kybal Kalouskovi 11. 3. 1913.

⁴⁷ Kybal Kalouskovi 17. 5. 1913.

⁴⁸ Kybal Kalouskovi 11. 7. 1913.

⁴⁹ Kalousek Kybalovi 3. 7. 1913 (koncept). I když i zde nebylo naprosté shody. Srov. Kalousek Kybalovi 15. 7. 1913 (koncept).

Kybal oženil s Mexičankou Maria Anna de la Merced Saenz y Aguilar, v březnu 1914 píše Kalouskovi z Říma, že: „...pracuje dopoledne o 17. stol. a odpoledne o svém Husovi.“⁵⁰

Je hodné pozor, že Kybal nepřestal na Regule myslet ani na Štědrý den roku 1914, kdy postupuje předsedovi nábož. komise Kalouskovi účty za korektury a poštovné, které mu přišly z Innsbrucku. A nejen to. List obsahoval i závažnější sdělení: „*Současně dovoluji si oznámit, že na nějaký čas musel jsem přípravné práce k V. sv. Regulí odložit a to proto, že jsem úplně zaměstnán svým novým spisem o Husovi. Mohu snad prozradit, že pracujeme o Husovi dva historikové společně, a to prof. Novotný vzal se se (sic) zpracování života (a spisů) Husových, kdežto já skládám část o učení Husově na základě teologicko-dogmatickém. Obě práce mají být jako společné dílo předloženy k vypsanému konkurzu Akademie, ale gruntovní zpracování obrovského materiálu vyžadovalo by prodloužení lhůty o několik měsíců, ač-li může a chce příslušná komise na dokončení našeho rozpracovaného spisu čekati. Snad by bylo možné nějaké dorozumění.*“⁵¹ Jenže Kybalova práce „na Husovi“ trvala ne „pár“ měsíců navíc, ale předlouhých 17 let.⁵²

Z hlediska našeho tématu je však důležitější, že na konci roku 1914 ukončil VI. Kybal své ediční práce. Nikoli navždy. Velká válka zde znamenala snad objektivně méně, než smrt J. Kalouska v listopadu 1915. V srpnu 1919 se radí s Novotným, má-li přijmout vyslanectví ve Vatikáně či v Madridu, k němuž jej vyzval osobně TGM. Nakonec se stal vyslancem v Římě.⁵³

Počátkem května následujícího roku se opět objevuje Matěj z Janova! Opis větší části V. svazku již měl, nyní již vyslanec Kybal, dávno opsaný („*moje postavení žádá celého člověka... takže na vědu nemám vůbec čas*“). Proto byl vděčný, když mu V. Novotný obstaral kolacionistu, který by přehlédl již přepsané. A nejen to, v prosinci roku 1920 se na scéně objevuje talentovaný Novotného student Otakar Odložilík, jenž začal dokončovat edici Regulí. Dělo se to ovšem až za Kybalova výslovného souhlasu: „...*plně souhlasím, aby dr. Odložilík dal se do opisování Cod. univ. III A 10 obsahující V. Knihu Regulí M. Matěje z Janova za účelem společného vydání nákladem Akademie. Tento rukopis jsem si opsal, ač jen ve hlavních kusech před 20 lety pro svůj spis o Matějovi, a mám za to, že bude nutno opsati jej znovu na arších upravených pro tisk – moje opisy jsou spíše excerpta na lístcích... těšilo by mne, kdyby dr. O. mne zpravil o výsledku této akce a současně mne poslal k nahlédnutí začátek svého rkpu. upraveného pro tisk.*“⁵⁴ A byl to právě mladý historik, který dovedl v letech 1923–26 V. svazek Janovových Regulí do úspěšného konce.⁵⁵ Ukázal se však jistý problém, problém honoráře. V květnu 1926 působil již VI. Kybal jako vyslanec v Brazílii, a tak se radil s V. Novotným, neboť „*Janov se blíží ukončení. Současně se [Odložilík] táže, jak má být honorář za Janova rozdělen, poněvadž jak praví, komise bude*

⁵⁰ Kybal Kalouskovi 17. 3. 1914.

⁵¹ Kybal Kalouskovi 24. 12. 1914.

⁵² Srov.: J. Hrdlička, c. d. s. 91–93 s údajem „13 let“. Srov. KYBAL, V.: *Jan Hus. Život a učení*. Díl II/3. Praha 1931.

⁵³ Kybal Novotnému 25. 8. 1919 a 10. 9. 1919.

⁵⁴ Kybal Novotnému 28. 2. 1923. Kybal se domluvil na provedení společné edice o prázdninách roku 1923. Srov. Kybal Novotnému 12. 9. 1923. Považuji v této souvislosti za zajímavé, že se téma Regulí neobjevilo v Odložilíkově korespondenci s blízkými historiky, viz. (ed.) SEKYRKOVÁ, M.: *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*. In: Sborník archivních prací (dále jen SAP), č. 51, 2001, s. 85 sq.

⁵⁵ Kybal Novotnému 28. 2. 1923.

*si přáti věděti (sic) o mém rozhodnutí... Já ovšem jsa tomu místně i věcně vzdálen, nevím věru, jak tu věc mám rozhodnout... Běží-li pouze o rozdělení honoráře mezi dra. O. a mne, navrhol bych, aby dru. O. byla dána ona částka, kterou by byla honorována všechna práce s edicí spojená, tj. kolacionování mého rukopisu, rukopisy, vyhledání odkazů, konečná revize textu a všechny korektury. Já sám honoráře nepožaduji, ale navrhuji, aby zbylá částka, bude-li jaká a bude-li dostatečná, byla postoupena Vám a panu prof. Neudertovi za laskavou výpomoc při korekturách. Přeji si výslovně, nejen aby dr. Odložilík byl honorován tak, aby měl chuť připravit brzo do tisku i VI. svazek...*⁵⁶

V tomto kontextu je zajímavé, že se Kybal nezdržel úvah o možném pokračování edice, respektive dokončení, ale zdá se, že se jednalo spíše o „zbožné přání“ plně zaměstnaného diplomata. Z daleké Brazílie sděluje na konci října roku 1926 Novotnému i toto: „...kromě Husa běží nyní o edici VI. a posledního svazku Regulí, již bych si přál mít ukončenu do konce 1927.“ Jistě zde byl i „problém“ v tom, že O. Odložilík se velmi záhy etabloval jakožto samostatný badatel jak na poli české reformace, tak doby předbělohorské a na náročnou edici, poněvadž i on pobýval velmi často na odborných pobytech mimo Československo, prostě již nezbyl čas.

Na druhou stranu i pro Vlastimila Kybala platilo docela něco jiného, velmi, velmi mnoho práce: „Život diplomata a služebníka vlasti v daleké cizině je neoddyšný (sic) život aktivní, a ten mi bohužel nedovoluje sedět a sepisovat části o učení středověkém o církvi, jež mému dílu posud chybí. Ironií osudu, jenž mě obdařil tolika duševními převraty, se stalo, že po mých teologických meditacích následuje činné spolupůsobení při tvorbě historie samé a toto mi běže všechnu možnost, ano i nezbytný zájem o pokračování a dokončení společných našich zálib z doby válečné...“⁵⁷

Velký badatelský a zejména vydavatelský podnik Regule Matěje z Janova je trvale spojen s osobou historika a editora Vlastimila Kybala. Příprava pěti dílů náročné edice překročila podstatně dobu delší dvou dekád. Studium soukromé korespondence – zejména Kybala s Kalouskem a Novotným, odhalilo ne jeden důležitý aspekt „neoficiální“ roviny přípravy náročné edice, který bychom v agendě české akademie věd a umění hledali marně. Prozradila však také rys, jemuž jsem posléze věnoval hlavní pozornost – ač se to zdá jen stěží představitelné – velký ediční podnik Kybalův vznikal, přesněji byl dokončován do značné míry na jeho zahraničních studijních cestách, a to nejen v Itálii, ale i ve Španělsku. A nejen to! Většinou vznikal v situaci, kdy se VI. Kybal orientoval na evropskou diplomacii kolem roku 1600 s těžištěm na francouzský dvůr a přímo osobnost Jindřicha IV. V takovém nečekaném kontextu se mi jeví Kybalův editorský výkon jako dosti mimořádný. Kybal byl schopen zjevně maximální koncentrace a díky svému vynikajícímu filologickému vybavení zvládal vlastně paralelně dvě disciplíny najednou, totiž editora náročného reformního latinsky psaného díla předhusitské epochy (v pěti svazcích se jednalo o více než 2000 tiskových stran pouze edice samotné)⁵⁸ a současně se koncentroval na raně novověkou diplomacii. Neměli bychom přehlédnout, že v tomto „rozkročení“ byl schopen se zabývat subtilitami františkánské řehole. Tento individuálně mimořádný výkon měl však i své negativní strán-

⁵⁶ Kybal Novotnému 15. 5. 1926 a dodává: „Vzhledem k dalekému spojení (3 neděle trvá pošta tam) prosím, abyste věc rozřešil sám podle laskavého uznání.“ Srov. Kybal Novotnému 31. 10. 1926, kde je uvedeno, že souhlasí s Novotného pomocí.

⁵⁷ Kybal Novotnému 31. 7. 1921.

⁵⁸ K charakteru edice a o některých polemikách srov. J. Hrdlička, *Vlastimil Kybal...*, s. 83–84.

ky, totiž relativně značné obtíže, aby se etabloval na pražské univerzitě, jež ovšem byly z větší části zapříčiněny silným individualistickým laděním Kybalovým.⁵⁹

Summary

THE MATTHEW OF GENOA – THE TRAVELLING EDITION?

The great editorial undertaking, *Regulae Veteris et Novi Testamenti* from Matthew of Genoa, is forever connected with person of the historian and editor Vlastimil Kybal (1880–1958). Preparations of the sophisticated five-volume edition took more than two decades. Research of a private correspondence, especially between Vlastimil Kybal and Czech historians Josef Kalousek (1838–1915) and Václav Novotný (1869–1932), reveals many important aspects of “unofficial” level of the preparations. It also disclosed a feature, which eventually drew my attention. Though it seems hard to imagine, the Kybal’s great editorial undertaking has been created mostly during editor’s abroad trips, particularly in Italy and Spain. It was prepared and finished mostly in a situation, when Vlastimil Kybal oriented himself at European diplomacy about 1600, centering on the French court and the person of Henry IV. It seems to me that in this unexpected context the Kybal’s editorial achievement is really remarkable. Kybal was evidently capable of absolute concentration and, thanks to his great philological layout he actually mastered two disciplines at once. He was the editor of time-consuming Latin-written work of an epoch before the Hussite wars, and at the same time he concentrated at early-modern diplomacy.

Translated by Jiří Hutečka

prof. PhDr. Jaroslav Čechura, CSc.
Národní muzeum ČR
Václavské nám.
Praha

---

⁵⁹ Srov.: J. Čechura, *Historik a subjektivismus*, passim.

Čtyřicet let cesty k vydání spisu Vlastimila Kybala o svaté Anežce České

Jaroslav Hrdlička

Život i dílo Vlastimila Kybala byly prozkoumány jen z části. Díky záchraně řady zahraničních pramenů postupně poznáváme historikovo exilové působení i dílo z let 1939–1957. Tato doba dala vzniknout několika větším textům. Vedle historikových pamětí je to především jeho spis o sv. Anežce České. Věnujme nejprve krátkou pozornost jeho pamětem.

Jak dovozují historikovy exilové deníky, vznikaly paměti déle než spis o české světici. Dělo se tak v letech 1944 až 1957.¹ Jejich tvorbu přerušila několikrát intenzivní historikova práce nad středověkým tématem. Posléze do utváření textu zasáhla i zhoršující se Kybalova srdeční nemoc na přelomu let 1956 a 1957. Ta uvrhla jejich autora nejprve opakovaně na nemocniční lůžko, posléze do invalidního vozíku a výrazně omezila jeho pracovní možnosti.²

Spolu s paměťmi byla ukončena i Kybalova studijní příprava nad posledním zamýšleným dílem věnovaným životu a dílu osoby nad jiné mu drahé, Mistra Jana Husa. K realizaci tohoto textu získal v průběhu posledních let života dvě zásilky husitologické literatury z vlasti. Poslal mu je historik František M. Bartoš.³ Z chystaného díla o Husovi se nezachovalo nic, kromě zápisů v historikových denících. Zde máme i cenné svědectví o studiu děl amerických husitologů, především M. Spinky a S. H. Thomsona i písemných kontaktech s nimi.⁴

Kybalovo memoárové dílo není textem pouze kabinetního učenice, jako vzpomínky výše uvedeného F. M. Bartoše. Není ani dílem vězněného historika, jako paměti Z. Kalisty. Jde o text exilového učenice vyšlého z Gollovy školy, diplomata první republiky. V těchto základních rovinách je vzpomínky možno vnímat.

Jak dokládají historikovy deníky, pracoval na svých pamětech s velkou vážností a zaujetím. Mnohé z nich konzultoval s pamětníky, rodinými příslušníky či přáteli, kteří ho navštěvovali u nemocničního či domácího lůžka. Mezi nimi byla i jeho dlouholetá přítelkyně

¹ KYBAL, Vlastimil: *Deníky 1949/50*, s. 23 nn; *Deníky 1955/57*, s. 58, 64. KYBAL, Vlastimil: *Za naši svobodu v Americe* (popis díla, příloha listu Vlastimila Kybala Karlu Stloukalovi z 2. srpna 1945). Archiv Národního muzea, Fond Karel Stloukal, karton č. 11, složka č. 563. Existenci jádra pamětí zde máme doloženu v popise třisvazkového souboru Kybalových válečných studií a úvah pod názvem: *Za naši svobodu v Americe*. První svazek souboru obsahoval historické články, druhý články politické a právě třetí líčení Kybalovy organizační, propagační a učitelské činnosti v USA během války. Tento poslední svazek můžeme považovat za jádro historikových exilových pamětí nazvaných později *Za československou samostatnost v Americe*, svazek I., V Kalifornii 1939–1943.

² KYBAL, Vlastimil: *Deníky 1955/57*, s. 43, 48, 54, 56, 86.

³ Tamtéž, s. 86, 88, 90, 91.

⁴ Tamtéž, s. 57.

dr. Alice Masaryková.⁵ Vydal velké úsilí, aby jejich text byl alespoň částečně publikován. K tomu došlo na počátku padesátých let v dnes již v historikově staré vlasti téměř nedostupných exilových periodikách (Nový svět, Svornost). Žel, své memoáry historik oslabený těžkou nemocí, nedokončil. 2. ledna 1958 ve Washingtonu zemřel, aby budoucím zanechal úkol vydat své exilové dílo. Jak k vydání jeho paměti, tak spisu o české světici vedla a dále vede spletitá cesta.

Zaměříme se zde na historikovo setkávání se sv. Anežkou Českou v posledních letech jeho života, ale i k pokusům o vydání Kybalova spisu o ní po jeho smrti. Na textu o světici historik intenzivně pracoval v letech 1953 až 1955. Konečným výsledkem úsilí byl třisetpadesátistránkový strojepis dokončený v únoru roku 1955 v Orlandu na Floridě pod názvem Anežka Česká – Historický obraz ze 13. století. Jak však vypovídá historikův deník, práce na textu pokračovaly ještě v červnu 1955. V této době Kybal intenzivně psal, ale i studoval odbornou literaturu k tématu.⁶

V únoru byla tedy napsána větší část textu a předmluva. Práce však pokračovaly do podzimu roku 1955, kdy se historik začal opět věnovat svému dávnému velkému tématu, M. Janu Husovi. To se stalo i jeho tématem posledním. V říjnu 1955 Kybal studuje texty amerického husitologa a dlouholetého přítele F. M. Bartoše M. Spinky, ale i dalších husitologů. Navázal se Spinkou i Bartošem písemné kontakty. Mapoval si cesty moderní husitologie. Jeho cílem bylo prokazatelně sepsání díla o největším českém reformátorovi.⁷

Samotný spis o Anežce je uspořádán do tří částí. První: Dcera králova a nevěsta císařova (1211–1234), druhé: Anežka klariskou v Praze (1234–1253) a třetí: Světičky (1253–1282) a její kult po smrti (1282–1932). Historik během jeho vzniku užil odbornou literaturou zejména z Columbia University, z Harvard University, z Kongresové knihovny ve Washingtonu, dále pak z knihovny koleje českých benediktnů u sv. Prokopa v Lisle u Chicaga a z řady dalších míst. Nechyběly mu ani české publikace z Prahy, zasílané odtud přátelskou rukou.⁸ Jednalo se o pomoc historika F. M. Bartoše, jehož objemné zásilky knih máme doloženy opět v denících. Vztah obou husitologů se tak po dávné animozitě pročistil a rozkvétl do konspirativní vzájemnosti domova a exilu. Pro Bartošovu snahu škodit utajeně marxistické ideologii je podpora vzdáleného a zestárlého českého vědce typická.

V době dokončení textu dělí Kybala od jeho smrti již jen necelé tři roky. Anežku Českou lze proto právem považovat za jeho vědeckou a duchovní závěť. Text má i dál zajímavý osud. Již v roce dokončení se jeho autor snažil nalézt nakladatele. Pomoci k tomu mělo přeložení strojopisu do anglického jazyka. O ten se snažil Kybal i přes řadu obtíží sám.⁹

Historik nabídl spis řadě amerických univerzitních nakladatelství. Obrátil se i na prof. R. Slabého z Prahy.¹⁰ Text zaslal i chicagské Svornosti a New Yorkským Listům.¹¹ O spis o Anežce projevil zájem během návštěvy již těžce nemocného badatele v únoru 1957 i dr. Alice Masaryková.¹²

⁵ KYBAL, Vlastimil: *Deníky 1955/57*, s. 73.

⁶ Tamtéž, Zápisy ze 14. června 1955, s. 3.

⁷ Tamtéž, Zápisy z 11. a 14. října 1955, s. 14.

⁸ KYBAL, Vlastimil: *Anežka Česká – historický obraz ze 13. století, předmluva*. Orlando (USA) 1955, strojepis, 350 s.

⁹ KYBAL, Vlastimil: *Deník 1955–57*, Archiv společnosti Vlastimila Kybala, Zápisy z 1. a 2. října 1955, s. 13; z 12. a 16. října 1955, s. 14.

¹⁰ Tamtéž, Zápisy z 13. listopadu 1955, s. 17.

¹¹ Tamtéž, Zápisy z 10. února 1956, s. 33 a z 30. března 1956, s. 40.

¹² Tamtéž, Zápisy z 15. února 1957, s. 73.

Snahy o vydání Kybalova díla o české světici neutichly ani po historikově smrti na počátku roku 1958. Štafetu v tomto snažení převzal syn zesnulého dr. Milíče Kybal, bankéř a národohospodář z Washingtonu. Rodinný archiv druhého historikova syna Dalimila nám zachoval několik souborů korespondencí o Anežce směřujících především do Říma. Nejprve, od roku 1960 korespondoval syn Milíč s dr. Ladislavem Radimským z New Yorku. Prosil ho o prostředkování styku s Křesťanskou akademií ve věci vydání Anežky.¹³ Ten navázal spojení mezi synem Milíčem a Mons. dr. Františkem Plannerem, předsedou Křesťanské akademie v Římě. Záležitost vydání Anežky byla předána k vyřízení dr. Vladimíru Koudelkovi z Říma, s nímž měl syn historika navázat spojení.¹⁴ Dr. Koudelka zpočátku do USA prostředkoval názor vedení Křesťanské akademie o možném vydání Kybalovy Anežky.¹⁵ O rok později však z plánu vydání sešlo, především pro velký rozsah díla. Bylo rozhodnuto v římských Studiích vydat pouze dva exkursy ze spisu, a to: *Anežka ve františkánském dějepisectví, Klasifikace legend*. O povolení vydat exkursy byl historikův syn požádán ještě téhož roku.¹⁶

Další kolo snah vydat Kybalův spis o české světici se odehrálo o několik let později. I nyní putovaly dopisy a vzkazy přes Atlantský oceán. V červenci 1965 se Milíč Kybal obrací na kardinála Josefa Berana. Informuje ho, že Společnost pro vědu a umění (SVU) je ochotna vydat spis o Anežce. Ze synovy iniciativy by však SVU uvítala spolupráci Křesťanské akademie (KA).¹⁷

Ve stejném duchu se nese obdobný list syna Milíče již uvedenému dr. Františku Plannerovi z jara téhož roku. Zde se dozvídáme, že o plánu vydání spisu o Anežce jednal syn koncem roku 1964 s generálním tajemníkem SVU dr. Sturmem a předsedou publikační komise dr. M. Rechciglem. Dodatečně pak i s prof. F. Dvorníkem. Syn tlumočí v USA připravený a dohodnutý návrh spolupráce SVU a Křesťanské akademie takto: **1)** SVU vydá spis o Anežce. Výlohy ponese synové historika Milíče a Dalimil Kybalovi. **2)** SVU vyzve tiskárny k podání nabídek o tisku díla. **3)** SVU uvítá spolupráci na vydání díla s Křesťanskou akademií. Ta by na sebe měla vzít následující úkoly: a) dodat odborníka (dr. Vladimír Koudelka, dr. Jaroslav Polc), který určí rozsah vydání textu. b) dodaný odborník navrhne změny textu, je-li ten v rozporu s nejnovějším badáním. c) v úvahu vzít počet výtisků 500 či 1000. d) dodaný odborník provede korektury. **4)** SVU v dohodě s KA převezme distribuci vytištěného díla.

Dílo by mělo vyjít jako příspěvek českému národu, z kterého oba synové historika vzešli a ke kterému náležejí.¹⁸

O radu, které části rukopisu vynechat pro tisk požádal syn Milíč v listopadu 1965 i prof. Otakara Odložilíka (University of Pennsylvania). Nabídl mu i roli editora textu.¹⁹

V únoru 1966 zaslal synovi historika své dobrozdání o možném vydání Anežky pan Jaroslav Němec. Doporučil rukopis vydat celý, pouze v krajním případě vypustit exkurze,

¹³ Milíč Kybal dr. Ladislavu Radimskému, Archiv společnosti Vlastimila Kybala, kart. č. 1, složka č. 1, list z 8. listopadu 1960.

¹⁴ Dr. Ladislav Radimský Milíči Kybalovi, tamtéž, list z 3. prosince 1960.

¹⁵ Dr. Vladimír Koudelka Milíči Kybalovi, tamtéž, list z 18. listopadu 1960.

¹⁶ Dr. Vladimír Koudelka Milíči Kybalovi, tamtéž, list z 15. června 1961.

¹⁷ Milíč Kybal kardinálu Josefu Beranovi, Archiv společnosti Vlastimila Kybala, kart. č. 1, složka č. 1, list z 5. července 1965.

¹⁸ Milíč Kybal dr. Františku Plannerovi, tamtéž, list z 14. února 1965.

¹⁹ Milíč Kybal prof. Otakaru Odložilíkovi, tamtéž, list z 13. listopadu 1965.

všeobecnou bibliografii, chronologický přehled, téměř celou první kapitolu i části kapitol dalších. Náklad by se tak z odhadovaných 3500 dolarů za vydání snížil na 2500 za tisíc exemplářů.²⁰ Za cenu jistých ústupků text „Anežky“ mohl být takto vydán.

Po této několikaleté činnosti vše utichlo a k vydání textu nedošlo. Křesťanská akademie vydala posléze čtivější a kritickým aparátem méně zatížený spis kardinála J. Berana.

Po roce 1989 nalezlo Kybalovo dílo své badatele. Dva z nich, doc. Jan B. Lášek a dr. Jaroslav Hrdlička začali s hledáním strojopisu „Anežky“ na jaře roku 1996. V Římě nebyli úspěšní. Vše nasvědčovalo tomu, že se strojopis „Anežky“ ztratil. Cenný doklad myšlenky a činu Gollovy školy v exilu byl však posléze nalezen na konci roku 1996 historikovým mladším synem panem Dalimilem Kybalem ve Miami. Kopie byla zaslána do Prahy, aby zde byla o několik let později vydána.

Snahy o vydání poslední uzavřené práce prof. Vlastimila Kybala trvaly čtyři desítky let. Nakonec byly korunovány kladně. Historik z tohoto dějství může načerpat poučení o strastiplné pouti rukopisů ke svému vydání v našem složitém a tolika bouřlivými vichry zmítaném světě. Může načerpat i vědomí o duchovní moci, jež dovedla vydání spisu ke svému cíli.

ThDr. Jaroslav Hrdlička
Husitská teologická fakulta UK
Praha

---

²⁰ Jaroslav Němec Miliči Kybalovi, list z 25. února 1966.

Umělecké názory Vlastimila Kybala

Pavel Štěpánek

Vlastimil Kybal, vzdělaný diplomat s historickou průpravou, ukazuje názorně, že tento typ přípravy činí člověka daleko připravenějším než studia právní. Právě díky této vzdělanosti a současně i přirozené vnímavosti dosáhl jako diplomat uznání tam, kam se jiní diplomaté nedostanou.

Vlastimil Kybal vydal texty série přednášek o pozoruhodných zjevech španělské kultury pod názvem *Velikáni španělských dějin*.¹ Kromě postav, které zcela spadaly do jeho historického školení jako jsou Hernán Cortés a král Filip II., se zabývá i Cidem a Cervantem, jež posunují jeho zájmy směrem k literatuře, zatímco sv. Terezie k náboženství a Goya k umění. Právě tento poslední případ, přístup k umění, mě u Kybala zaujal natolik, že se u něho chci nakrátko pozastavit.

Už v úvodní stati o Cidovi prokazuje, že se vyzná v umění muslimském ve Španělsku, když vzpomíná kromě mešity cordobské také Medinu az-Zahra, Aljaferiu v Zaragoze (v době, kdy zdaleka nebyla ve stavu, který by dovoloval posouzení jejích architektonických kvalit), Aleázar v Seville a Alhambru, i synagogu El Cristo de la Luz v Toledě, proměněnou v křesťanský kostel. Není však slepý a když hovoří o maurské civilizaci, připomíná dnes velmi aktuální věc: že „*reconquista byla nejcennějším přínosem Španělska k zápolení evropského lidstva proti islámu a jest titulem slávy španělského národa v dějinách evropské a křesťanské civilizace*“ (s. 17). Určité rozpaků cítíme, když evokuje palác escorialský, „*kolosální monument stavitelský*“, „*kamenné ztělesnění*“ Filipovy politiky a morálky... výraz, který zřejmě převzal, neboť jej uvádí v uvozovkách (s. 39). Rozpoznal tendenci, která vyvrcholila teprve nedávno – že osoba a dílo Filipovo jsou dnes ceněny výše než v době Schillerově. Správně rozeznává, že „*duchovní život španělský vyznačuje se obdivuhodnou protireformační a renesanční syntésou platonismu, ascetismu a mysticismu*“ (s. 40), tedy argumenty, které ovládly výročí úmrtí Filipa II. v roce 1998.² Přes všechny výhrady jej považuje za muže „*kulturně citlivého*“ a „*...skvělého k umělcům, lačného vědění a poznání*...“ (s. 41).

V jediném případě je poplatný době – když tlumočí Berniniho sv. Terezii v kostele P. Marie Vítězné v Římě jako zobrazení „*unylého mystika*“ (s. 48), když ji ovšem o chvilku dále správně brání před „*surovým*“ výkladem psychoanalytiků ze školy Freudovy (s. 51).

¹ KYBAL, Vlastimil: *Velikáni španělských dějin*. Praha 1935.

² Mám na mysli výstavy v Prahu a ve španělských městech; u nás pak *Filip II. (1527–1598) a jeho doba*. Vybrané ukázky umění a dokumentů z pražských sbírek. Španělské velvyslanectví a Národní muzeum v Praze, Lobkovický palác, 19. ledna–28. února 1999.

Připomněl také, že „*mystická emoce, vyzářující ze sv. Terezy, dotkla se hluboce i umění výtvarného malířství (Velázquez, Greca), i umění hudebního*“ (s. 53).

Po tomto úvodním brouzdání přednáškami o velikánech španělské historie můžeme přistoupit k poslednímu bodu, ke Goyovi (s. 67–77). Zde je Kybal velmi opatrný a přidržuje se většinou názorů publikovaných v knihách předních historiků umění. I tak můžeme považovat některé jeho soudy za osobní nebo i osobité.

I když vychází z dobové odborné literatury, která stále těží ještě z romantických názorů, dopracovává se samostatného pohledu. U Goyi jednak zvýrazňuje – oproti mnoha jiným autorům, také náboženskou námětovou složku jeho obrazů, jeho „*překvapující schopnost vcítit se do pohnuté scény náboženské a vyjádřit sílu zanícené víry*“, jednak odmítá vykládat Goyu „*od počátku jeho tvoření jako ptáka bouřliváka, dobrodruha a revolucionáře*“, jak se to děje ještě dlouho, minimálně až do poloviny 20. století. Oceňuje jeho citlivost k vnějšímu světu, a nemýlí se, když prorokuje tomuto malíři, že se jeho tvorba stane „*dokumentem historickým a všelidským*“ (s. 68). V portrétní tvorbě vidí ojedinělost bohaté a rozmanité galerie historických i méně historických osobností. Pochopil také svět mistrových grafických listů, jenž ale „*zůstává ovšem plný tajemství a chorobného šera, vyplývá z hlubokého podvědomí a působí neméně tísnivým a někdy tragickým dojmem než básnické halucinace Shakespearovy, Rabelaisovy a Goethovy*“. Chápe jeho postoj při formulování základních myšlenek cyklu *Desastres de la Guerra* – „*zároveň výkřik člověka a křesťana, který volá zděšeně nad hromadou padlých spolubližních*“, ale současně i pochopil, že Goya „*před visí hrůz válečných odložil stranou ohledy též na náboženství*“. Vcelku Kybal pochopil jeho velikost a nezařaditelnost: „*Tvůrčí silou svého genia povznesl se na umělce skoro úplně nezávislého na cizích vzorech a svou mohutnou individualitou i rozsáhlostí svého rozmanitého díla ovládl umělecky španělský svět zevní i vnitřní v širokém a bouřlivém diapasonu z konce XVIII. a počátku XIX. století. Umění své opíral jednak o pronikavé pozorování světa hmotného i nehmotného, jednak o citlivost někdy až chorobnou, s jakou duševně i malířsky reagoval na sužety, jež mu byly předkládány nebo jež sám sobě předkládal k zobrazení a jež zobrazoval s upřímností jednou sympatisující, po druhé ironickou a po třetí brutální*“.

doc. Pavel Štěpánek, Ph.D.
Katedra dějin umění FF UP
Univerzitní 3
771 80 Olomouc

Kritický pohled Štefana Osuského na Edvarda Beneše a na jeho kladný vztah k Sovětskému svazu

Jana Vlčková

Rozpory v orientaci na Východ či Západ značně rozdělovaly přední reprezentanty naší politické scény a také především Eduarda Beneše a Štefana Osuského. Terčem celoživotní kritiky Osuského se stala Benešova východní orientace, což dokládají mimo jiné i archiválie uložené v archivu Hoover Institution Archives na Stanfordské univerzitě ve Spojených státech amerických, především fond – Osusky Collection. Pro svůj článek jsem kromě výše uvedených pramenů využila zdroje archivu National Archives and Records ve Washingtonu D.C., dokumentaci ve formě mikrofilmů zařazenou pod registračním číslem 59 s názvem Records of the US Department of State to the Internal Affairs of Czechoslovakia. Archivní dokumenty vhodně doplňuje publikovaná edice „Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty“, zvláště druhý svazek, který byl vydán v Praze v roce 1999.

Beneš několikrát potvrdil své nasměrování na Sovětský svaz a dokonce vyjádřil naději ve vítězství bolševické revoluce na celém světě. Svědčí o tom jeho postoj uvedený v dopise Karlu Čapkovi: „*Evil days are coming, when everything will be at stake. But I am convinced that the process which the Soviet Union brought to life in 1917, and which we ourselves have helped, will not meet with failure, but will lead to the triumph of that world-class, which, sharing the greatest duties, will acquire, in one way or another, the greatest measure of rights.*“¹

Osuský dále citoval z Benešova dopisu tato slova: „*I would be untrue, I would think mechanically, if I affirmed that I am working for the Czechoslovak nation. I want to work and I shall work for that portion of the nation in whose future I have faith, and which, in alliance with similar classes in the rest of Europe, will be strong enough to seize power in slumbering Europe. Once more I beg you not to believe that I resigned from the Presidency. I am again fresh and energetic. I am ready to devote the years of my life to those who trusted me in my hour of need and with whom – they being the true artisans of the new world – I want to work to overhaul the world, a task the issues of which have become of late surprisingly clear to me.*“² Na základě výše uvedeného citátu dr. Edvard Beneš působí jako

¹ Hoover Institution Archives (dále jen HIA), Osusky Collection, kart. č. 54, Prezident Edvard Benes' Amazing Confesion, s. 4. Překlad: „Přicházejí zlé dny, kdy bude vše v sázce. Ale jsem přesvědčen, že proces, který Sovětský svaz začal v roce 1917 a kterému jsme my sami napomohli, se neseťká s nezdarem, ale povede k triumfu té světové třídy, která podílem na nejvýznamnějších úkolech získá tak či onak nejširší škálu práva.“

² Tamtéž, s. 5. Překlad: „Nemluvil bych pravdu, myslel bych mechanicky, kdybych prohlásil, že pracuji pro československý národ. Chci pracovat a budu pracovat pro tu část národa, v jehož budoucnost věřím a která ve spojení s podobnými vrstvami společnosti ve zbyvajících částech Evropy bude dost silná na to, aby uchopila moc

skutečný moralista, patriot, liberál a stoupenec Tomáše G. Masaryka. Objevuje se zde však podle Osuského velký rozpor mezi vlastním hodnocením své osobnosti a člověkem věřícím ve vítězství komunismu v Evropě. Beneš vyžadoval od občanů Československa respekt ke svému prezidentství, k právům, institucím, národním zájmům, ale sám nedodržel vlastní přísahu věrnosti k Československé republice, jak tvrdil Osuský. Podle jeho přesvědčení Beneš věřil v ideály marxistické revoluce, v sílu a moc Sovětského svazu, a dokonce ve vítězství komunismu v Evropě. Osuský konstatoval: „*He bluntly confesses that he, the acknowledged leader of the Czech National Socialist Party, is a Marxist revolutionary, a communist-socialist partisan, bent on the overhauling of the world in the likeness of Soviet Russia. He voices the belief that the Czechoslovak communists and socialists, in conjunction with communists and socialists elsewhere will seize power in Europe and remodel it in the image of the Soviet Union.*“³

Tvrdilo se, že Edvard Beneš, prezident Československé republiky předal osud našeho státu do rukou Moskvy, protože prezident Franklin D. Roosevelt a ministerský předseda Winston Churchill se zřekli jihovýchodní Evropy ve prospěch Stalina. Důkazem se stal dopis napsaný prezidentem Benešem na podzim v roce 1938 z londýnského exilu Karlu Čapkovi publikovaný v dodatku „*Domov*“ k Bulletinu Československého ústavu zahraničního v Praze v únoru 1948. V té době byl ještě prezidentem dr. Edvard Beneš. Dopis nemohl být zveřejněn bez souhlasu samotného Beneše. Beneš ho však nechal publikovat v době příhodné ke zveřejnění jeho dlouholetého kladného postoje k Sovětskému svazu. Štefan Osuský kritizoval Beneše za jeho nezodpovědný postoj v dopise Karlu Čapkovi, protože se zde nezmínil o mnichovské tragédii a plánech Hitlera na zničení Československa, ale vysvětloval příteli své rozhodování o tom, zda použít československou armádu pro zničení české opozice vytvořené proti sovětské politice. Edvard Beneš uváděl následující důvody pro odmítnutí vojenské síly a násilí v roce 1938: „*I could not use armed force in a State whose structure admitted the supposition that a genuine, that is to say, an economic democracy, could be attained by an evolutionary process. Moreover, I could not do it because I did not want to become a despot who builds walls for executions. Let me tell you, with all the responsibility which my word carries, that I have now somewhat modified my views.*“⁴

Štefan Osuský reagoval na výše uvedené tvrzení odkazem na Masarykovu republiku. Podle Osuského text naznačuje, že Československá republika, založená v roce 1918 s pomocí Spojených států a demokratických evropských velmocí, nebyla demokracií pravou, ale spíše jen domnělou. Rovněž by to mohlo znamenat, že Edvard Beneš odmítl uznat Masarykovu republiku. Patřila by sem také myšlenka o jediném možném získání demokracie, a to revolucí. Masarykovy mírové a demokratické metody by nebyly uznány.

---

v dřímající Evropě. Ještě jednou Vás prosím, abyste nevěřili, že jsem rezignoval na prezidentskou funkci. Jsem zrovna svěží a plný energie. Jsem ochoten věnovat léta svého života těm, kteří mně v nouzi věřili a s kterými – jsou skutečnými budovateli nového světa – chci pracovat, abych předešel světu, což je úkol, jehož hlavní cíle jsou mně překvapivě jasné.“

³ Tamtéž, s. 5 a 6. Překlad: „*Rovnou přiznává, že on, uznávaný vůdce České národní socialistické strany, je marxistický revolucionář, komunisticko – socialistický stoupenec, zaměřený na přeměnu světa po vzoru Sovětského svazu. Vyjadřuje přesvědčení, že českoslovenští komunisté a socialisté společně s komunisty a socialisty v jiných zemích uchopí moc v Evropě a přetvoří ji k obrazu Sovětského svazu.*“

⁴ Tamtéž, s. 3. Překlad: „*Nemohl bych použít vojenskou sílu ve státě, jehož vedení přijalo za vlastní domněnku, že právě, tak říkajíc ekonomické demokracie lze dosáhnout evolučním vývojem. Navíc bych to nemohl udělat, protože jsem se nechtěl stát despotou, který staví zdi pro popravu. Dovolte mně, abych vám sdělil se vši odpovědností, kterou má slova obsahují, že nyní mám názor poněkud pozměněný.*“

Na Osuského a Beneše bylo nazíráno jiným pohledem. Osuský byl nazván přísluhovatelem francouzského, anglického a amerického kapitalismu a byl obviněn z oddanosti k západním imperialistickým mocnostem v médiích, a to v moskevských novinách „*Pravda*“, v londýnském týdeníku „*Lidé*“ a v nejrůznějších letácích. Na druhé straně Benešovu prosovětskou politiku dokládalo tajné setkání Beneše 10. října 1939 v Paříži s českým komunistou Janem Švermou a s Rudolfem Slánským, představitelem české komunistické strany. Beneš vyjednával s touto stranou již v roce 1935 o podpoře při volbách na prezidenta, což potvrzuje Benešovu zmínku v dopise Karlu Čapkovi o jeho dlouhodobé podpoře Sovětského svazu.

Na tajném setkání 10. října 1939 v Paříži Šverma radil Edvardu Benešovi, aby se obrátil zády k západní Evropě. Beneš odpověděl: „...it would be an error to leave leadership of our affairs in the West to our exiles Osusky, Hodza and others. I insisted that it was necessary to give to our liberation activities a truly progressive line.“⁵ Osuský cítil, že Beneš v souladu s komunistickým vůdcem Janem Švermou se dohodli zničit úsilí jeho, Milana Hodži a ostatních, kteří se snažili přivést československé osvobozené hnutí a politickou orientaci k západním mocnostem.

Štefan Osuský tvrdil, že Edvard Beneš vytvořil pevné základy pro bolševickou revoluci v našem státě. Snažil se uvést důvody dokazující jeho přesvědčení. Za první krok považoval Osuský Benešovo vyloučení své osoby a osoby dr. Milana Hodži z politického vlivu na československé záležitosti. Vrcholem však bylo podle něj uzavření československo-sovětské smlouvy v Moskvě 12. prosince 1943.⁶ Osuský shledal prezidenta Beneše, Msgr. Šrámka, Huberta Ripku, Bohumila Laušmana, Václava Majera a Zdeňka Fierlingera za neaktivnější podporovatele prosovětské politiky.

Na obhajobu Beneše je třeba si však uvědomit, že jeho snaha o obnovení aliance se Sovětským svazem vycházela z hrozby možné nové německé agrese a byla také ovlivněna do jisté míry spoluprací britsko-sovětskou a později francouzsko-sovětskou.⁷ Nelze v tomto případě tedy mluvit o jakési izolaci. Smlouva z prosince neznamenal bezvýhradnou orientaci republiky na Moskvu.

Osuského rovněž zajímalo, jakou úlohu hrál dr. Petr Zenkl, představitel národně socialistické strany, a dr. Hubert Ripka, Benešův blízký spolupracovník, při plnění „marxistické politiky“. V prvé řadě se dle Osuského nedistancovali od cílů a záměrů prezidenta Beneše a rovněž neprojevali nespokojenost s jeho rozhodnutím. Osuský zdůraznil, že svůj odpor nedali najevo ani při vyjednáváním v Košicích, které se týkalo eliminace politických stran střední třídy, což nabouralo odboj Čechů a Slováků proti komunismu. Podle názoru Štefana Osuského nebyli schopni splnit základní povinnosti členů parlamentu, a to protestovat proti zničení naší republiky. Neprojevali rovněž odpor proti těm, kteří porušili ústavu, „zabili“ republiku a „prodali“ svou zemi sovětskému Rusku. Proto Osuský neomlouval ani dr. Petra Zenkla ani dr. Huberta Ripku za jejich jednání a přisoudil jim plnou zodpovědnost za jejich činy stejně jako Edvardu Benešovi.

⁵ Tamtéž, s. 8. Překlad: „...bylo by chybou ponechat vedení našich záležitostí na Západě našim exulantům, Osuskému, Hodžovi a jiným. Trval jsem na tom, že je nutné dát našim osvobozeným aktivitám skutečně pokrokový směr.“

⁶ K problematice československo-sovětských vztahů podrobně: NĚMEČEK, J. – ŠTŮVÍČEK, I.: et cons. (ed.), *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty*, zvl. sv. II. Praha 1999.

⁷ Britsko-sovětská spojenecká smlouva byla podepsána v Londýně 26. května 1942, sovětsko-francouzská spojenecká smlouva dne 10. prosince 1944 v Moskvě. Formálně Moskva smlouvy vypověděla v květnu 1955, když Velká Británie a Francie podpořily vstup SRN do NATO.

Když byla v dubnu 1945 východní část Československa osvobozena Rudou armádou, Edvard Beneš odjel do Košic, aby „vykonal rozsudky“. Ty ovšem podle Osuského nesloužily „československému národu“, ale jen určitým politickým stranám: komunistům, sociálním demokratům či národním socialistům. Velkou ranou pro náš stát bylo, když se dr. Edvard Beneš dohodl s komunistickými představiteli vedenými Klementem Gottwaldem, s vůdci sociálních demokratů Fierlingerem, Laušmanem a Majerem, že rozpustí politické strany, reprezentující střední třídu a postupně je vyloučí z politického života. Vše mělo vést dle Osuského k upevnění pozic komunistů a celého východního křídla. Tato eliminace se týkala Republikánské strany, Strany malých obchodníků a řemeslníků, Národní demokratické strany a Slovenské národní strany. Přestože výsledek nesloužil dle Osuského „československému národu“, ale spíše marxistickým cílům, Edvard Beneš jednal v tomto duchu právě v Košicích. Beneš zde potlačil všechny strany střední vrstvy, kromě Šrámkovy strany, protože ta byla v souladu s Benešovou prosovětskou politikou.

Edvard Beneš se ve svém dopise Karlu Čapkovi zmínil o tzv. právech na pomstu či odplatu, které nabyly platnost prezidentským nařízením se souhlasem komunistů a marxistů, ale bez schválení regulérně zvoleného parlamentu. Štefan Osuský vinil Beneše za odsouzení představitelů střední třídy za údajnou spolupráci s nacisty. Účelem bylo vybudovat cestu pro marxistickou revoluci, kterou pečlivě naplánoval dle Osuského prezident Edvard Beneš. Štefan Osuský zhodnotil danou situaci slovy: „*It is sickening to think of how the most foul deeds can be committed, the most deardly crimes perpetrated, in the name of justice and democracy.*“⁸

Na základě dopisu Karlu Čapkovi společně s tajnou „Dohodou“, dodatkem československo-sovětské smlouvy z prosince 1943, Štefan Osuský vyvozoval důvody Benešova odmítnutí Marshallova plánu. Osuský poukazyval na fakt, že Beneš poslechl rady Stalina a neúčastnil se žádného vyjednávání v Paříži v roce 1947 týkající se právě této problematiky. Hlavním důvodem Benešovy neúčasti byla podle slov Osuského podpora rozvoje marxistické revoluce v Evropě.

Osuský odsoudil Beneše za jeho nezáměr o Masarykovu republiku. Tomáš G. Masaryk by dle Osuského vždy bránil republiku, kterou založil, a jistě by se rozhodl pro správnou politickou orientaci. U Beneše však Štefan Osuský viděl snahu spíše vyplnit marxistické revoluční cíle a postoj odporu proti Americe, která chtěla organizovat pořádek, mír a prosperitu v Evropě.

Zajímavá byla rovněž reakce Edvarda Beneše v roce 1948. Kritika Štefana Osuského se tentokrát vztahovala na Benešův nezáměr projevit jakýkoliv protest proti Gottwaldově státnímu převratu 25. února 1948. Jediné, co podle Osuského udělal, bylo, že přesvědčil Jana Masaryka, aby zůstal ministrem zahraničních věcí v komunistické vládě. Byla to umělá snaha o udržení alespoň kousku demokracie ve vládě. Je známo, že Jan Masaryk vydržel v této funkci jen dva týdny. Uvědomil si velmi brzy celou katastrofální situaci a jeho beznaděj vyústila v sebevraždu. Štefan Osuský kritizoval Beneše za zbabělost postavit se proti komunistickým snahám a za neschopnost dát najevo, že komunistický režim je nekonstituční a je výsledkem násilného činu. Místo projevu jakéhokoliv protestu Beneš potvrdil přísahu komunistických ministrů. Když všechno, co mohl vykonat dle Osuského pro upevnění komunistického režimu, udělal, rezignoval na svůj úřad.

⁸ HIA, Osusky Collection, kart. č. 54, Prezident Edvard Benes' Amazing Confesion, s. 12. Překlad: „*Je hrozné pomyslet na to, jak mohou být spáchány ty nejohavnější zločiny ve jménu spravedlnosti a demokracie.*“

Otázkou zůstává aktivita jeho bratra Vojty Beneše, který nabádal Čechy a Slováky v Americe, aby zůstali věrni Masarykově republice. Štefan Osuský se zamýšlel nad postojem Vojty Beneše ve srovnání s jeho bratrem. Zajímalo ho, zda si Vojta Beneš uvědomoval zradu Edvarda Beneše vůči naší zemi a jeho příspěvi ke zkáze Masarykovy republiky. Štefan Osuský však nechápal, proč a za jakým účelem Vojta Beneš přišel do Spojených států amerických. „*If he agrees with the aims and purposes of his brother, as defined in the late President's letter to Karel Capek, what then is he doing here? And if he does not, why does he set up Edvard Beneš as a paragon of Czechoslovak patriotism?*“⁹ To byly otázky, nad kterými se Osuský zamýšlel. Nerozuměl oddanosti Vojty Beneše republice Tomáše G. Masaryka v rozporu s uznáním cílů a záměrů jeho bratra.

Vojta Beneš se naopak zmínil o svém bratru jako o pokračovateli Masarykovy tradice. Zdůraznil Benešovu oddanost Tomáši G. Masarykovi a nezbytnost dalšího pokračování v tomto duchu. „*The most important Czech newspaper in the eastern part of the United States, the „New Yorkské Listy“, published in New York, recently carried several articles from the pen of Vojta Beneš. His line of argument was that any exile who does not wish to return to Thomas G. Masaryk's Republic, of which his brother Dr. Edvard Beneš was the most brilliant architect and devoted servant, is nothing but the blackest reactionary.*“¹⁰ Štefan Osuský považoval Vojtu Beneše a jeho další kolegy za iniciátory špatné propagandy, která vedla ke ztrátě naší nezávislosti a která ohrozila bezpečnost celého západního světa. Kdo nesouhlasil a nesdílel dle Osuského stejné názory s Benešem, byl pokládán za nepřítel humánnosti, pokroku a demokracie.

Poznámka Vojty Beneše v článku v New Yorkských listech o Dunajské federaci „...*is to be erected upon the ideological foundations prepared by... Dr. Beneš.*“¹¹ přivedla Osuského k polemice nad touto myšlenkou. Osuský tvrdil, že základy Dunajské federace¹² byly již dávno položeny Palackým, Masarykem, Paderewským a Sikorským, nikoliv Benešem. Kritika Osuského se dále vztahovala na Vojtu Beneše a na jeho pozitivní postoj při jednáních jeho bratra s komunisty v Košicích. V roce 1945 Vojta Beneš shledal likvidaci politických stran střední třídy v Dunajských zemích za výhodnou, protože eliminovala všechny rozdíly mezi nimi a vytvořila podmínky pro potřebnou spolupráci. Štefan Osuský to zhodnotil slovy: „*All freedom loving patriots of the Danubian Basin are now forewarned, and, being forewarned, they are forearmed. Those that have ears to hear, let them hear!*“¹³

⁹ Tamtéž, s. 14. Překlad: „*Jestliže souhlasí s cíli a záměry svého bratra, jak jsou uvedeny v posledním prezidentově dopise Karlu Čapkovi, co potom zde dělá? A jestli ne, proč ho uvádí jako vzor československého patriotismu?*“

¹⁰ Tamtéž, s. 2. Překlad: „*Nejdůležitější český časopis ve východní části USA, New Yorkské listy, publikovaný v New Yorku, přinesl v poslední době několik článků Vojty Beneše. Jeho argumentem bylo, že žádný exulant, který si nepřeje vrátit se do republiky T. G. Masaryka, jejímž nejbrilantnějším architektem a nejoddanějším služebníkem byl jeho bratr dr. Edvard Beneš, není nic jiného než ten nejhorší reakcionář.*“

¹¹ HIA, Osusky Collection, kart. č. 54, Prezident Edvard Benes' Amazing Confesion, s. 15. Překlad: „...*má být vytvořena na ideologických základech připravených... dr. Benešem.*“

¹² O dunajské federaci informoval také americký diplomat George Kennan na Ministerstvu zahraničních věcí ve Washingtonu D.C. jako o možném řešení komplikovaného poválečného uspořádání. Osobně věřil v celek zahrnující Čechy, Moravu, Slovensko, Rakousko a Maďarsko. State dep. reg. 59, inv. č. 860701/461 1/2.

¹³ HIA, Osusky Collection, kart. č. 54, Prezident Edvard Benes' Amazing Confesion, s. 16. Překlad: „*Všichni vlastenci z povodí Dunaje milující svobodu jsou nyní předem varováni a jsouce předem varováni, jsou předem vyzbrojováni. Ti, kteří mají uši, aby slyšeli, nechť slyší!*“

Dalším aspektem byla Benešova víra ve Slovanství. Poukázal na ni ve své knize „*Studies Concerning Slavism*“¹⁴, kde vysvětlil svoji slovanskou politiku, tvořící základ československo-sovětské spojenecké smlouvy z 12. prosince 1943. Podle Beneše tato slovanská politika mohla být úspěšná pod podmínkou, jestliže sovětské Rusko bude respektovat suverenitu malých slovanských států a komunistická slovanská politika bude prováděna nezávisle na komunistické politické a sociální doktríně. První podmínka byla spojována s vytvořením slovanské konfederace, unie slovanských národů, důležité pro navázání bližších kontaktů a spolupráce mezi jednotlivými zeměmi po vzoru Britského společenství. S odkazem na druhou podmínku dr. Beneš upozorňoval na možnost navrácení ortodoxního komunismu po současné válce. Edvard Beneš prohlásil: „*I know that communism will remain after the present war, what it was before the war and it would be a grave error not to account of it for the postwar period. Naturally it will have in the postwar period an influence on foreign policy and on the problem of Slavism.*“¹⁵ Edvard Beneš si uvědomoval stále trvající rozpory dané doby, rozdělení světa na východní a západní a na základě zkušeností z minulých let nebezpečí třetí světové války. Jeho hlavním cílem bylo zachránit a udržet „duši slovanství“, která se podle jeho názoru mohla stát pevnou jediň ve vzájemném spolenectví slovanských států. O možnosti vypuknutí třetí světové války dr. Edvard Beneš tvrdil: „*Let us all beware of our old errors and be aware that a Third World War, no matter how it may arise or what turn it may take, it would be a war in which literally the existence of three Slavonic states would be at stake as well as the force, power and culture of the Eastern Slavs.*“¹⁶

Je zřejmé, že Edvard Beneš ztratil iluze, které měl před válkou. Pod vlivem sovětského postoje v roce 1938 a také hned od léta 1941, kdy Moskva uznala československou vládu, se Benešova orientace stáčela na východ. Ruská rezistence, úspěchy na frontách, neúspěchy západních armád v pozemních operacích až do roku 1943 ho samozřejmě utvrdili v kladném postoji vůči Moskvě. Na druhé straně lze rozhodně konstatovat, že Beneš se totalitního komunistického režimu rovněž obával. Po dobu svého londýnského působení hledal nové spojence. Svědčila o tom jeho snaha získat podporu anglosaských mocností. Beneš však věděl, že v anglosaském měřítku se neřadíme na přední místa. Významný anglický politik Kingsley Martin tvrdil, že Beneš ještě roku 1944 věřil, že se do republiky vrátí po boku britských či amerických armád.¹⁷ Benešovy vlastní zkušenosti v politické kariéře mu však ukázaly, že vytvoření negativních předsudků vůči západu a naopak určité přeceňování významu Sovětského svazu bylo předčasné a náhlé. Byl za to velmi kritizován Štefanem Osuským, který několikrát zdůraznil hrozbu komunistického režimu. Osuský si uvědomoval blízkost nacismu s komunismem, a proto se snažil upozornit lid na zlo, které pronikalo postupně do společnosti a ničilo tradici Masarykovy republiky postavené na morálce, pravdě a demokracii. Beneš si byl této hrozby také vědom, ale už bylo příliš pozdě. Beneš volil

¹⁴ Tamtéž, kart. č. 45, Dr. Benes Foreshadows Third World War, s. 1. Překlad: „*Úvahy o slovanství*“.

¹⁵ Tamtéž, s. 2. Překlad: „*Vím, že komunismus bude existovat po této válce stejně jako před válkou a bylo by vážnou chybou s tím v poválečné době nepočítat. Přirozené to bude mít v poválečném období vliv na zahraniční politiku a na slovanský problém.*“

¹⁶ Tamtéž, s. 3. Překlad: „*Budme si všichni vědomi svých starých chyb a budme si vědomi toho, že třetí světová válka, ať již vznikne jakkoli a jakýkoliv obrat nabere, by byla válkou, ve které by existence tří slovanských států byla v sázce společně se silou, mocí a kulturou východních Slovanů.*“

¹⁷ MARTIN, K.: *Dr. Beneš, The New Statesman and Nation*, 11. září 1948, s. 209. Čerpáno z článku: DEJMEK, J.: *Edvard Beneš a jeho role v dějinách první poloviny XX. století. Glosy k současným diskusím nejen o odsunu Němců.* V tisku.

vždy menší zlo, aby zachoval fyzickou podstatu národa. Lze však připustit oprávněnost kritiky Benešovy důvěřivosti v SSSR a v jeho špatnou taktiku vůči komunistům.

Nelze opomenout Benešův pověstný optimismus a jeho zálibu v prognózách politického vývoje. Mnohé Benešovy ideje se staly neuskutečnitelnými. Jeho představy o přátelském soužití Západu a Východu, o Stalinově nevměšování do našich vnitřních záležitostí, o nevstoupení sovětské armády na československou půdu se ukázaly jako idealistické. Často jako by opomíjel skutečnost, že je hlavou malého národa, jehož území je okupováno nepřítelem a že nemůže mít podstatný vliv na poválečné uspořádání světa.

Štefan Osuský si promítl smysl sovětské diplomacie do jiné roviny než Edvard Beneš. Podle jeho názoru se diplomatické postupy Sovětského svazu projevovaly dvojakostí v různých směrech. Na jedné straně tento stát kritizoval ideologii fašismu, na druhé straně viděl možnost vzájemného oslabení kapitalistických zemí válkou mezi Velkou Británií, Francií, Spojenými státy a Německem, Itálií a Japonskem. Sovětská diplomacie viděla svou národní bezpečnost v kolektivním zachování míru, jindy zase v mobilizaci západního kapitalistického světa. V této situaci se stalo Československo očima Osuského podstatným článkem národní bezpečnosti Sovětského svazu a pohodlným prostředkem pro zahájení války mezi Francií, Velkou Británií a Německem.

Summary

EDVARD BENEŠ AND HIS POSITIVE ATTITUDE TO THE SOVIET UNION FROM THE CRITICAL VIEWPOINT OF ŠTEFAN OSUSKÝ

Dr. Štefan Osuský was a significant personality of pre-war, war and post-war political life. A controversial person, and an outstanding diplomat on the one hand, and a man with the soul of a rebel coupled to a strong sense of justice on the other, Štefan Osuský wanted to do many things in a different way than many political representatives at that time. Having presented his decisions without fear resulted in a break with Edvard Beneš, who held different opinions in many areas. The following can be mentioned as examples: problems connected with Munich 1938 as well as Beneš's positive attitude to the Soviet Union. The text provides a non-traditional view of President Edvard Beneš from the viewpoint of the above-mentioned Štefan Osuský who criticized Beneš's hope and belief in the Soviet Union and refused the falsification of the Czechoslovak history.

Mgr. Jana Vlčková, Ph.D.
Univerzita Tomáše Bati
Zlín

Průmysl čokolády a cukrovinek (do roku 1948)

Michael Viktorík

Zamyslíme-li se nad obsahem slova průmysl, resp. nad jeho šíří, můžeme dojít k dvěma základním vymezením. V tom prvním je možné průmysl chápat jako velmi složitý a vnitřně stratifikovaný organismus, s nímž operujeme jako s celkem, zatímco v druhém ho považujeme za pomyslný vrchol pyramidy, který symbolizuje svět výroby a podnikání.

Zaměříme-li se konkrétně na výrobu čokolády a cukrovinek, zjistíme, že byla – stejně jako mnohé další obory lidské činnosti – tvořena třemi základními stupni výroby: živnostníky (malovýrobci), velkovýrobci a továrními podniky. Živnostníkům i velkovýrobci sice nelze upřít náležitost k tomuto průmyslu jako celku, ovšem ani jedna z výše uvedených skupin netvořila jeho nosné pilíře. Z tohoto důvodu se přikláním k druhé variantě výkladu slova „průmysl“.¹

Hovoříme-li o průmyslu v pravém slova smyslu, máme na mysli podniky – továrny se silným kapitálovým zázemím, patřičnou technologií, vybavením a širokou klientelou zákazníků nejen v tuzemsku, ale i v zahraničí. Svou činností se tyto průmyslové závody výrazně podílely na hospodářském vývoji země, a to zejména v oblasti exportu a byly také v úzkém kontaktu s orgány činnými v hospodářské sféře. Lze říci, že tovární podniky zejména v průběhu první republiky vytvářely politiku daného oboru, politiku, která zpětně ovlivňovala (např. v období všeobecné hospodářské krize i negativně) právě menší velkovýrobní firmy a živnostníky.

Kdy vlastně vznikl průmysl čokolády a cukrovinek v českých zemích? Počátky průmyslu sice lze nalézt již v první polovině 19. století,² ale k jeho skutečnému rozvoji došlo až během jeho druhé poloviny. V té době vzniklo velké množství firem, z nichž byly v následujících desetiletích vybudovány prosperující továrny. Z celé řady jmenujme alespoň firmy Th. Fiedora v Opavě, J. Klugeho v Praze, Ph. Kneissla v Holešově, A. Maršnera v Praze atd. Během druhé poloviny 19. století byla podstatná část průmyslu čokolády a cukrovinek v rukou rakouských podniků. Továrny působící na našem území byly ve srovnání s těmi ra-

¹ V soudobém tisku, zejména za první republiky, se však častěji užívalo širšího vymezení pojmu „průmysl“.

² KRÁMSKÝ, S. – FEIL, J.: *Sbíráme čokoládové obaly, I.* Praha 1989, s. 25. Tato velmi užitečná publikace vydaná Klubem sběratelů kuriozit při Ústředním kulturním domě železničářů v Praze, v edici Metodika sběratelství, sv. 5, obsahuje, kromě bohatých obrazových materiálů, také krátké exkurzy do dějin čokoládovnického průmyslu v některých evropských státech (např. ve Švýcarsku). V kapitole nazvané „*Historie a současnost výroby čokolády a cukrovinek v ČSSR*“ potom nalezneme soupis všech továren působících na našem území a mnoho statisticky zpracovaných údajů týkajících se tohoto průmyslu. Za nejstaršího českého výrobce lze považovat firmu Fr. Slabý „Luna“, jež byla založena J. F. Černochem na Starém Městě Pražském v roce 1839.

kouskými spíše podniky středního rozsahu. Podíváme-li se ve stejném období do Olomouce a jejího okolí, zjistíme, že většina ze šestice budoucích velkých továrních podniků³ měla ještě charakter živnosti nebo protokolované firmy a jediným „průmyslovým“ závodem zde byla Zora založená na samém sklonku 19. století.

Jak již bylo řečeno, rakouské podniky ovládaly prostřednictvím svých filiálek celý trh Rakousko-Uherska. Během devadesátých let 19. století však byla hustota podniků působících na našem území a hlásících se k českému podnikání poměrně velká, dokonce je možné mluvit o určitém vlastním národním trhu symbolizovaném heslem „svůj k svému“. Kolik podniků tedy u nás působilo? V roce 1892 vznikl Ústřední svaz továrníků ve Vídni, který před první světovou válkou sdružoval kolem 190 továren na čokoládu a cukrovinky a zaměstnával více než 30 000 osob. V té době v českých zemích působilo na 50 průmyslových závodů, které se kromě tuzemského trhu orientovaly i na trhy balkánské.⁴

I když měl průmysl čokolády a cukrovinek v Rakousko-Uhersku poměrně širokou výrobní základnu, nedokázal se již v této době prosadit v zahraničí. V podstatě nebyl konkurenceschopným s ostatními evropskými státy. Bylo to dáno vysokými cenami základních surovin – kakaových bobů a cukru. Monarchie byla naopak vystavena přílivu švýcarských, francouzských a německých čokolád a kakaového prášku.

Rozdíl mezi zeměmi monarchie a okolními státy se ještě zvýraznil v průběhu první světové války. Továrny Rakousko-Uherska měly vážné problémy s dopravou a cenami některých surovin. Navíc probíhaly v rámci válečného hospodářství rekvizice strojního vybavení a podniky trpěly nedostatkem pracovních sil. Ačkoliv byla poptávka po cukrovinkách velká, rakouské továrny ji nebyly schopné uspokojit.

Budeme-li tedy sumarizovat dosavadní poznatky, dojdeme k závěru, že v druhé polovině 19. století byl cukrovinkový trh monarchie ovládnut rakouskými, švýcarskými a německými firmami, které mezi sebou bojovaly o zákazníky. České továrny se v této době teprve rozvíjely a ve srovnání s výše uvedenou konkurencí byly podniky druhořadými. Ve své produkci se soustředily především na regionální trhy, kde hlavní jádro odběratelů tvořily lidové vrstvy, a až ke konci 19. století začaly intenzivněji vyvážet, zejména na Balkán. Teprve v této době můžeme v některých případech hovořit o velkých českých továrních podnicích srovnatelných s rakouskou konkurencí.

Změnu v dosavadních poměrech způsobil až vznik samostatného Československa. Nově vzniklé hranice radikálně omezily dovoz rakouského zboží k nám. Na druhou stranu přineslo rozbití Rakouska značné omezení odbytišť. Továrny je však dokázaly nahradit zásobováním tuzemského trhu, na kterém panovala po válce značná poptávka.

Poptávka byla hlavně po běžných druzích cukrovinek. Aby však továrny profitovaly, potřebovaly získat i bývalou klientelu vídeňských továren, která byla schopná zaplatit luxusnější zboží. To nebyl vůbec jednoduchý úkol, neboť: „...*zdejší obecenstvo, jehož velká část stále tíhne k Vídni a jejímu zboží, a druhá nemalá část, vždy je ochotna věřiti, že vše, co*

³ Jednalo se o firmy: F. Deutsch (Olfedo), J. Mikšovský, Union, F. J. Svoboda, Toko a Zora. Díky významu těchto olomouckých továren, který v mnoha ohledech překračoval hranici města i regionu, a početnému zastoupení protokolovaných firem středního rozsahu i živnostníků, byla Olomouc oprávněně považována v časech první republiky za centrum průmyslu čokolády a cukrovinek v ČSR. Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci (dále jen OŽK), sign. X IV I, kart. č. 2031.

⁴ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 28.

přichází z ciziny, jest lepší, než výrobek domácího původu, bude opomíjeti domácí kvalitní zboží, které ještě poskytuje výrobci jakýsi zisk, a zdejší průmysl bude pak odkázán ke vzájemné ničivé konkurenci o odbyt obyčejných druhů zboží, při nichž nelze o nějakém výdělku ani mluvíti.”⁵ V následujících letech se však podařilo přesvědčit českého zákazníka o tom, že zboží vyráběné tuzemskými producenty je stejně dobré a kvalitní, jako to rakouské.

Rozpad monarchie znamenal pro továrny působící na našem území určitý stimul. Měly totiž možnost od základu vybudovat silný a konkurenceschopný průmysl. Díky husté síti podniků, které chyběly v dalších nástupnických státech Rakousko-Uherska, měly na čem stavět. V první řadě musely podniky modernizovat strojní vybavení a prosadit se na zahraničních trzích. Po stránce technologické a know how se jim podařilo velmi rychle dostihnout zahraniční konkurenci. S rozvojem průmyslu čokolády a cukrovinek se totiž vyvíjely také speciální obory průmyslu strojírenského. Československé strojní podniky dokázaly vyrábět kvalitní výrobní stroje, nástroje a formy a díky tomu se tuzemským továrnám podařilo téměř osvobodit od dřívější závislosti na německých výrobcích.

Firmy, které patřily v době nadvlády rakouských továren k podnikům středního rozsahu, nyní tvořily hlavní nosné pilíře československého průmyslu čokolády a cukrovinek.⁶ K těm „starším“ ještě přibyla mladší generace továrních podniků. Z celé řady jmenujme alespoň kolínskou Kolineu (1906), olomouckou Union (1919), přeloučskou Ego (1922), českoobudějovický Merkur (1911) či pražskou Rupu (1916).

Po skončení první světové války zůstala na našem území většina cukrovarů, celkem 163.⁷ Cukru – základní suroviny pro výrobu cukrovinek – bylo dostatek. Mohlo by se tedy zdát, že v cestě za vybudováním silného exportního průmyslu československým továrnám nic nepřekáželo. Opak byl ale pravdou. Tovární podniky se od samého počátku netěšily podpoře státu a vlastně již v této době najdeme odpověď na otázku, proč nebyl ve dvacátých a třicátých letech náš průmysl srovnatelný např. se švýcarským.

V letech 1916–1920 u nás probíhalo tzv. vázané hospodářství. Znamenalo to, že veškeré suroviny byly na přiděl nebo byl zákaz jejich dovozu (kakaové boby se směly dovážet až od roku 1919), neuvolňovala se zahraniční platidla apod. Cukr, často nazývaný „bílé zlato“, byl pevně v rukou státu. První roky po válce lze stručně charakterizovat tak, že byla bouřlivá poptávka po cukrovinkách, ale surovin bylo málo. Úplným protipólem poválečné situace byl rok 1930, který se vyznačoval nadprodukcí, a místo boje o suroviny probíhal boj o odbyt.

Československo v prvních letech své existence prosazovalo zcela odlišná průmyslová odvětví, než byla výroba čokolády a cukrovinek. Bylo to především strojírenství, sklářství a textilnictví. “*S průmyslem čokolády se jednalo jako se zbytečnou skleníkovou industrií, kterou dlužno ve prospěch jiných silných exportních průmyslů odbourati.*”⁸ Tento výrok Dr. Čapka, autora několika útočných článků v Potravinářském průmyslu, je poněkud vyhraněný. Samozřejmě, že stát nechtěl průmysl čokolády a cukrovinek zlikvidovat, ovšem pomocnou ruku mu v době, kdy to nejvíce potřeboval, také nepodal.

⁵ *Čokoládový průmysl československý.* In: Potravinářský průmysl, č. 15, roč. 1927, s. 125.

⁶ Pod pojmem československý průmysl čokolády a cukrovinek se míní všechny továrny založené a produkující na našem území. Pod tímto pojmem jsou tedy zahrnuty jak firmy české, tak i firmy německé.

⁷ *Sbíráme čokoládové obaly,* s. 21.

⁸ ČAPEK, M.: *Obětovaný průmysl?* In: Průmysl potravinářský, č. 62, roč. 1926, s. 789.

Mladý průmysl potřeboval co nejrychleji uvolnit suroviny, které by byly prodávány za akceptovatelné ceny. Tím pádem bylo možné vyrábět cukrovinky v cenách, jež by dokázaly konkurovat zahraničním producentům. Získání trvalých odbytišť v zahraničí by výraznou měrou přispělo k rozkvětu průmyslu čokolády a cukrovinek v Československu.

Stal se však pravý opak. Stát zcela ovládal hospodaření s cukrem a jinými pro cukrovin-kářský průmysl důležitými surovinami. Do roku 1921, kdy byl cukr uvolněn a továrny ho mohly získat v takovém množství, v jakém potřebovaly, dále fungovalo řízené hospodář-ství. Velké podniky musely výrazně omezit své výrobní programy, protože potřebný cukr nedostávaly. Naopak jakákoliv nově vzniklá „továrna“ ho získala, kolik jen chtěla.

Po válce začaly být cukrovinky velmi oblíbené a v daném oboru se naplno rozpoutala zakladatelská horečka. V republice vzniklo na 60 nových firem.⁹ V Olomouci v této době do řad velkovýrobců přistoupilo sedm firem. Na počátku dvacátých let byla pokládána vý-roba čokolády a cukrovinek za perspektivní, a proto se do nově vzniklých firem vkládal nemalý kapitál. Tím, že vznikly další podniky, došlo na domácím trhu k výraznému zostření konkurence. Velké továrny se musely soustředit na konkurenční boj a nemohly se věnovat expanzi za hranice státu.

V roce 1921 se cukerní politika uvolnila. Co to znamenalo pro velké množství nově vzniklých podniků? ... Zánik. Firmy se nedokázaly vyrovnat velkým továrním podnikům, které po získání „bílého zlata“ vyráběly mnohem levněji. Většina firem, které přežily, se stejně potýkala s velkými existenčními problémy po celou dobu své činnosti. K ostrému konkurenčnímu boji se totiž přidaly všeobecně nepříznivé podmínky, které se velmi vzda-lovaly poválečné konjunkturu.

Cukr sice byl uvolněn, ale jeho prodejní cena byla vysoká. Například v roce 1921 se cena cukru pohybovala okolo 10 Kč za kg (v ceně byla zahrnuta daň 2 Kč). Tak vysoká cena se musela projevit i v konečné ceně výrobku. Tím pádem se dostaly tuzemské továrny do začarovaného ekonomického kruhu. Vyšší cena výrobku znamenala snížení odbytu, což se zase projevilo na následné výrobě a zaměstnanosti. Velké továrny díky velkému množství vyráběného zboží dokázaly případné ztráty eliminovat, malé podniky toho ale schopné ne-byly.

Při takové ceně cukru naše podniky nebyly schopné konkurovat na zahraničních trzích. Stát bral cukr jako jednu ze svých hlavních obchodních komodit. Vyvážely se až dvě třeti-ny domácí produkce. Na tuzemský průmysl čokolády a cukrovinek se vůbec nebral ohled. V podstatě od samých počátků republiky kupovali cizinci náš cukr bez omezení a levněji než tuzemští producenti. V roce 1921 získávaly např. rakouské továrny cukr o 2 Kč levně-ji.¹⁰ Tento trend pokračoval i v dalších letech. V roce 1927 si mohl švýcarský podnikatel koupit kilogram českého cukru (včetně dopravy) za 1,70 Kč, český podnikatel kupující pří-mo v rafinerii ho měl za 4,40 Kč.¹¹

Taková politika způsobila, že se tuzemské továrny velmi těžce a zpočátku jen ojedinele prosazovaly na zahraničních trzích. Sen o získání trvalých odbytišť se rozplynul. Je třeba dodat, že československé továrny měly na počátku republiky ambice ovládnout zejména oblast Balkánu, kde byl dosud průmysl cukrovinek a čokolády rozvinut v mnohem menší míře než u nás, a kam dosud nepronikly ostatní zahraniční konkurenti. V druhé polovině

⁹ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 30.

¹⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, sign. C I, kart. č. 34.

¹¹ *Čokoládový průmysl československý*. In: *Průmysl potravinářský*, č. 15, roč. VI, s. 125–126.

dvacátých let, kdy se začalo s rozsáhlejším exportem, už byly tyto oblasti ztraceny. Státy Balkánu si totiž vybudovaly vlastní průmysl, chráněný vysokými dovozními cly. Na rozdíl od švýcarského nebo německého průmyslu čokolády a cukrovinek se naše továrny musely soustředit na omezené a nedostačující tuzemské trhy.

Co se celní politiky týče, lze říci, že se Československo zpočátku obstojně bránilo dovozu cukrovinek ze zahraničí. To se však změnilo v druhé polovině 20. let, kdy byly mezi ČSR a některými zahraničními státy uzavírány obchodní smlouvy, které náš průmysl čokolády a cukrovinek těžce poškozovaly. V důsledku těchto dohod se zahraničním firmám vyplatilo dovážet cukrovinky do ČSR i přes dovozní clo, jež bylo neustále snižováno. Naše celní ochrana se během jednoho desetiletí snížila o více než 50 %.¹² Díky tomuto vývoji se prohlubovala disproporce mezi naším dovozem a vývozem. Například v roce 1926 se k nám ze Švýcarska dovezlo více než 9200 kg čokolády, náš vývoz do téže země činil pouhých 32 kg, z Rakouska se dovezlo 5345 kg, vývoz byl 327 kg, z Německa činil dovoz 4719 kg, vývoz byl 513 kg a z Francie bylo exportováno téměř 2700 kg čokolády, zatímco náš vývoz byl rovných 40 kg.¹³

Státní politika v oblasti základních surovin pro výrobu čokolády a cukrovinek způsobila, že se tuzemské továrny musely soustředit na velmi úzké teritorium domácího trhu. Zájem o cukrovinky a čokoládové zboží byl u nás vždy veliký. Je však třeba brát v úvahu, že na poměrně malém území Československé republiky působilo velké množství tuzemských podniků, jejichž výroby byly nuceny, díky celní politice, ještě soupeřit s nemalým množstvím zahraničních produktů. Domácí trh byl doslova přeplněn cukrovinkami. To muselo zákonitě vést k ostrému konkurenčnímu boji.

Průmysl čokolády a cukrovinek měl ještě jedno specifikum, a sice výrazné daňové zatížení. Výroba byla zatížena mnohem více než u jiných průmyslových oborů daněmi přímými, nepřímými i daněmi speciálními. Tuzemské firmy nejvíce zatěžoval vysoký paušál daně obrátové, paušalizace jednotlivých surovin a zejména pak vysoký tarif daně přepychové. Nemá smysl zde uvádět konkrétní čísla, neboť se tyto hodnoty nepřetržitě měnily. Názornější bude srovnat podmínky našich továren s celkovými podmínkami u zahraniční konkurence.

První velký rozdíl byl v přístupu k potřebným surovinám a v jejich ceně. Většina našich firem nakupovala kakaové boby a exotické suroviny přes pražské zprostředkovatele od německých a holandských firem. K základní ceně této suroviny se tedy přičítaly přírázky obchodníků a doprava (tarify za železniční a námořní dopravu byly vždy vysoké). Svou výraznou roli sehrávaly také spekulace kartelů, v důsledku kterých byla mnohdy již samotná nákupní cena neúměrně vysoká. Pokud už byly kakaové boby k nám dovezeny, byly zatíženy vysokým dovozním clem. Například Holanďané se nemuseli s většinou toho, co bylo výše uvedeno, vůbec zatěžovat. Jejich průmysl, podobného rozsahu jako byl náš, vyvážel 4/5 veškeré své produkce.¹⁴ Podobně na tom byly i německé, švýcarské či francouzské továrny.

Průmysl čokolády a cukrovinek byl v těchto zemích důležitým a váženým oborem, jenž měl podporu státu. Ta se projevila zejména nízkým daňovým zatížením a podporováním

¹² ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, sign. C I, kart. č. 35.

¹³ Tamtéž. Švýcaři si mohli dovolit tak rozsáhlý export, neboť obdržely v roce 1927 Doložku nejvyšších výhod na dovoz švýcarských čokolád k nám.

¹⁴ Tamtéž.

exportu. Při výrobě cukrovinek a čokolády u tuzemských podniků byly zvláště zdaněny téměř všechny suroviny potřebné pro konečnou podobu výrobku, včetně tzv. pomocných látek a obalů. Následně byl zdaněn i hotový výrobek. Například v roce 1927 činila veškerá daňová břemena celých 24% z konečné ceny výrobku.¹⁵ Velmi tíživá byla pro tuzemské producenty také daň obrátová, jež činila 5,5%.¹⁶ Pro srovnání, v Německu byla pouhých 0,75%.¹⁷

Na rozdíl od zahraniční konkurence byl základním odbytištěm domácích továren tuzemský trh. Export byl až do druhé poloviny třicátých let minimální.¹⁸ Kromě již uvedených faktorů (tj. neschopnost konkurovat cenou, ochrana zahraničních trhů vysokými cly apod.), které ho ztěžovaly, sehrávalo svou roli i zvláštní zdanění vývozu. Továrna si musela dopředu zažádat o základní suroviny pro export, které byly prodávány za zvláštní cenu. Většinou se na tyto speciální surovinové dodávky také dlouho čekalo.

Další podstatný rozdíl mezi zahraničními a našimi producenty spočíval v disparitě výrobních podmínek. O dopravě již řeč byla. Jiným faktorem byly ceny a možnosti energetických zdrojů. U nás bylo například drahé a opět zvláštním tarifem zdaněné uhlí. Většina továren během první republiky sice měla stroje poháněné elektrickým proudem, ale ten byl nesrovnatelně dražší než třeba u Švýcarů, kteří dokázali využívat svých vodních elektráren.

Všechny výše nastíněné okolnosti vytvářely velké tlaky na domácí firmy, které nezřídkem bojovaly o holé živobytí. Proto se v našich podmínkách daleko častěji než u zahraniční konkurence objevovaly insolvence, opožděné a zdlouhavé splácení finančních závazků, vzestupná tendence úpadků firem a jejich vyrovnání a samozřejmě nekalá konkurenční soutěž, jež mohla mít různé podoby.

V rámci konkurenčního boje byla situace na tuzemském trhu často velmi vyhraněná a lze říci, že také neúnosná. Továrny se snažily zlikvidovat menší podniky nízkou cenou, jež nezřídkem klesala pod samotné výrobní náklady. Menší podniky nebyly schopné za takového stavu konkurovat, což vyvolávalo mohutné reakce v soudobém tisku i v tisku odborném (Potravinařský průmysl, Cukrářské zájmy, Cukrářské listy apod.). Situaci bylo nutné řešit. Během první republiky se tak dělo dvojím způsobem. Jednak nátlakem na příslušné hospodářské orgány a za druhé hledáním společného postupu, jenž by zabraňoval vzájemné likvidaci.

Aby bylo možné prosazovat společné zájmy všech podniků daného oboru, bylo nutné vytvořit náležité zastupitelské orgány. Ústřední svaz československých průmyslníků v Praze (dále jen ÚSČsP) se ustavil v roce 1918.¹⁹ V rámci tohoto svazu existovaly tzv. místní skupiny, které se dále členily na sekce podle jednotlivých průmyslových oborů.

Samostatná Sekce moravskoslezských továren na čokoládu a cukrovinky v Olomouci vznikla v roce 1924 a sídlila na Kollárově nám. č. 7. Jejími členy se mohly stát všechny továrny daného oboru organizované v ÚSČsP v Praze, pokud měly své sídlo na Moravě, ve Slezsku či na Slovensku. Kolik měla sekce při založení členů, nevíme. V roce 1930 jí

¹⁵ Tamtéž, kart. č. 34.

¹⁶ Tamtéž, sign. C III, kart. č. 40.

¹⁷ Tamtéž, kart. č. 35.

¹⁸ V druhé polovině 30. let se podařilo mnohým továrnám prorazit nejen na trhy západní Evropy, ale i na trhy zámořské, z olomouckých podniků jsou toho zářným příkladem Zora a F. Deutsch.

¹⁹ Tamtéž, kart. č. 34.

už ale tvořilo 28 firem – 16 z Moravy, 8 ze Slezska a 4 ze Slovenska. V jejím prezídiu byly firmy Zora a Ph. Kneissl, výbor pak tvořily firmy F. Deutsch, Toko, OPP, T. Hrubá a Kapell & Sterba.²⁰

Druhou organizací celorepublikového významu byl Spolek průmyslu čokolády a cukrovinek v Praze založený v roce 1925. U jeho zrodu stálo 54 továren na čokoládu a cukrovinky.²¹

V roce 1932 převzal Spolek agendu Sekce. V republice tedy existovala pouze jedna odborná organizace průmyslu čokolády a cukrovinek, která měla v roce 1933 kolem 80 členů.²² Ne všechny firmy patřící do tohoto průmyslu byly členy Spolku. Lze říci, že mezi 80 členy v roce 1933 byly jen ty největší továrny. V ČSR se však zhruba ve stejnou dobu pohyboval celkový počet větších či menších podniků cukrovinkářského průmyslu, který zaměstnával 20.000 zaměstnanců, kolem 180. Z dvanácti našich největších čokoládoven bylo 6 českých a 6 německých. Kapitálové zastoupení vypadalo následujícím způsobem: 50 % český, 40 % německý a 10 % ostatní zahraniční kapitál.²³

Hlavním cílem obou orgánů byl společný postup a hájení zájmů daného odvětví. Tato obecná formulace v sobě zahrnovala velmi široké spektrum činnosti. Jednou z hlavních funkcí Spolku bylo informovat všechny své členské továrny nejen o celkové hospodářské situaci, o výsledcích jednání s hospodářskými a politickými orgány, o exportní situaci, ale také např. o technologických novinkách. Do stejné skupiny lze zahrnout i vytvoření Informační a upomínací služby, která informovala o neplatičích a nesolventních firmách. Informační tok mezi jednotlivými podniky probíhal velmi intenzivně.

Spolek byl nejvyšším zastupitelským orgánem průmyslu čokolády a cukrovinek v republice. I on se však zapojoval do celkového dění, jež dalece přesahovalo naše hranice, a to v rámci mezinárodních kongresů. Kongresy se nekonaly pravidelně, za to zde byla ujednávána závazná pravidla pro celosvětovou produkci čokolády a cukrovinek, zejména v oblasti sjednocování vah, formátu, obalů apod. Po kongresu v Bernu v roce 1911 se další významná akce konala až v roce 1930 v Antverpách. Tento kongres byl zajímavý tím, že zde byla vytvořena nová mezinárodní organizace, kterou tvořily jednotlivé národní organizace, v případě ČSR tedy Spolek průmyslu čokolády a cukrovinek. V Antverpách bylo ustanoveno, že členem nové organizace (v rámci svých domovských organizací) se může stát taková továrna, která zaměstnává více než 15 dělníků a užívá strojů o vyšším výkonu než 30 HP. To byla vzhledem k rozsahu našeho průmyslu snadno splnitelná podmínka.

V důsledku dohod uzavřených na mezinárodním kongresu v Antverpách byla v ČSR zřízena Československá normalizační společnost, která výsledky antverpských ujednání přenášela do místního prostředí. Pro tuzemské továrny to opět znamenalo určité omezení, neboť se musely přizpůsobit normalizaci forem, velikosti a dělení výrobků. Od roku 1930 bylo také povinností každého výrobce uvádět na svém zboží původ výrobku a jeho gramáž.

Kromě funkce informativní měla Sekce a Spolek fungovat jako jakési otevřené fórum, na kterém byla projednávána rozmanitá škála problémů. Řešily se zde například konflikty mezi jednotlivými továrnami, problémy kvality výrobků, vyjednávání kolektivních zaměst-

²⁰ Tamtéž, kart. č. 35.

²¹ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 30.

²² ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, kart. č. 36.

²³ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 31.

naneckých smluv s dělnickými organizacemi jednotlivých továren²⁴ nebo se zde jednalo o společném postupu všech továren v době zostřených konkurenčních bojů.

Tento společný postup je znám pod označením konvence. Všichni účastníci konvence se zavázali k jednotným prodejním podmínkám, k dodržování určitých pravidel (zejména v oblasti odběru surovin), díky nimž mělo být možné držet ceny výrobků „*ve slušných mezích*“.²⁵ Konvence se však nedodržovala. Velké továrny sledovaly svůj vlastní prospěch a z konvence v okamžiku, kdy se jejich účast na ní stávala přítěží, vystoupily.

Vlivem odstupování továrních podniků od konvence a častého užívání praktik nekalé soutěže (tj. např. záměrné prodávání pod výrobní cenu, zřizování sítě filiálních prodejen, zasahování do oborů jiných firem apod.), jež navíc nebyla ošetřena patřičnými zákony, byly u nás vyvolány stavy, umocněné ještě všeobecnou hospodářskou krizí a devalvacemi měny, kdy mnoho podniků muselo výrazně snížit výrobu, nebo zcela ukončit svou činnost. Spolek se v tomto ohledu intenzivně angažoval, ovšem danému vývoji výrazněji nezabránil (je třeba brát v úvahu, že jeho členy byly jen některé podniky).

Jak vyřešit celkovou situaci našeho průmyslu odkázaného pouze na malé území státu a minimální export, bylo často kladenou otázkou. Aby průmysl fungoval, bylo třeba podporovat stabilní pozici všech podniků, jež se na něm podílely. Praxe však byla dosud taková, že velké továrny v době vrcholných krizí záměrně likvidovaly veškerou konkurenci, což se koneckonců nezřídka dělo i mezi členskými firmami.

V polovině třicátých let se došlo k závěru, že se volná dohoda několika firem neosvědčí, a hledalo se jiné řešení. V roce 1935 se intenzivně uvažovalo o tzv. kontingenci (tj. stanovení pevné hodnoty či množství), jakožto o „*spravedlivé brzdy proti nezřízené konkurenci*“.²⁶ Vznikly tři návrhy, jak ji uskutečnit. Tím prvním bylo zavedení jednotné prodejní kanceláře pro všechny výrobky jednotlivých továren. To bylo ale nerealizovatelné, neboť nebylo možné sladit tak pestrý a zároveň rozdílný sortiment tuzemských výrobců. Druhý návrh spočíval v kontingentování výroby podle množství se stanovením minimálních cen. To bylo nakonec také velmi těžce proveditelné, neboť továrny vyráběly i mnoho druhů zboží, jež nebylo prodáváno na váhu, ale na kusy. Konečně třetí návrh se opíral o kontingentování podle obratu se stanovením minimálních cen, a to podle původního návrhu pro všechny výrobky. K realizaci nedošlo ani zde. V podstatě všechny návrhy snažící se regulovat trh přišly vniveč.

Další úvahy směřovaly ke kontingenci surovin. Vzhledem k tomu, že některé suroviny (např. cukr či sirup) se vymykaly kontrole a byly surovinami „volnými“, nešlo na ně tento mechanismus aplikovat jako na celek. V omezené míře došlo k uplatnění kontingence u kakaových bobů v roce 1937.²⁷ Tento systém představoval mnoho výhod a při jeho globálním uplatnění by řešil problém nejednoho výrobce. Obcházení pevně stanovených cen by totiž nebylo pro daného podnikatele žádnou výhodou. Obdržel by pevný kontingent a nemohl by zvýšit odbyt na úkor odbytů jiných výrobců. Systém by však zůstal flexibilní, při poklesu odbytu by se snížil příděl surovin, v opačném případě by se zvýšil.

²⁴ Kolektivní smlouvy byly uzavřeny např. v roce 1920, 1923, 1926 a 1928. Řešily platové ohodnocení pomocných dělníků, řemeslníků a žen, jejich dobu pracovní, práci přes čas, práci sváteční a noční a dovolené.

²⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, kart. č. 36.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 33.

Lze říci, že i přes snahu Spolku upravit vztahy na domácím trhu, nebylo dosaženo větších změn. Máme na mysli změny v rovině systémové. K tomu, aby se mu podařilo realizovat některý z výše uvedených plánů, potřeboval podporu státních orgánů a lepší všeobecné podmínky. Spolek soustavně pracoval na odbourávání vysokých paušálů a zrušení některých daní. V tomto ohledu bylo největší úsilí věnováno odbourání daně přepychové. V rovině „nátlaku“ na patřičné státní orgány, jak jsme již uvedli výše, byl Spolek mnohem úspěšnější.

Daň přepychová do jisté míry souvisela s postojem státu vůči průmyslu čokolády a cukrovinek. Jako „skleníková industrie“ produkující v podstatě zbytečné zboží jí bylo nutné náležitě zdanit. Daň přepychová však během druhé poloviny dvacátých let zcela ztratila své opodstatnění. Cukrovinky již byly „...nutnou součástí každodenní potřebné výživy pro lidský organismus.“²⁸ Navíc, vzhledem k těžkostem oboru a již zmiňovanému celkovému daňovému zatížení, daň přepychová výrazně tenčila konečný zisk. V roce 1929 byla zaslána Ministerstvu financí žádost o vymezení cukrovinek ze seznamu přepychových předmětů. Odpor vůči této dani byl na všech výrobních úrovních daného průmyslu. Dokonce došlo i k protestnímu sjezdu delegátů a všech členů společenstev cukrářů, perníkářů, čokoládovníků a výrobců oplatek z Čech, Moravy a Slezska v Táboře.²⁹ Oprávněnost požadavku uznávaly již delší dobu mnohé živnostenské orgány. Např. v roce 1926 souhlasily všechny Obchodní a živnostenské komory s odbouráním této daně. Vidíme tedy, že „nátlak“ byl dlouhodobý. Na základě vládního nařízení ze 27. března 1930 byla nakonec daň přepychová zrušena.

Podnikání v oboru výroby čokolády a cukrovinek bylo velmi rizikové. Vedle silného daňového zatížení, ostré konkurence a neustálého boje o surovinu sehrávaly svou úlohu také všeobecně nepříznivé okolnosti pro průmysl, jakožto celek. Máme zde na mysli především devalvace měny, válečné konflikty nebo všeobecnou hospodářskou krizi. Průmysl čokolády a cukrovinek byl díky problémům nastiněným v předchozích odstavcích odlišný od jiných průmyslových oborů ještě v tom ohledu, že se v krizovém stavu vyskytoval permanentně. Období vnitřních konjunktur bylo daleko méně než u jiných průmyslových oborů.

Na základě dosavadního výkladu by se mohlo zdát, že byl československý průmysl čokolády a cukrovinek opovrhovaným, zbytečným a neziskovým průmyslem. Samozřejmě tomu tak nebylo. Předchozí výklad směřoval k zodpovězení klíčové otázky – proč se stejně rozsáhlý a technologicky vybavený cukrovinkářský průmysl nevyrovnal tomu švýcarskému nebo holandskému a nestal se tak dalším důležitým pilířem československé ekonomiky? Jak již víme, důvodů nebylo málo. Základní rozdíl mezi naším čokoládovnickým průmyslem a tím zahraničním spočíval v absenci exportu a v minimální státní podpoře. Díky tomu vykazovaly české podniky daleko menší zisky, i když množství u nás zpracovávaných surovin a množství vyráběného zboží bylo zcela srovnatelné s ostatní Evropou. Doložme si dosavadní výklad několika číselnými údaji.

Téměř vše se spotřebovalo v tuzemsku, export v nejpříznivějším roce 1928 představoval 20 vagónů čokoládových výrobků a 40 vagónů cukrovinek v hodnotě 3,2 mil. Kč, zatímco dovoz zahraničního zboží představoval přes 11 mil. Kč ročně.³⁰ V roce 1929 jsme vyvezli zboží v celkové hodnotě 2,7 mil. Kč. Holandský vývoz byl v přepočtu na koruny

²⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, kart. č. 36.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 31.

490 mil. Kč, švýcarský 180 mil. Kč, německý 81 mil. Kč a rakouský téměř 12 mil. Kč.³¹ Posuneme-li se nyní ve výkladu o jedno desetiletí dopředu, zjistíme, že se v letech 1936–1937 u nás spotřebovalo 1100 vagónů kakaových bobů ročně (tím pádem došlo k výraznému zvýšení exportu), tj. 2,5 % světové produkce. ČSR si udržela páté místo v Evropě a sedmé na světě. Podniky se spotřebou do 10 vagónů bobů ročně představovaly 81 % všech našich výrobců. Nad 25 vagónů bylo 12 % a s kapacitou nad 40 vagónů 7 %.³²

Období všeobecné hospodářské krize výrazným způsobem zasáhlo do života všech podniků průmyslu čokolády a cukrovinek, i když tento obor nebyl přímo závislý na exportu. Všeobecně klesl export v republice z 20 mld. Kč v roce 1929 na 2,77 mld. Kč v roce 1933, kdy navíc u nás dosáhla nezaměstnanost hodnoty 692 100.³³ V roce 1932 poklesla průmyslová výroba o 56 %.³⁴ Konkrétně v průmyslu čokolády a cukrovinek měla krize následující dopad: „...výroba se orientuje na zboží nejlevnějších jakostí. Při klesající tendenci našich cenových indexů má cenový vývoj již předem sklon k snižování, které se zostřenou soutěží proměňuje v úplnou cenovou derutu (tj. propad – pozn. aut.). Jestliže se k tomuto nezdravému vývoji přidruží ještě citelné škody z insolvencí odběratelů, ocitá se naše průmyslové odvětví, byť nebylo přímo závislé na exportu v situaci, která není lehčí, nežli situace odvětví exportních.“³⁵ Čokoládový průmysl nemohl ani zavedením úspor při výrobě a prodeji nahradit stále se zvyšující nákupní ceny surovin. Nehledě na to, že daný obor prodělával již delší dobu vleklou krizi způsobenou vysokou nadprodukcí z dob konjunktury. To vedlo podnikatele k ostrým konkurenčním bojům, v některých případech i k použití dumpingových cen (tj. takových cen, které jdou i pod výrobní náklady, a vyloženě se podbízí – pozn. aut.).

Pro druhou polovinu třicátých let se nám dochovala vzácná komparace o rozsahu našich největších cukrovinkářských podniků, co se zaměstnanosti týče. V roce 1937 byla největším podnikem v ČSR firma Orion s průměrným počtem zaměstnanců 1424, v listopadu téhož roku v Orionu pracovalo i 2173 pracovníků. Na druhém místě se umístily továrny Zora a Rupa, které zaměstnávaly kolem 1000 zaměstnanců. Do skupiny s průměrným počtem zaměstnanců 400–500 patřily např. podniky Diana, Velim, Küfferle apod. Olomoucké Olfedo a Union jsou v této tabulce, vedle Kolinei, Orientalu, Jitřenky, Klugeho či Hely, řazeny do skupiny továren s počtem zaměstnanců 100–200. Další olomoucká firma J. Mikšovský byla zařazena do poslední evidované skupiny s rozsahem zaměstnanců 50–100. V roce 1937 téměř 40 statisticky zpracovávaných továren zaměstnávalo kolem 11 300 zaměstnanců.³⁶

O událostech, které velmi silně ovlivnily všechna průmyslová odvětví, již byla řeč. Vedle všeobecné hospodářské krize to byla i druhá světová válka. Po odstoupení našeho území Německu v roce 1938 zůstalo na zabraném území ze 138 továren 41 s 18 % výrobní výkonností.³⁷ Po odtržení Slovenska a okupaci zbytku českých zemí nacisty bylo zavedeno válečné hospodářství, skončil volný prodej a byl zaveden lístkový systém. Vyhláškou z konce roku 1939 bylo upraveno hospodaření s kakaovými boby, cukrovinkami a jemným

³¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, sign. C I, kart.č. 35.

³² *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 33.

³³ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, sign. C I, kart. č. 36.

³⁴ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 31.

³⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ÚSČsP, kart.č. 36.

³⁶ Údaje jsou použity z interních materiálů fy Nestlé Česko.

³⁷ *Sbíráme čokoládové obaly*, s. 33.

pečivem. Byla zakázána výroba celočokoládových výrobků a čistého kakaa. Směly se vyrábět pouze plněné čokolády do 40 % kakaových součástí, v balení nepřesahujícím 100 g. Nákup cukrovinek byl také omezen do 100 g a u jemného pečiva do 250g. Za dobu okupace se vyrobilo 1740 vagónů čokoládových výrobků, 130 vagónů kakaa a 1730 vagónů ostatních cukrovinek, zejména kanditů. Jemného pečiva se vyrobilo 870 vagónů. Celkový obrat činil 460 mil. K. Přibližně polovina výroby, pracovních sil a dosaženého obratu představovala produkci deseti největších továren.

Surovinové přiděly se během války neustále zmenšovaly, což průmysl značně omezovalo. V roce 1941 byl vydán zákaz prodeje čokolády a cukrovinek občanům židovské národnosti a zákaz výroby mikulášského a vánočního zboží. Byly znemožněny udržovací a obnovovací investice, takže strojový park zastarával. Přesto se podařilo udržet výrobu cukrovinek a jemného pečiva na přijatelné výši až do roku 1944. Srovnáme-li tyto obecné tendence se situací v Olomouci, zjistíme, že zde došlo během roku 1942 k zastavení výroby u tří ze šesti velkých podniků. Je tedy nutné brát výše uváděné údaje jako zevšeobecnění celkového vývoje s tím, že každý region, každé město, v němž byly továrny na výrobu čokolády a cukrovinek, mělo svá vlastní vývojová specifika.

Radikální zhoršení situace nastalo na počátku roku 1945. Výroba převážně většiny továren byla zastavena, ve zbytku se mohlo vyrábět pouze tzv. studenou cestou. Kvalita zboží i jeho produkce se výrazně snížily.³⁸

Po osvobození republiky stála vláda před úkolem obnovit válkou narušené hospodářství. Svou činnost soustředila především na realizaci myšlenky znárodnění, na zajištění majetkových hodnot nepřátel státu a na řešení účasti pracovníků na správě a kontrole hospodářské činnosti podniků. Postupně byl zveřejňován soubor zákonných norem, které měly podobu dekretů prezidenta republiky.

Jedním z prvních byl dekret z 19. května 1945 č. 5 Sb., podle kterého byla zavedena národní správa do všech podniků a závodů a do všech majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života. Na základě tohoto dekretu byli do podniků jmenováni příslušnými národními výbory národní správci. Jejich působení skončilo ustanovením národních podniků.

V srpnu 1945 byly vypracovány čtyři dekrety o znárodnění, které prezident podepsal 27. října 1945. Znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského se týkal dekret č. 101/1945 Sb. Tyto čtyři dekrety (100–103) tvořily první etapu znárodnění a byly provázeny dekretem z 24. října 1945 č. 104 Sb, o závodních a podnikových radách. Na základě těchto dekretů se dalekosáhle měnila dosavadní hospodářská struktura. Dekret č. 108 Sb. z 25. října 1945 se týkal konfiskace nepřátelského majetku a č. 109 Sb ze 27. října 1945 řízení výroby k dosažení plynulého chodu podniků.

Vládní nařízení z 15. ledna 1946 stanovilo Statut národních průmyslových podniků a dne 1. dubna 1946 následoval Statut národních podniků potravinářských. V březnu 1946 byly zřízeny ústřední orgány pro jednotlivé průmyslové obory. Průmysl čokolády a cukrovinek byl řízen jedním ze šesti ústředních orgánů potravinářského průmyslu. Tímto orgánem se staly Československé čokoládovny, n. p., Ústřední ředitelství národních podniků pro průmysl čokolády a cukrovinek se sídlem v Praze.

---

³⁸ Tamtéž.

V rámci I. etapy znárodnění bylo znárodněno 10 podniků, z nichž byly vytvořeny tyto národní podniky: Pražské čokoládovny, Velimská továrna na čokoládu, cukrovinky a kávoviny (Praha – Velim), Severočeské čokoládovny (Děčín), Podještědská čokoládovna (Chotyně u Liberce), Zora, továrna na čokoládu a cukrovinky (Olomouc) a Jihomoravské čokoládovny (Rohatec u Hodonína).

V únoru 1948 byly na celostátním sjezdu závodních rad vytyčeny zásady pro II. etapu znárodnění, které byly zpracovány do 11 zákonů. Tyto zákony byly schváleny v dubnu a květnu 1948. Jedním z nich byl zákon z 28. dubna 1948 o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském. Na rozdíl od I. etapy, kdy podniky pro znárodnění určovalo ministerstvo výživy, byli ve II. etapě národní správci vyzváni vyhláškou ke spolupráci s ministerstvy, pro která v průběhu června vypracovali hlášení o podnicích.

Dne 1. ledna 1948 byly zestátněním znárodněny všechny průmyslové a jiné výrobní podniky v oboru potravinářském, pokud počet osob v podniku zaměstnaných nebo činných dosáhl kdykoliv od 1. ledna 1946 50 osob. Podniky a závody s potravinářskou výrobou, jejichž další provozování nebylo ve veřejném zájmu, byly ze znárodnění vyloučeny a vlastníkům bylo nařizeno, aby je trvale zastavili (likvidovali).

Jednotlivé znárodněné podniky byly postupně přebírány a začleňovány do nové struktury výroby čokolády a cukrovinek. Pro zajištění zásobování obyvatel cukrovinkami a čokoládovými výrobky se v jednotlivých oblastech republiky vytvářely nové národní podniky, a to spojením firem stejného nebo příbuzného oboru. K velkým továrnám se, jednoduše řečeno, připojily menší firmy z okolí.

V roce 1948 tedy byly do Československých čokoládoven, n.p. začleněny další národní podniky: Standart (Kutná Hora), Merkur (České Budějovice), Deli (Lovosice), Brněnský průmysl speciálních cukrovinek (Brno), Sfinx (Všetuly) a Poživatina (Liberec).

Zusammenfassung

SCHOKOLADEN -UND ZUCKERWARENINDUSTRIE (BIS 1948)

Die Schokoladen -und Zuckerwarenindustrie hat ihren Wurzeln (im Gebiet Böhmen und Mähren) in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Der grösste Aufschwung erlebte dieses Fach in der Zeit der Esten Republik, in derer viele Betriebe entstanden. Die Tschechoslowakische Republik bevorzugte jedoch andere Fächer und Industrie. Der Staat gewährte nur kleine Unterstützung und allgemeine Bedingungen waren sehr ungünstig. Im Vergleich z.B. mit der schweizerischen oder niederländischen Schokoladenindustrie setzte sich aus diesem Grund unsere Schokoladen -und Zuckerwarenindustrie von Anfang an im Ausland nicht durch.

Mgr. Michael Viktořík
Katedra historie FF UP
Křížkovskéhoho 10
771 80 Olomouc

**PERSPEKTIVY MÍSTOPISNÉ PRÁCE
NA MORAVĚ**

Místopis, ano či ne?

Jindřich Schulz

V roce 1966, tedy před 36 lety, vyšel první svazek *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Byla jím zahájena realizace projektu, jenž se zrodil na historických pracovištích zdejší Filozofické fakulty, především v okruhu pracovníků a spolupracovníků instituce, která byla nedlouho předtím ustavena při Katedře historie v podobě Kabinetu regionálních dějin. Zatímco po prvním svazku obvykle následuje další, číslovaný jako druhý, u „Místopisu“ tomu tak nebylo. V roce 1967 byl vydán *Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*, který je na jedné straně redukován, ale současně na druhé straně přepracován a doplněným vydáním impozantního předválečného „Místopisu“ Ladislava Hosáka. Jak známo, byl při tomto edičním počínu blízkým spolupracovníkem profesora Hosáka šumperský archivář František Spurný. Proč byl Hosákův „Místopis“ označen jako úvodní svazek „Místopisu“ novodobého je evidentní. Profesor Hosák se na přípravě projektu podílel, Kabinet regionálních dějin zcela programově navázal na činnost Ústavu pro historickou vlastivědu, jehož byl Hosák zakladatelem. Ústav pro historickou vlastivědu ve svých sbírkách mimo jiné shromáždil materiál z výzkumů uskutečněných pro potřeby některých Krajských národních výborů, tedy i materiál novodobý. Samozřejmě reedice Hosákova „Místopisu“ v rámci nového projektu, který měl – po vášnivých diskusích – zelenou, byla patrně jedinou možností, jak ji realizovat. Po úvodním a prvním svazku vyšla v roce 1968 *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury k období let 1848–1960 na Moravě a ve Slezsku* (autoři Jaromír Kubíček a Jaroslav Vlach) jako druhý svazek projektu, načež následovalo od roku 1973 třináct svazků (tedy svazky 3 až 15), věnovaných místopisům jednotlivých politických okresů, z nichž sousední byly začleněny do jednoho svazku. V roce 2005 bude šestnáctým svazkem edice dokončena.

Pro připomenutí uvádím, že „Místopis“ byl původně realizován Univerzitou Palackého v ostravském nakladatelství Profil, po jeho zániku nově zřízeným Vydavatelstvím UP. Do dvanáctého svazku byl finančně pokryt z prostředků Univerzity Palackého, svazky třináct až patnáct byly vydány za pomoci grantu, který jsme získali u Grantové agentury ČR, závěrečný šestnáctý svazek je dotován magistrátem města Ostravy. Snad jako kuriozitu spojenou s financováním, uvádím skutečnost, že „Místopis“ je stále na trhu žádan a prodáván, mimo jiné i proto, že za původní – tedy z dnešního hlediska směšnou – cenu. Zájem by byl asi ještě větší, kdybychom měli kompletní řady. Skutečnost je však taková, že některé svazky jsou rozebrány. A v té souvislosti se dostáváme k naprosto zásadní otázce – jak dál?

1. Docent Bartoš pečlivě shromažďuje připomínky, opravy, doplňky k jednotlivým svazkům. Pokud bychom se rozhodli pro reedici, mohly by být uplatněny. Ovšem knižní vydání je finančně náročné, nejsme schopni odhadnout zájem trhu a s tím spojenou ná-

vratnost vynaložených prostředků. Před časem jsem zaregistrovali jistě zajímavou nabídku – jistá zlínská firma snad projevila zájem vydat Historický místopis na CD ROM. Bohužel v konkrétní realizaci tohoto záměru jsme zatím nepokročili, jistě i proto, že je před námi to nejdůležitější – vydáním šestnáctého svazku projekt dokončit. K tomu přistupuje další problém.

2. Měla by smysl pouhá reedice, byť opravená a doplněná? Asi ne. „Místopis“ svým záběrem pokryl dobu jednoho století. V titulu se sice hlásí k roku 1960, ve skutečnosti však jen do jisté míry překračuje rok 1945, či dokonce léta 1938, 1939. A máme za sebou další půlstoletí dramatických změn, spojených se socializací, ale i patnáct let návratu k demokracii.

I v místopisné práci by bylo žádoucí na tyto změny reagovat, zachytit nejnovější vývoj územně správní, demografický, ekonomický, sociální, politický atd. Máme tedy pokračovat v „Místopise“ a dovést jej do současnosti, která je chápána svým způsobem jako budoucnost? Jsme na tento záměr připraveni? Mohu říci – alespoň v rovině institucionální – že ano. Kabinet regionálních dějin je nadále vědeckým pracovištěm v rámci Katedry historie a má podporu jejího vedení. Pomalu končící generace autorů novodobého Místopisu má své nástupce. Především jim bychom měli říct, co – podle našeho názoru – dál. Z dalších příspěvků bude zřejmé, že posláním pracoviště – Kabinetu regionálních dějin – nebude a nemůže být jen „Místopis“. Nicméně právě „Místopis“ je osou veškerého dění, takže otázka zní – pokračovat? A pokud ano, pak v jaké podobě? Jak budovat vědecký aparát, tedy jak shromážďovat a ukládat informace. V neposlední řadě jak naložit s těmi již shromážděnými?

doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Místopis z historického nadhledu

Josef Bartoš

Doufám, že čtyřicet let klopotné práce na historickém místopisu mne opravňuje k tomu, abych se nyní v nadhledu, ale často i osobně, podíval na tuto problematiku z širších perspektiv. Půjde o pohled, což snad překvapí, velmi kritický i sebekritický, protože se bude zamýšlet, v souznění s mými dlouholetými kolegy J. Schulzem a M. Traplem, nad tím, jaký vztah by snad měla mít k podobným dílům a projektům celá obecná historiografie, resp. zda můžeme rozšířit celkový horizont historiografie v postmoderní době, kterou dnes prožíváme. Začnu spíše negacemi, ale mohu slíbit, že se nakonec pokusím přece jen oddělit zrno od plev. Pokud jde o zdroje, použil jsem vedle celé spousty různých publikací, často z odlišných oborů, zejména ty, které jsou přehledně uvedeny v závěru. Citaci uplatňuji jen u přímých citátů.

1. Prohlásím-li hned na začátku, že podle mého přesvědčení éra historických místopisů v dosavadní nám známé podobě definitivně končí, bude se zdát, že si řežu větev pod vlastním celoživotním dílem a prací mnoha kolegů a přátel. Je k tomu však dostatek důvodů. Přesněji a přímo řečeno, stěží se najdou instituce či týmy, které by se takové mimořádně namáhavé, složité, málo osobně efektivní a značně nevděčné práce ujaly. Nejde přitom ani zdaleka jen o slogan, že takové dílo sice je často používáno, ale ještě častěji kritizováno a dokonce odsuzováno.

Jde o mnohem víc. Totiž o to, že na rozdíl od minulosti není a stále méně bude hlavním problémem získat a mít k dispozici základní informace vůbec a o jednotlivých místech zvláště, nebude k tomu třeba řady knižních svazků a desítky i stovky různých zdrojů pro uživatele, který má možnost využít celou informační síť počítačů, internetu, elektronické pošty a vůbec pohodlného získávání informací, a to i fyzicky velmi vzdálených od uživatele. Z toho hlediska je vhodné vzpomenout na profesora Milana Myšku, který při prvních poradách Kabinetu regionálních dějin o novodobém historickém místopisu Moravy a Slezska navrhoval, aby bibliografický a zejména excerpční aparát byl budován za pomoci strojového či počítačového, tehdy (v roce 1962) ještě velmi nedokonalého vybavení.

Dnes je tomu úplně jinak, dnes máme svět počítačů a sítí, svět globální i v oblasti informací: *„Z velké části je počítač využíván jen jako zlepšení technologie psaní a zobrazování apod.; je používán jako rychlejší a dokonalejší mechanický stroj. Avšak počítače a nové komunikační i rozmnožovací technologie nejsou jen nástroji, kterými lze lépe a rychleji provádět staré úkony. Tyto technologie mění svět, vytváří nový kybernetický prostor, vytváří nového člověka.“* Převzato do nám bližší formulace jde o to, že *„nové způsoby komunikace pak*

přinášejí nové vize skutečnosti“ – a my dodáme, že se nevyhneme ani novým představám o informacích retrospektivních. Důsledky ovšem jsou zatím spíše v nedohlednu.¹

Zmíněný „počítačový“ úkol je tedy dnes znovu aktuální, ovšem s tím rozdílem, že by vyžadoval převod kartotéčně podchycených informací na počítač. Musím ovšem dodat, že záležitost není a nebude tak jednoduchá, pokud se jedná o informace retrospektivní a v tomto směru historicky relevantní. Ty ještě, i přes různé moderní informační procesy a prostředky (počítačové a internetové zpřístupnění knihoven, archivů, muzeí apod.), budou muset být získávány stále heuristicky i interpretačně a vůbec metodicky složitou informační komunikací a sítí. A bude zde stále problém, i když snad přece jen méně pracný a náročný na čas, kde všude tyto relevantní historické informace k jednotlivým tématům, v našem případě k místům a regionům, získáme a kde a jak jsou dokumentačně evidovány a zpřístupněny.

K tomu pak přistupuje jeden zcela specifický a nezbytný problém, totiž vztah mezi centrálními a regionálními zdroji, a také spolupráce v rámci územně šířeji a místně badatelsky pojatými výzkumy. Cítili jsme tento problém jako velmi naléhavý po celou dobu naší práce na „Místopisu“ a snažili jsme se aspoň do jisté míry snížit či zkrátit toto rozpětí vlastní obhlídkou příslušných okresů, rozsáhlou spoluprací s regionálním odborníky a místními znalci a zejména recenzní kontrolou, kterou jsme zásadně svěřovali zasvěceným pracovníkům v okresech. Ani to však nemohlo odstranit určité mezery, rozdíly, nepřesnosti i omyly, které kalily naši mysl i odpovědnost.

Přitom jsme se mnohokrát přesvědčili, že ani opačný způsob, tj. svěření zpracování dějin obcí i regionů jenom místním znalcům, při vší úctě k jejich úsilí a znalostem, nevedlo k cíli, protože se zde naopak projevila absence mnoha pramenů a jiných zdrojů širšího územního záběru, a to pramenů dostupných mnohem snadněji, spolehlivěji a přehledněji (např. lexikony obcí, různé schematismy, seznamy a statistiky, volební výsledky). Jisté je, že definitivně skončila éra místopisných badatelských jednotlivců, neváhám říci velikánů (od Wolného a Sommera až po prof. L. Hosáka), že další výzkum se neobejde bez týmové práce, institucionálního a finančního zajištění a počítačového vyhledávání a zpracování.

Nejde jen o reálnost a efektivnost takového výzkumu. Prosadili jsme a také poměrně důsledně uplatnili zásadu, že všude, kde to je jen trochu možné, budeme používat zdroje zachycující jednotlivé místní a regionální jevy na celém sledovaném území, a to zdaleka ne jen z heuristického hlediska. V tomto případě jde o podstatnou odlišnost od komplexně pojatých dějin obcí a regionů.

Místopis by měl vždy a v každém případě zachycovat skutečnosti a jevy tzv. hromadné, které se tak či onak (někdy i jen svou absencí) vztahují ke každému místu a regionu, protože význam místopisných pomůcek a příruček, doposud málo doceněný, spočívá právě v tom, že tvoří základ pro statistická zpracování, srovnávání a syntetičtější pohledy. V tom spočívá důležitý význam již vydaných svazků „Místopisu“ pro budoucnost, v tom by měl spočívat také úkol víc jej zpřístupnit rejstříky a jinými pomůckami.

Z praktického hlediska pak vidíme určité východisko v tom, že se další usilování a místopisná zpracování soustředí buď na užší územní rámec, kde lze lépe kombinovat „centrální“ a „regionální“ prameny a poznatky a zajistit spolupráci místních znalců a specializovaných odborníků, nebo se věnovat místopisným příručkám oborově specializovaným,

¹ LUŽNÝ, Dušan: *Technologie a nová vize reality*. Sedmá generace, 11. 2002, č. 8, s. 15.

kde lze využít znalosti a zkušenosti specialistů a odpovědět také více, jak se ještě zmíníme, na potřeby a zájmy širší čtenářské obce. Z toho hlediska vystupují do popředí i nám dobře známé vlastivědy okresů a míst, které by mohly navázat znovu na místopisnou řadu Vlastivědy moravské.²

2. Je dobře známo, že první místopisné práce a přehledy měly spíše význam správní než historický, že měly přinášet informace víceméně úřední, pro státní správu, později i samosprávu a jiné řídicí funkce a instituce. K tomu se vedle místopisných příruček, které se aspoň do určité míry věnovaly i historickým aspektům jednotlivých míst, přidružovaly i další specializované místopisné pomůcky a příručky (lexikony obcí, schematismy úřadů a úředníků, advokátů, lékařů, četnických stanic, vojenských útvarů, far a klášterů, seznamy pošt a železničních stanic, turistické průvodce apod.). Nověji jde o seznamy památek, hradů, zámků, tvrzí, měst, historicky významných míst, lázeňských středisek, poutních lokalit, zajímavostí, rozhleden, výletních a rekreačních středisek, hotelů a ubytoven, kempů a tábořišť, přírodních chráněných oblastí, útvarů a objektů atd.

Vrátíme-li se ale k územně správní struktuře, musíme si všimnout, aniž bychom chtěli příliš aktualizovat, toho zvláštního jevu, který spočívá v tom, že rozdělení na obce a okresy (politické a soudní) po roce 1848 vydržel, i když s některými změnami, v podstatě jedno století, kdežto za posledního půlstoletí došlo nejméně čtyřikrát k dost podstatným a často málo zdůvodněným změnám v územně správní struktuře státu (1949, 1960, 1990, 1989–2000), ponecháme-li stranou nerealizované župní zřízení za první republiky.³

A to se nezabýváme mnohdy nešťastným a jen někdy šťastným slučováním a rozlučováním jednotlivých obcí v rámci tzv. integrace a jejího rušení. Posuny v tomto směru nejsou zdaleka tak jednoduché a jednoznačné, jak je to mnohdy tou či opačnou stranou prezentováno. Střetává se zde totiž nejen touha po samosprávné samostatnosti s potřebou realizovat státní správní úkoly a úkony, ale také ekonomičnost, efektivnost a kvalitu řízení s byrokratickou a málo kvalifikovanou i výkonnou byrokracií. Dostupnost úřadů a institucí má také zcela jinou dimenzi v době dopravního a vůbec komunikačního novodobého systému než v době minulé. Je bohužel zjevné, že v tomto směru, i když musíme uznat demokratické principy, rozhodují často jiné než opravdu racionální podmínky a důvody.

Ještě víc však zaráží, že tyto územně správní změny nebyly, a to ani v posledním případě při tvorbě krajů a rušení okresů, podloženy solidním a věcným regionálním výzkumem a praktickým rajónováním, i když existuje celá řada široce založených analýz geografických, ekologických, demografických, sociologických, právnických, ekonomických, statistických i historických, zejména o tzv. hospodářské regionalizaci (vytváření podnikatelských zón, dojížděky za prací, dodavatelských a odběratelských vztazích), prostorovém a územním řízení a plánování. Přitom i ve většině západoevropských i amerických zemích se právě v tomto směru rozvíjí a uplatňuje komplexně a perspektivně zaměřená tzv. regionální věda.⁴

² BARTOŠ, Josef: *Historické místopisy v regionech*. In: XXV. Mikulovské sympozium. Mikulov – Brno 1999, s. 39–45.

³ BARTOŠ, Josef: *Územně správní struktury a regionalizace*. In: XIII. Mikulovské sympozium. Brno 1994, s. 253–259.

⁴ Viz např. *Regionalismus, Phänomen, Planungsmittel, Herausforderung für Europa*, 2. vyd. München 1981.

Je na pováženu, že výsledek poslední územně správní reformy představuje spíš nesourodý konglomerát státní správy a samosprávy, centrálního a regionálního řízení, nelogičnosti mezi obecní samosprávou a svěřenými státními funkcemi na úrovni měst a ostatních obcí (jiné obvody samosprávných obcí a přenesené státní správy), zbytnování byrokratického aparátu, zařazování obcí a regionů do krajů spíše podle politických kalkulací a finančních toků, místo aby byl brán zřetel na přirozenou spádovost a historickou podmíněnost příslušností obyvatel k místu a jejich vztahu k jednotlivým účelně hierarchizovaným centřům. Je smutné, že tyto krátkodobé a krátkodeché zájmy, posvěcené jen několika osobami (včetně specialistky Y. Streckové) dospěly k tak nedokonalému a neefektivnímu výsledku, který jen málo mění na předdimenzované (i vůči všem sousedním státům kromě Maďarska) centralizaci a na nárůstu byrokracie, a to věcně i personálně. Tato reforma totiž nesplňuje ani přiblížení správy k občanům, ani požadavek její kvalitní a efektivní práce. Plně zde platí námitka odborníka, že v každém případě „úředníci pověřené obce budou vykonávat státní správu i pro další okolní obce, které mají vlastní zastupitelstvo a vlastní občany.“⁵ Ne náhodou se proto již teď mluví o tzv. malých okresech a opět je nastolována otázka integrace obcí. K zamyšlení vyzývá poměrně spontánní sdružování obcí v rámci tzv. mikroregionů.

Místopisu všeobecně a jeho významu pro správní a řídicí sféru neprospělo až přílišně oddělení tradičního spojení zeměpisné a dějepisné složky a jejich zařazení mezi vědy přírodní a společenské. To konec konců platí i pro dějiny měst a obcí a práce regionální, což mají možnost jen částečně odčinit nově pěstované tzv. enviromentální (ekologicky pojaté) dějiny. Geografické regionální práce nesporně trpí svojí přílišnou popisností s malým zřetelem k regionální lidské pospolitosti, je ovšem nutno uznat, že rozměr obcí a jejich katastrů je asi (podobně se to týká archeologie) příliš malý a v tomto směru omezený. Podnětné příklady ovšem existují. Pro místopis je pak důležité, zda určitá lokalita, obec a její katastr, bude brána za jednotku bez vnitřního územního rozlišení. Takové spojení, uplatněné i v našem místopise, je zřejmě oprávněné u malých obcí, ale stěží s ním bez přesnější lokalizace uvnitř katastru vystačíme u větších sídelních areálů, zejména měst s dodatečně k nim připojenými částmi a předměstími.

3. Není zcela neobvyklé, že v masově komunikačních prostředcích, v novinách, televizi i rozhlase, stále častěji slyšíme sice málo uvěřitelné, ale v povědomí řady lidí přece jen žijící názory, že např. pojmy národ, region, místo bychom v dnešním světě všestranné globalizace měli vynechat či dokonce vymítit z našeho slovníku (jako příklad lze uvést „hospodské“ diskuse v televizních pořadech). Je to proti zdravému rozumu i v tom případě, jestliže globalizační tendence přijmeme nejen jako skutečné a nezbytné, ale i jako tendenci potřebnou a přijatelnou, snad dokonce i jako pokrok.

Všichni poněkud zasvěcenější lidé, a nemusí to být zdaleka jen vědci nebo dokonce odpůrci globalizace, totiž vědí, že tyto tendence musí mít a také ve skutečnosti mají dvojsměrné důsledky i usilování, totiž směrem k celosvětovému a zároveň směrem k národnímu, státnímu, regionálnímu i místnímu. Tomu konec konců trenduje nejen vývoj v Evropě, ale i v rámci jednotlivých států, včetně moderního vytváření přeshraničních euroregionů

⁵ BARTOŠ, Josef: *Problém zpoždování správních regionů za tvorbou regionů sídelních a hospodářských*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica, Historica 30. Olomouc 2001, s. 25–31. KUBKA, Jaroslav: *Zmýlená bohužel neplatí*. Právo, 30. 7. 2002.

a tzv. mikroregionů. „*Integrace – tedy rozvíjení něčeho většího, úspěšnějšího, bezpečnějšího a pro společnost prospěšnějšího nese sebou i protisměr – diferenciaci prostorových struktur, sociologických skupin, etnických specifíků apod.*“⁶

Vůbec by bylo třeba všimnout si, že s přibývajícím všestrannou mobilitou osob, rodin i celých populací sice roste náklonnost k časté životní změně v bydlišti a v zaměstnání, také ve stěhování, cestování, rekreaci a turistice, ale lze stěží odhadnout, zda tyto trendy nebudou vyvažovány poněkud opačnou potřebou pevného bodu, rodných kořenů, rodinného zázemí, vazbami k trvalejšímu bydlišti, k okolní prožité přírodě a podobně. „*Zkrátka My je pro nás přirozeným prostředím, místem bezpečí, místem, kde se rádi vracíme. Tento pocit je intenzivní především v rodině, ve vlastní skupině nebo komunitě.*“⁷

V této souvislosti je třeba brát v úvahu i onu stále aktuálnější „ekologickou“ stránku života každého jednotlivce i skupiny. Je asi nesporné, že v posledních přetechizovaných staletích došlo k celkovému odcizení člověka nejen vůči ostatním lidem (ne-li také sobě samému), ale také od přírody, a že návrat je stěží možný přímo, včleněním do přírodních skutečností, okolností a podmínek, nemluvě ani o návratech zpět, ale zprostředkovaně, přes poznání, uvědomění a životní orientaci. A snad každý uzná, že se tak může stát i za přispění důvěrnějšího poznání prostředí, v kterém lidé žijí a pracují, a které také navštěvují v rámci cestovního ruchu. Plně by měly být v tomto směru doceněny nejen informace o památkách a přírodním bohatství, ale také věcná správnost a přitažlivost turistických průvodců. Sem patří také místopisné pomůcky, vlastivědné přehledy, dějiny měst a obcí i podniků a závodů, i když u místopisu jde spíše jen o určitý základ a návod.

Existuje zde totiž ještě jeden argument, který byl vyjádřen jedinou a podle našeho názoru jednoznačnou tezí: „Každá část je součástí.“ Autor pak vidí ve vztahu částí a celku dvojí identické části: vlastní identitu, kterou nelze vymezit pouze vztahem k celku a společnou identitu jakéhosi systémového celku (občanství, rodin atd.). Tyto myšlenky se až nápadně, i když ze zcela jiné strany, přibližují k námi již dlouho uplatňovanému názoru o dvojroli regionálních dějin (pro sebe a pro obecné dějiny) a napovídají i to, že sledovat jen ony místopisné části a částečky má smysl a není to nic podřadného. „*Identita sama o sobě obsahuje tři základní různorodé, avšak stejně potřebné prvky existence člověka v prostoru: sociálně kulturní provázanost a kontinuitu historického trvání, prezentaci osobních zájmů a potřeb a konečně nejširěji pojímanou kulturní solidaritu a spoluúčast s ostatními.*“⁸

4. Asi se všichni shodneme, že dnešní svět a společnost jsou vystaveny ohromné vlně informací všeho druhu, nejen v masově komunikačních prostředcích. Platí to v plné míře o celém systému školství a vzdělávání, kde mnoho nesystematicky složených fragmentů a podrobností téměř ve všech oborech uvádí v chaos a nepřehlednost i zapomínané fragmenty ohromného množství nezvládnutelných faktů a faktíčků.

⁶ HAVRLANT, Miroslav: *Hranice a pohraničí, geografický fenomén při integračních procesech*. In: *Hranice a pohraničí*. Ostrava 1999, s. 17. Viz též HNÍZDO, Bohuslav: *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Praha 1995.

⁷ PAPŘOKOVÁ, Anna: *Společnost v hranicích nebo hranice ve společnosti*. In: *Hranice a pohraničí*, c. d., s. 80.

⁸ VENCÁLEK, Jaroslav: *Vnímání hranice a pohraničí v integrujícím se evropském prostoru*. In: c. d., s. 26. ŠKRDLANT, Tomáš: *Demokracie přírody*. Praha 1995, s. 29 a 30.

Skeptikové v tomto směru mohou vcelku přirozeně dospět k názoru (a také někdy k tomu docházejí) že tato záplava informací je tak silná, že zahluší všechny tradiční informační zdroje a komunikace, jako jsou knihy, běžné praktické informace (návody) i poznatky odborné a vědecké (slovníky, příručky, pomůcky), ve všech případech, i v návaznosti na již zmíněné odcizování, a to i ve vztahu k bezprostřednímu okolí. Jistě se s tím bude třeba vyrovnávat. Ono totiž nejde jen o moderní technologie, počítačové a síťové informační systémy, ale o stále více vyslovovaný poznatek, že: „Elektrický proces z nás všech dělá nic, které zoufale touží po identitě.“⁹

Zároveň však jsme svědky podivuhodného i povzbudivého jevu, že totiž lidé se přece jen zabývají i různými „neužitečnými“ teoretickými i praktickými obory (tzv. koníčky), že ctí i tyto zájmové poznatky a hodnoty, že také mají zájem a vztah ke svému okolí včetně jeho historie, že znovu a znovu dochází k rozšiřování zájmu o dějiny měst a obcí, regionu i minulosti státu a světa, pokud ovšem je tato prezentace podávána způsobem přijatelným pro příjemce, čtenáře, posluchače i diváka. Je to vysloveně vina historiků, že jsou daleko lépe přijímány a akceptovány publikace typu literatury faktu než značná část nezáživných odborně zpracovaných nebo aspoň tak působících knih.

Na druhé straně bychom měli postřehnout více i to, že na knižním trhu se daleko častěji a více uplatňují publikace naučných slovníků, přehledů a pomůcek všeho druhu, že tedy je víc uplatňována zásada spíše o určité relevantní informaci vědět, než ji nosit v hlavě. A do této kategorie zcela samozřejmě patří i místopisy, a to různého typu, zaměření i poslání.

Česká historiografie byla již od dob národního obrození orientována tak, že všechny práce byly vydávány víceméně „pro všechny“. Dnes je třeba vzít na vědomí, že již dávno skončila éra, kdy se četly v běžných rodinách zejména kalendáře a historické romány, že již mnoho desetiletí je v celém světě zcela běžně uplatňována u nás se teprve postupně prosazující linie k oddělení oné odborné či vědecké větve prezentace (v odborných publikacích s malým nákladem, sbornících, časopisech) od literatury populárně naučné či jen populární. Do tohoto okruhu spadá i podceňování profesionálních historiků, propagace poznatků v masových médiích, i když nutno uznat, že i ony, jak již zmíněno, nejeví k takové spolupráci dostatek ochoty a zájmu.

Navíc bude získávat stále větší místo taková prezentace poznatků, která nebude požadovat soustavné čtení (což vůbec nevylučuje naši inklinaci ke konkrétnímu a narativnímu dějepis), ale která bude sloužit jen určitou požadovanou informací v případě potřeby (jako slovníky).

U historického místopisu je tato dimenze poněkud složitější, protože jeho úkolem není (na rozdíl od krajové a místní vlastivědy a populárně pojatých děl historických) promlouvat k široké čtenářské obci, nejsou to prostě díla na čtení, mají sloužit jen jako zdroj věcných informací, jako faktografický základ pro další poznávání, bádání a výzkum, jako orientační a nesporně i neúplný a nejednou omylný heuristický, faktografický, srovnávací informační zdroj pro tak i jinak specializované zájemce, uživatele i korektory.

Je vhodné i zde připomenout jednu zkušenost, dokonce jen poměrně banální samozřejmost. Totiž to, že příliš „racionálně“ a mylně nepočítáme s jednou naprosto přirozenou, dokonce vrozenou vlastností člověka, a tou je zvědavost a zvidavost. Bylo by samozřejmě bláhové si myslet, že tato vlastnost a touha se v masovějším měřítku promítne do širokého

⁹ McLUHAN, Herbert Marschall: *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno 2000, s. 8.

čtenářského zázemí právě ve vztahu k minulosti. Mnohokrát jsme se však přesvědčili, že i tento faktor existuje a hledání jakýchkoliv informací o okolí a historii je u mnoha lidí mimořádně silné, systematické a dlouhodobé. A vedle obecné historie je pochopitelné, že více těchto zájemců, místních znalců a vlastivědných nadšenců, projevuje interest hlavně o své blízké a osobně poznané prostředí.

5. Obrátíme-li se nyní k vlastní historii a historiografické obci, měli bychom zřejmě věnovat více pozornosti, a české historiografie se to týká dvojnásob, některým obecnějším trendům, které jsou spojeny s myšlenkovými i citovými a uměleckými trendy a projevy postmoderního světa. Je chyba, jestliže neuvažujeme více o vstupu či aspoň reakci na ty proudy, které relativizují značně pozitivistické a následně také marxistické teorie poznání, které se v teorii poznání zabývají sématickou složitostí a nedokonalostí uchopování jsoucna, které zpochybňují ono jednostranné euklidovské pojetí světa, jestliže se zamýšlejí na problematičnosti redukce pokroku jen na technický rozvoj, které vedle racionálního uchopování světa zdůrazňují i volní a citové aspekty, ono vcitřování, to včetně prvků iracionálních.

Pro historiografii je v tomto případě mimořádně aktuální zamyšlení na tím, zda byla a je zcela oprávněná ona cesta, nastolená již v druhé polovině minulého století, že tzv. zvědečtění historie je třeba spatřovat především v přibližování se přírodním a matematickým vědám. I když zde ponecháme stranou zřejmý omyl, že tzv. Gollova škola je někdy označována jako pozitivistická, nemůžeme si nevsimnout té, snad banální specifiky historiografie, že je to věda konkrétní a komplexní, že nepojednává nejen o obecných zákonitostech (fyzikálních a chemických), ale také většinou nejedná o organických společenstvech jen jako o určitém řádu, druhu, typu, ne tedy o určitém jednom individuu, že je to věda o nejsložitější součásti jsoucna, nejen o zákonitostech, pravidelnostech, obvyklostech a průměrech, ale také o komplexu náhod, nejen o racionálním, ale i o několikrát různě lidsky dimenzovaném světě, nejen o společenstvech, ale také o jmenovitých a neopakovatelných skupinách a jednotlivcích, stavech, procesech a dějích.

Prostě řečeno, historiografie by neměla zapomínat své vlastní úkoly a poslání. Vyjádřila to lapidárně Ladislava Chatateu (Paříž) v souvislosti se znalostmi mladých o holocaustu v článku Škola zapomnění: „*Úhledně do sešitů zapsaná místa, čísla a data, bez uvedení konkrétních lidských osudů a souvislostí, nestačí, zůstávají abstrakcí.*“¹⁰ Nebo jinak: „*Cesta ke skutečnému poznání fungování regionu proto nevede přes stále komplexněji utvářené statisticky evidované racionality lidských činností, ale přes úsilí přiblížit se k analýze spokojenosti a vnímání rozpornosti v konkrétních projevech identity obyvatel s daným územím.*“¹¹

Je zřejmé, že tento podnět se dá použít i proti historickému místopisu jako jistému souboru základních fakt a dat, ale bylo by to krátkozraké. Nejedná se totiž, a to je třeba podtrhnout, o celou historii a historiografii, je to jen jedna stránka a jedna část se specifickou funkcí faktografické a heuristické pomůcky. Celkově však musíme postřehnout, i když ne třeba akceptovat, že „*v rámci rozšiřování kulturněvědné perspektivy ve výzkumu dějin probíhá jistý proces antropologizace, který jednoznačně staví do popředí subjektivní stránku zkušenosti a percepce a rozhodně se soustřeďuje na jednání a myšlení konkrétního člově-*

¹⁰ Literární noviny, č. 37, 9. 9. 2000, s. 4.

¹¹ VENCÁLEK, Jaroslav: *c. d.*, s. 25.

ka. *Otázka po významu událostí, struktur a procesů pro jednotlivce se tím stává důležitější než zřetel k celku společnosti, což má za následek nárůst mezioborových diskursů a výzkumů.*¹²

A jestliže přistoupíme na to, že do historické vědy opět v plné míře vpustíme konkrétní vyprávění, nejen stavy a procesy, ale i události a příběhy, nemůžeme se vyhnout i tomu, že budeme v dějinách akceptovat vedle racionálního i iracionální, volní, citové, osobní a podobně. A pro regiony a místa je to nezbytnost zvláště aktuální: *„To, co generuje regionální rozvoj, je řešení protisměrného působení sil racionální a iracionální povahy, je řešení potřeb vzájemné časoprostorové kontinuity, prosazování osobní individuality a respektování sociální odpovědnosti.*¹³

Člověk a společnost není jenom pestrá, ale není také jenom racionální, je také volní a emocionální (poněkud zavádějící je zde někdy používaný termín iracionální), a je tedy otázka, zda se dá uchopit jen racionálně, nebo přesněji zda stačí použít jen racionální metody, hypotézy a soudy. V každém případě by k těmto faktorům mělo i racionální poznání přihlížet. *„Antropologicky orientovaná historiografie netematizuje např. hmotné statky, strukturu rodiny, svět práce nebo výchovné a vzdělávací instituce, ale zaměřuje se stejně tak na sociální praxi, způsoby vnímání, svět emocí a subjektivních pocitů lidí, kteří nejednají výhradně podle racionálních kritérií.*¹⁴

Je mimofádně zajímavé, že toto postmoderní pojetí společenských věd akceptují spíše teoretické než společenské a historické vědy, jak to vyjádřil matematik (a bývalý ministr školství) Petr Vopěnka. Autor se vyjadřuje ke „světu vědy“, který zavedl pozitivismus i marxismus a který na opačnou stranu posunul postmodernismus, tedy o onom známém „zvědečt'ování“ a odborné specializaci přízpůsobování společenských věd přírodním a matematizací společenských jevů a dějů. Ty nazývá „reálným světem, který byl takto vložen do světa geometrického“ – a dodává: *„Ono je to totiž krásné, výsledky jsou jasné a zřetelné, ... máte úzký prostor, a tím pádem můžete dojít daleko. To se začalo používat nejen ve vědách přírodních, ale bohužel i společenských. Každá neostrost reálného světa se začala retušovat. Marxismus je toho ukázkovým příkladem: vymyslí se ostrý svět a začne se o něm tvrdit, že je to ten náš.“ A z této kritiky pak vyvozuje přítomnost „nekonečna“ v našem minulém i současném světě. Je to jasná výzva: Hledání minulosti je nekonečným procesem poznání, jde jen o to, jakými cestami, postupy a metodami se k němu dostat co nejlíže. Jinak historiografie ztrácí smysl.*¹⁵

Jistý návrat k historické mnohvrstevnosti, mnohotvárnosti, složitosti, jedinečnosti a konkrétnosti samozřejmě nebude znamenat negaci hledání širších tendencí, pravidelností, souvislostí i zákonitostí a využití různých sociologických, množinových, statistických a matematických metod, avšak konec konců by mělo vždy jít o hledání adekvátního obrazu historické reality. Historický místopis v tomto případě nesporně patří do oblasti tzv. malých dějin či přesněji mikrodějin, stejně jako místní a regionální dějiny vůbec, samozřejmě i zde spíše ve své pomocné, heuristické, faktografické a informační funkci. *„Rehabilitace člověka jako subjektu v dějinách je vlastně možná pouze na základě analýzy malých jedno-*

¹² DÜLMEN, Richard van: *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly.* Praha 2000, s. 7–8.

¹³ VENCÁLEK, Jaroslav: *c. d.*, s. 27.

¹⁴ DÜLMEN, Richard van: *c. d.*, s. 39.

¹⁵ VOPĚNKA, Petr: *Nekonečno je tu s námi.* Salon, literární příloha Práva, 7. 9. 2002, s. 1 a 4–5.

tek a oblastí, jen takto je možné zpřístupnit individuální perspektivu člověka, samostatnost a tvořivost jeho myšlení a jednání. Relevance tohoto poznání je ovšem odhadnutelná pouze v makroskopickém kontextu.¹⁶

S vědomím, že historiografický pohled a obraz je vždy jen znakem (textovým, obrazovým), který na jedné straně odráží realitu, ale na druhé straně jde také o to, aby jeho obsah a význam byl plnohodnotně akceptován a pochopen uživatelem, čtenářem, divákem, je nutno zkoumat objektivitu a relativitu onoho „historického světa“, který představují a prezentují historická díla. Na tuto stránku historikové velmi často zapomínají, někdy ztotožňují svůj obraz minulosti s obrazem pozůstatků a svědectví z minulosti, jindy dokonce s minulostí samou. Mějme na mysli, že podle kanadského vědce McLuhana: „*Vnímání reality nyní závisí na struktuře informace.*“ A ještě konkrétněji: „*Mapa není krajina, příběh není událost, představa není věc. Formou prezentace může být cokoli.*“¹⁷

Tato úvaha se snad zdá příliš odtaziť od našeho tématu. Ale jen zdánlivě. Je s tím totiž spojen velmi úzce ten prostor, který bychom měli vyplnit soustavným uvažováním, co zaplňuje mezery i spoje mezi vlastní historickou skutečností a jejím obrazem či odrazem v historiografii. Jde tedy o onen již sice v literatuře zmiňovaný, ale jen málo v historické vědě aplikovaný rozdíl mezi fakty historickými, pramennými a historiografickými. Přiznejme, že nás často zahlcovala spíše heuristika než ona nejobtížnější etapa od pramene k adekvátní rekonstrukci, objasnění a hodnocení minulosti a odtud zpět k historické realitě. Uznejmeme také, i když se nám asi příliš nechce, že uplatňujeme, spíše mimoděk, to tradiční schéma – heuristika, interpretace a kritika – a ne, pokud použijeme stejnou terminologii, postup od shromáždění pramenů k zjištění jejich dokumentární hodnoty (ve vztahu k zafixovanému obrazu nebo odrazu skutečnosti) a následné kritiky z hlediska kvantity a kvality získaných informací tak, aby interpretace, vědecké zpracování a prezentace se co nejvíc přiblížila k původním objektu a předmětu našeho zkoumání.

Ponecháváme zde stranou onu specifickou vlastnost české historiografie předcházejícího století, která mnohem více a častěji přehodnocovala minulost než ji skutečně zkoumala, včetně uplatňování různých vžitých a badatelsky neověřených tezí, soudů i klišé. Místopis, nebo přesněji místopisné faktografické údaje samozřejmě tento problém nevyřeší. Ale přece jen stojí na počátku cesty, která se obrací věcně k oněm skutečnostem a jevům, které konkrétně existovaly, vykonává kus první informační a heuristické práce pro další historické bádání a přispívá, i přes všechny nesnáze, k rozšiřování lidského vědění i zájmu o okolí a svět, v kterém žijí, včetně přírody, i celé společnosti a jejich ochrany pro další život na této planetě. Je to jistě přínos jen velmi dílčí, ale on se každý velký celek skládá z menších i malých částí. I když formy fixace a prezentace tohoto díla se určitě změní, jeho funkce a poslání, zůstane.

¹⁶ DÜLMEN, Richard van: *c. d.*, s. 46, též s. 82–86.

¹⁷ McLUHAN, Herbert Marschall: *c. d.*, s. 12

Výběr z novější literatury

- BARTEČEK, Ivo: Übersicht der topographischen Arbeit in den Ländern der böhmischen Krone. In: DVOŘÁKOVÁ, Vlasta: Topographische Texte und Übungen, Ostrava 1997, s. 7–14.
- BARTOŠ, Josef: František Palacký a historická topografie. In: Dílo Františka Palackého, Hodslavice 1996, s. 17–25.
- BARTOŠ, Josef: Historické místopisné pomůcky. Vlastivědný věstník moravský, 33, 1981, s. 189–196.
- BARTOŠ, Josef: Historické místopisy v regionech. In: XXV. Mikulovské sympozium. 100 let Vlastivědy moravské a vlastivědné práce na Moravě 14.–15. října 1998, Mikulov – Brno 1999, s. 39–45.
- BARTOŠ, Josef: K pojetí regionu. Slezský sborník, 79, 1981, č. 4, s. 289–298.
- BARTOŠ, Josef: K problematice historického místopisu Moravy a Slezska po roce 1848. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (dále jen AUPO), Facultas philosophica, Historica IV, Praha 1963, s. 281–295.
- BARTOŠ, Josef: Několik poznámek k novodobému historickému místopisu Moravy a Slezska. Vlastivědný věstník moravský, 46, 1994, s. 68–70.
- BARTOŠ, Josef (Rec.): Německá historická topografie Čech, Moravy a Slezska (Handbuch der historischen Stätten, Böhmen und Mähren, Stuttgart 1998). Severní Morava, sv. 80, Šumperk 2000, s. 66–68.
- BARTOŠ, Josef: Nové podněty pro regionální historii. In: Práce a studie Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1993, s. 91–99.
- BARTOŠ, Josef: O historickém místopisu na Moravě. In: AUPO, Facultas philosophica 28, Sborník historických prací 16, Olomouc 1999, s. 161–164.
- BARTOŠ, Josef: Pojetí regionu v historiografii. In: AUPO, Historica 27, Sborník historických prací 14, Olomouc 1996, s. 127–133.
- BARTOŠ, Josef: Problémy historického místopisu na Moravě. Vlastivědný věstník moravský, 51, 1999, č. 1, s. 92–96.
- BARTOŠ, Josef: Problém zpoždění správních regionů za tvorbou regionů sídelních a hospodářských. In: AUPO, Facultas philosophica, Historica 30, Sborník prací historických XVIII, Olomouc 2001, s. 25–31.
- BARTOŠ, Josef: Územně správní struktury a regionalizace. In: XXIII. Mikulovské sympozium 1993, Brno 1994, s. 253–259.
- BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: Regionální dějiny. Stav, problémy a výhledy. In: AUPO, Facultas philosophica, Historica 29, Sborník prací historických 17, Olomouc 2000, s. 21–38.
- BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: Výsledky, možnosti a perspektivy vlastivědy. In: XXV. Mikulovské sympozium, 100 let Vlastivědy moravské a vlastivědné práce na Moravě 14.–15. října 1998, Mikulov – Brno 1999, s. 15–25.
- BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: Regionální a místopisné bádání na Moravě v 19. a 20. století. In: Dějiny Moravy a Matice moravská, Problémy a perspektivy, Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně, Brno 2000, s. 161–174.
- BURDOVÁ, Pavla: Vydávání seznamů obcí pro Čechy po roce 1848. Časopis Společnosti přátel starožitností, 1961 (roč. 69), s. 223–227.
- BURDOVÁ, Pavla: Přehled administrativně topografických příruček moravských. Časopis Společnosti přátel starožitností, 1960 (r.68), s. 233–235.
- HAMPL, Martin: Územně správní uspořádání České republiky. In: Sborník Čs. geografické společnosti, sv. 95, Praha 1990, s. 248–259.
- HAMPL, Martin – GARDAVSKÝ, Václav – KÜHNEL, Karel: Regionální struktura a vývoj systému osídlení v ČR. Praha 1989.
- Handbuch der Raumordnung und Landes-, Regional-, Orts- und Fach- Planung. Köln – Stuttgart 1996.

- Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung, Bd. III. Hannover 1970.
- HLAVÁČEK, Ivan: Z nových místopisných slovníků a pomůcek. Sborník archivních prací, 30, 1980, č. 1, s. 244–255.
- HLAVÁČEK, Ivan: Z nových místopisně orientovaných slovníků a pomůcek k českým dějinám po dvaceti letech. Sborník archivních prací, 49, 1999, č. 1, s. 226–252.
- HNÍZDO, Bořek: Mezinárodní perspektivy politických regionů. Praha 1995.
- JELEČEK, Leoš: K metodologickým otázkám historické geografie sídel. In: Historická geografie, sv. 6, Praha 1971, s. 29–63.
- JIRÁSEK, Zdeněk – MALUROVÁ, Hana: K problematice centralizace a decentralizace správy v Československu po roce 1945. In: XXIII. Mikulovské sympozium 1993, Brno 1994, s. 417–432.
- KUBÍČEK, Jaromír: Bibliografie k dějinám měst České republiky. Brno 1997.
- LAUSCHMANN, Emil: Grundlagen einer Theorie der Regionalpolitik. Hannover 1976.
- LENDEROVÁ, Milena: Region, regionalismus a regionalizace. Sociologický časopis, 28, 1998, č. 4, s. 554–557.
- Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha 2001, (Překlad z německého originálu).
- MALÍK, Zdeněk: Poznatky o územněsprávním členění státních teorií s doporučením pro Českou republiku. Brno 1998.
- MALÍK, Zdeněk: Problém územně správního členění státu. In: Českoslovenství – středoevropanství (1918–1998), Brno 1998, s. 380–410.
- Metodické otázky regionálních dějin. Olomouc 1981.
- Moderne Stadtgeschichtsforschung in Europa, USA und Japan. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1989.
- Obce, kraje, okresní úřady. Ostrava 2000.
- O regionálních dějinách. Olomouc 1980.
- Proměny krajiny a udržitelný rozvoj. Ústí n. L. 2002.
- Regionalismus in Europa. Ed. K. Duwe a kol. Frankfurt a. M. – Bern – New York 1987.
- Regionalismus, Phänomen, Planungsmittel, Herausforderung für Europa, 2. vyd. München 1981.
- Regionální bibliografie. Zprac. E. Richterová a kol. Praha 1982.
- Regionální výzkum krajiny. Sborník geografických prací z mezinárodního studentského sympozia v Ústí nad Labem 18. 4. 2001. Ústí nad Labem 2001.
- Regionální rozvoj. Regionalizace. Ústí nad Labem 2002.
- RIBHEGE, Wilhelm: Europa, Nation, Region. Perspektive der Stadt – und Regionalgeschichte. Darmstadt 1991.
- SEMOTANOVÁ, Eva: Historická geografie českých zemí. Praha 1998.
- SHORT, John Rennie: Lidská sídla. Praha 1994.
- SKOKAN, Ladislav: Politickogeografický a geopolitický úvod do regionální geografie. Ústí nad Labem 2001.
- SVOBODA, Karel: Územní samospráva a státní správa. Praha 2000.
- TRÁVNÍČEK, Dušan: Teritoriální vývoj Československa od r. 1938 do současnosti. Z dějin geodézie a kartografie, 6, 1990, s. 113–118.
- Úvod do regionálních a správních věd. Zprac. J. Kadeřábková a kol. Praha 1996.
- VÍTEK, Miloš: Několik poznámek k pojmům region a regionalismus. Regionální revue, 1, 1994, č. 3, s. 37–43.
- VÍTEK, Miloš a kol.: Základy územní správy. Pardubice 1991.
- Výbrané kapitoly z územní správy. Pardubice 1992.

Summary

THE TOPOGRAPHY FROM AN HISTORICAL POINT OF VIEW

This article is a contribution of its author, Josef Bartoš, to the conference organized by the Regional History Cabinet at the Department of History, Faculty of Arts, Palacký University in Olomouc, on October 23, 2002. After some modifications it is published here under the title "*The topography from an historical point of view.*"

In the beginning of his article author says, that it seems that the era of historical-topographical tools in its present state (those ones printed) is over and it is necessary to settle with new computer and communication instruments. He also criticizes the present reform of territorial administration because of its lack of objective topographical analysis (especially geographical) and its creating illogical disproportions between territorial districts autonomous administration and state administration. The main attention of the article is aimed at new tasks and perspectives of historiography in postmodern times. At overcoming a heritage of schematic structures (so called scientific, sociologic, positivist as well as marxist) in viewing history and its concreteness, complexity, connection with natural and social environment, and importance of a place people live in. Author also calls attention at importance of rational and emotional factors in history, individuality of persons, events and facts in historical research and in often left out form of presentation. Thus, at the end, he underlines a lasting meaning of topographical and historical informations

Translated by Jiří Hutečka

doc. PhDr. Josef Bartoš, DrSc.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Dějiny obcí jako problém

David Papajik

Před nedávnou dobou přišel Kabinet regionálních dějin při Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého s projektem „Dějiny obcí“. ¹ Nemíním zde opakovat základní myšlenky projektu, které jsou uvedeny jinde, naopak se pokusím zobecnit některé problémy, které z psaní dějin obcí vyplývají a provedu jejich dílčí analýzu.

I když se to na první pohled nezdá, jeden z hlavních problémů se vznikem dějin obcí spočívá v samotné možnosti takové dějiny psát. Zatímco, když člověk potřebuje opravit počítač, jde za počítačovým technikem, když chce udělat plastiku obličeje, navštíví plastického chirurga, když chce napsat dějiny obce, není tak samozřejmé, že osloví odborně školeného historika. Mezi veřejností přetrvává představa, že dějiny obcí může napsat v podstatě kdokoliv, kdo umí číst a psát. Je zajímavé, že podobnou představu u plastického chirurga veřejnost nemá.

Jak pomoci řešit tento problém není úplně jasné. Je třeba se snažit překlenout nedůvěru, která existuje mezi zadavatelem dějin obcí, představiteli obecních úřadů a odbornou historickou obcí. Nevím ovšem, zda by měli školení historikové dělat nějaký typ osvěty a pokud ano, jakým způsobem.

Ti, kteří vedou obecní úřady, starostové, musejí být přece inteligentní lidé, kteří jsou schopni reagovat na věcné argumenty. Když se dobrá věc podařila a domluvili jsme se se starosty a ti nechají napsat dějiny obce školeným historikům, dostáváme se k dalším sporným otázkám.

Druhým okruhem je problém, zda takové dějiny má psát jeden autor nebo kolektiv autorů. Shrňme si pro a proti pro jednotlivé varianty. Pokud by je psal jediný autor, text bude mít stejnou stavbu po celou dobu, zabrání se opakování stejných informací u více autorů. V dnešní době jsou ale historikové většinou specializovaní na určité období a tady nám hrozí nebezpečí, že zatímco toto „své“ období hravě zvládnou, jiné, které je jim odborně vzdálenější, dopadne hůř.

Pro kolektiv autorů platí opačná znaménka, co u autora jediného. Za klad můžeme stanovit, že autoři budou psát o období, které je jim blízké a tudíž bude kvalitně zpracováno, za zápor jazykovou nevyrovnanost, nestejnou úroveň jednotlivých kapitol a možné koncepční střety.

¹ O projektu viz *Projekt k dějinám obcí*. Střední Morava, č. 14, 2002, s. 148–149 a *Projekt k dějinám obcí*. Vlastivědný věstník moravský, 54, 2002, s. 197. V populární podobě pro širší veřejnost *Obecní dějiny? Ano, ale pořádně*. Mladá fronta Dnes, 16. února 2002, příloha Střední Morava, s. 4 a *Univerzitní historici nabízejí obcím pomoc při psaní místních dějin*. Olomoucký den, 12. března 2002, s. 19.

Můžeme namítnout, že tyto rozpory u kolektivu autorů vyřeší redaktor celého svazku, ale zde bych nebyl velkým optimistou, protože často, aby knihu jazykově sjednotil nebo alespoň sblížil, by musel podobu textů výrazně pozměnit.

Neměli bychom se vyhýbat dílčímu závěru. Podle mého názoru o dané věci rozhoduje velikost zkoumané lokality, množství dochovaných materiálů a časové možnosti autora, případně termín odevzdání textu. Pro dějiny menších sídel, vesnic, bych spíše doporučoval autora jediného, maximálně dva, pro města pak kolektiv, jehož velikost si netroufám stanovovat, ale čím větší, tím víc starostí s konečnou podobou knihy.

Autoři již byli vybráni, ale my stojíme před dalším problémem, jak a jestli vůbec zapojovat celozemské dějiny do dějin dané lokality. Hlavně v minulosti jsme byli svědky nešvaru, kdy autor místo, aby líčil dějiny lokality, častou sklouzával do celkového dění v zemi.

Jistě není možné napsat dějiny obce bez zřetele k celozemskému vývoji, podle mého názoru by ale celozemský záběr měl být minimální a pouze v odůvodněných případech, totiž pokud daná lokalita do tohoto dění nějak výrazně zasáhla. V tom případě bych se nebránil ani vylíčení příčin a důsledků celé záležitosti (např. bitva u nějaké lokality, pojednat o příčinách a vývoji války a o výsledcích celého tažení).

I tady jsme se již rozhodli, jak budeme postupovat, ale leží před námi další problém. Pojmout text v přísné chronologické řadě nebo ho naopak vystavět na tématických kapitolách. Asi ani jedno ani druhé by nebylo vhodným řešením. Jen chronologický výklad bez podrobnějšího zastavení u vybraného tématu není možný, ještě horší přístup je rezignovat na vývoj lokality a postavit celý text na tématických kapitolách (fara, kostel, škola, zemědělství, řemesla, války, živelné pohromy).

Podle mého názoru je nejlepším řešením jistý kompromis mezi oběma přístupy, totiž včleňovat tématické kapitoly do chronologického rámce nebo tématické kapitoly dát zvlášť do druhé části knihy. Přesto by měla být rozhodující chronologická část textu, tématické kapitoly by měly být vhodným rozšířením této původní linie, v žádném případě by tomu nemělo být naopak.

Jak podrobný by měl být daný text? Opět nesnadná otázka. Podle mého názoru dávno skončila doba, kdy takováto publikace měla 500 a více stran, jak to známe z 2. poloviny 19. a počátku 20. století. Ani druhý extrém, kniha do 50 stran, není vhodný.

Ideální je podle mého názoru rozsah od 100 do 300 stran, samozřejmě se zřetelem na velikost obce, u měst se bude jistě jednat o rozsáhlejší práci.

Nakolik podrobně líčit probíhající děje a zabíhat do podrobností? Podle mně záleží na věci případ od případu a univerzální hledisko zde neexistuje.

Jiným problematickým okruhem je skutečnost, zda musíme při psaní těchto publikací rezignovat na vědeckou úroveň textu a psát pouze v populárním tónu. Podle mne tomu tak v zásadě nemusí být. Je třeba v žádném případě nerezignovat na odbornou úroveň textu s přihlédnutím k tomu, že lidem neznalým historické terminologie budou muset být některé pojmy vysvětleny (nebo se vůbec neuvedou).

Přimlouval bych se za použití poznámkového aparátu, protože bez něho má text poloviční vypovídací hodnotu. Dá jistě práci starostům danou skutečnost vysvětlit, ale měli bychom se o to pokoušet.

Jak jsme začali u představitelů obecní samosprávy náš text, tak u nich i naše pojednání zakončíme. Musíme si jen přát, aby se mezi veřejností zakořenila představa, že dějiny obcí by měli psát pouze profesionálové, kteří přemýšlí i o metodických otázkách, jak jsme se o to pokusili my dnes a ne každý, kdo si to zamane.

Mgr. David Papajík, Ph.D.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Archivy a místopis: ad fontes

Stanislava Kovářová – Karel Müller

Je s podivem, že ještě ani Akademický slovník cizích slov z roku 2001 – nehledě na podobné slovníky či encyklopedie staršího data – nezná pojem či termín „historická topografie“. (Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 2001, s. 767, dále např. Klimeš, J.: Slovník cizích slov. Praha, SPN 1981, s. 735. Malá československá encyklopedie. IV. Praha, Academia 1986, s. 270. Ilustrovaný encyklopedický slovník. II. Praha, Academia 1981, s. 545.) Uvedený slovník uznává totiž topografii jen jako geologický obor zabývající se vyhotovováním map určitého území, jako popis a náčrtek měřičského znaku nebo jako součást anatomie, a sice tu, která se zabývá „studiem a popisem jednotlivých krajin tělních“ (tamtéž). Z tohoto důvodu je nesnadné posoudit, zda je termín historický místopis natolik vžitý a známý, že jej není třeba zařazovat jako heslo do slovníků či encyklopedií, nebo naopak pojem natolik neznámý, že k tvůrcům citovaných publikací ještě nestačil proniknout.

Nicméně vyslovíme-li jej, vybaví se každému, kdo je alespoň trochu znalý věci, úctyhodné dílo prof. Hosáka a jeho pokračovatelů. (Hosák, L.: Historický místopis. I.–IX. Brno 1933–1938. Bartoš, J. – Schulz, J. – Trapl, M.: Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960. III.–XV. Ostrava 1972–1990 (sv. III.–XII.), Olomouc 1994–2000 (sv. XIII.–XV). Vzhledem k tomu, že oba máme blíže ke starším dějinám, je pochopitelné, že bereme častěji do ruky první z uvedených děl. Profesor Hosák vykonal se svými spolupracovníky obrovský kus v pravém smyslu průkopnické práce a je třeba z něj stále vycházet. Jistě však neprozradíme žádné tajemství, budeme-li konstatovat, že při množství pramenů, které procházel, a velkém územním záběru, který si stanovil, se mohl někdy i zmýlit. Navíc má řada obcí podle názvu nejen své dvojníky, ale i „iksníky“ a zdaleka to není jen neuvěřitelné množství Lhot a Lhotek. Platí to pochopitelně o různých údajích, často však již o prvních zmínkách o existenci té které obce. Je pravdou, že Morava disponuje unikátní, letos 68. svazkem ukončenou místopisnou řadou (Okres Vsetín. Rožnovsko-Valašskomeziříčsko-Vsetínsko) Vlastivědy moravské. Vezmeme-li však v úvahu, že naprostá většina jejích svazků vyšla ještě před druhou světovou válkou, pak prostoru pro revizi Hosákových údajů, pomineme-li jím samým provedené korekce v rámci dvousvazkového názvoslovného kompendia sepsaného s Rudolfem Šrámkem (Místní jména na Moravě a ve Slezsku, Praha 1970, 1980), mnoho nezbylo. Nad „honbou“ po prvních zmínkách se poučený historik může sice jen pousmát, jinak je tomu však u představitelů místních samospráv, kteří tento údaj přímo vyžadují, aby k příslušnému výročí mohli směřovat obecní oslavy a nezřídka též vydání více či méně podrobného přehledu obecních dějin. Na tomto fóru není třeba zdůrazňovat, že výchozí údaje z obecních kronik jsou mnohdy velmi pochybné a jen v lepších případech reflektují výsledky historického bádání. O tom, že tato skepse je namístě dodnes, svědčí například po-

malé a obtížné prosazování nového datování listiny olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, základního pramene v tomto směru, v našem historickém místopisu.

Závěr první: Přimlouváme se proto za revizi letopočtů, k nimž se prokazatelně a bezpečně váží první písemné zmínky o jednotlivých obcích. Bez návratu k pramenům uloženým v našich archivech to ovšem nepůjde.

Hosákův místopis spíše jen výjimečně a náhodně zmiňuje prameny z 18. a zejména z první poloviny 19. století; Historický místopis Moravy a Slezska se zaměřuje na období od roku 1848 a s výjimkou V. kapitoly, zaznamenávající významné památky a osoby, před tento letopočet pochopitelně nezasahuje. Pro období přibližně 150 let tak vzniklo na poli historického místopisu jakési informační vakuum, které z výše uvedených důvodů nezačelily ani příslušné místopisné svazky Vlastivědy moravské. I pro tento časový úsek však existuje dostatečné množství pramenů, které splňují základní požadavky, kladené na historický místopis v širokém záběru – dovolují sledovat jevy v historickém vývoji a umožňují srovnatelnost údajů. Máme na mysli materiály širší provenience, především prameny celozemské povahy, zejména katastry nebo dosud zcela opomíjené školské fase.

Závěr druhý: Tyto archivní prameny bezesporu mohou osvětlit bílá místa a překlenout vzniklou propast mezi oběma místopisy.

Zcela nevyužité nebo jen málo využívané jsou rovněž prameny uložené v archivech v Opavě a Olomouci. Za olomouckou pobočku můžeme jmenovat v první řadě fondy Arcibiskupství Olomouc (AO, 1144–1961), Metropolitní kapituly Olomouc (MCO, 1144–1950) a Arcibiskupské konzistoře Olomouc (ACO, |1202| 1452–1950), které zdaleka neobsahují jen materiál k církevním dějinám, ale jsou všestranně využitelné a nabízejí řadu informací i k regionálním a místním dějinám. Téměř nepřeborné množství údajů je možné nalézt rovněž ve fondech Ústřední ředitelství arcibiskupských statků (ÚŘAS, 1144–1951), Ředitelství kapitulních statků (ŘKS, |1737| 1772–1920 |1950|) nebo Správa prebend kapituly Olomouc (SPKO, |1729| 1784–1850 |1858|). Řada autorů publikací o historii jednotlivých obcí se leckdy spokojuje jen s místními prameny a s úzce k místu zaměřenou literaturou, přičemž pomíjí např. fondy jednotlivých velkostatků. Důvody jsou jistě různé, ale nepochybně mezi nimi zaujímají přední místa časová tíseň a jazyková bariéra. Jen málo badatelů rovněž využilo nové možnosti čerpat informace z fondu Lenní dvůr Kroměříž, z něhož byly v nedávné době zpracovány a tím zpřístupněny pergamenové listiny z let 1240–1836 a lenní knihy z let 1364–1888. Stranou badatelského zájmu zatím zůstává i rozsáhlý materiál Obchodní a živnostenské komory Olomouc (OŽK, |1792| 1851–1948 |1949|), který může zpřesnit a rozšířit dosud známé údaje z oblasti hospodářství, správy, školství i kultury včetně např. vývoje podniků a živností, dopravy, telekomunikací nebo učňovského školství.

Sbírka matrik bývalého Severomoravského kraje, uložená zčásti v Opavě a zčásti v Olomouci, je využívána především genealogy, ať již z ní těží informace o svých předcích nebo ji využívají komerčně. Do matrik by však měl nahlédnout každý, kdo zpracovává byť i krátký biogram, neboť životopisné údaje uváděné v literatuře jsou často nepřesné a zavádějící. Málokdo totiž ví, že do matrik se zapisovalo datum narození povinně až od roku 1812; do té doby bylo uváděno pouze datum křtu. Matriky rovněž umožňují zpřesnit názvy jednot-

livých lokalit v minulosti nebo časově alespoň přibližně vymezit dobu trvání osady, která později zanikla či splynula se sousední vesnicí.

Také fondy jednotlivých okresních archivů v sobě skrývají množství dosud nevyužitého materiálu pro celou oblast historického místopisu i dějin jednotlivých obcí. Zřejmě často jsou využívány většinou rozsahem (bm) malé a časově zase mladé archivy obcí, méně už např. archivy MNV, škol nebo far.

Závěr třetí: Prameny uložené v zemských a okresních archivech jsou využitelné a srovnatelné pro celou oblast historického místopisu a zcela nepostradatelné pro historii jednotlivých obcí.

Archiváři, kteří představovali a představují první linii, bez níž je přístup k pramenům nemožný, již svůj biografický slovník mají stejně jako historikové. Lze jen přivítat návrh doc. Bartečka na vydání publikace, která by osvětlila, kdo je kdo v olomoucké historické práci, ať již se jedná o historiky, pracovníky Památkového ústavu, Vlastivědného muzea, archivů nebo lidí, pro které se historie stala velkým a celoživotním koníčkem. A právě poslední jmenovaní, zařazování obvykle do kolonky „vlastivědný pracovník“, by si zasloužili patřičné ocenění. Podmínky, v nichž se historickým místopisem zabývali, byly s dnešními nesrovnatelné ať již proto, že řada archivních fondů ještě nebyla zpracována, nebo i vzhledem k technickému pokroku. Přesto za sebou zanechali kus práce a leckdy nám vydláždili a umetli cestičku. Ne jejich vinou nespatřily světlo světa obsáhlé publikace; zůstaly však delší či kratší časopisecké nebo novinové články, v řadě případů obsáhlejší strojopisy a písemné pozůstalosti. Jsou dokladem jejich nadšení, neúnavné a doslova mravenčí píce, zvidavosti i snahy shromáždit co největší množství pramenného materiálu. Jen proto, že žili v minulém nebo předminulém století, je nelze jednoduše odbýt tím, že „jsou zastaralí“.

Z těch, kteří se – ať už z jakéhokoli úhlu pohledu – zabývali Olomouckem v minulosti, lze uvést např.:

- středoškolského profesora Františka Dostála (1902–1982), jehož celoživotním zájmem se staly dějiny vesnic na střední Moravě v období feudalismu, zejména těch, které patřily olomoucké kapitule a tovačovskému a kojetínskému panství
- čelnou osobnost Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci a člena centrální památkové komise Vítězslava Houdka (1856–1916), který shromáždil rozsáhlý topografický materiál pro celou Moravu
- řídícího učitele ve Chválkovicích Karla Slavíka (1859–1949), který mj. pořídil bibliografii místopisné literatury moravských obcí
- redaktora a vydavatele Záhorské kroniky Antonína Frela-Fröhliche (1894–1970)
- poslance, senátora a olomouckého starostu Richarda Fischera (1872–1954)
- přednostu Městského stavebního úřadu v Olomouci Josefa Kšíra (1892–1978)
- olomouckého soudce a prokurátora Jana Knaibla (1883–1964)
- městského lékaře a litovelského starostu Jana Smyčku (1855–1927)
- středoškolského profesora v Litovli Eugena Stoklasa (1882–1963)
- litovelského kněze Viktora Pinkavu (1868 – 1951)
- řídícího učitele v Bohuňovicích Zdeňka Opluštila (1885–1939) nebo
- ředitele měšťanské školy v Pavlovičkách Antonína Zemánka (1888–1966) a další.

Závěr čtvrtý: Vítáme návrh doc. Bartečka a přimlouváme se, je-li to možné, o jeho rozšíření na celé Olomoucko v širokém slova smyslu, a to i směrem do minulosti.

Jedním z předpokladů, aby místopisná práce vzkvétala, je informovanost, a zejména včasná informovanost o tom, co bylo publikováno. Ta však poněkud pokulhává. Souhrnné bibliografie vycházejí s pochopitelným zpožděním, opožděně se však objevují i recenze a ty se ještě vyznačují velmi různorodou kvalitou. Navíc je bibliograf stejně jako recenzent limitován tím, kdy dílo dostane do ruky. A vyjde-li publikace mimo rámec nakladatelství či vydavatelství, nemají oba jmenovaní mnohdy ani možnost se k němu dostat. V tomto případě se poněkud snižuje význam centra regionální literatury ve zdejší Okresní knihovně i bibliograficko-informační služba ve Vědecké knihovně, neboť v obou institucích může dostat žadatel na konkrétní dotaz o publikaci k historii konkrétní vsi negativní odpověď, i když knížka vyšla.

Pro objasnění uvedeme malý příklad. S. Kovářová se jako autorka nebo spoluautorka od roku 1997 podílela na zpracování historie dvanácti obcí olomouckého okresu, které vyšly do roku 2001 tiskem. Po průzkumu, provedeném v minulém týdnu v obou knihovnách, lze pouze konstatovat, že z uvedeného počtu publikací je jich ve fondech Vědecké knihovny jen šest, v Okresní knihovně sedm. Zcela jistě to však nepadá na vrub pracovníků obou knihoven, jejichž akviziční oddělení nemají v popisu práce být detektivy-amatéry. Ne všichni tedy zacházejí s dalším osudem knížek stejně a podle daných a srozumitelných pravidel.

Závěr pátý: Aktuální informace o tom, kdy, kde a co na poli místopisu vychází, je jedním z předpokladů pro jeho další rozvoj, neboť pestrá a široká škála nových námětů či podnětů může vždy další nové dílo obohatit a inspirovat stejně jako spolupráce s odborníky z příbuzných oborů nebo z řad místních znalců. Vzhledem k tomu, že místopisná práce dostává v řadě případů nálepku „komerční“, je třeba velmi úzce spolupracovat i s jejichmi nakladateli a zadavateli, ovšem s velkým přihlédnutím k tomu, že je to v prvé řadě práce „pro lidi“.

V souvislosti s tím bychom v závěru rádi apelovali na všechny archivní badatele, aby si vzali k srdci pravidlo o tom, že využívají-li archiválie, měli by odevzdat archivu, z jehož pramenů informace čerpali, jeden exemplář publikovaného díla, ať již se jedná o publikaci, diplomovou či disertační práci nebo separát článku. A budeme-li skromní, postačí i disketa, kterou můžeme ostatně obratem s poděkováním vrátit.

PhDr. Stanislava Kovářová
Zemský archiv Opava, pobočka
U Husova sboru 10
711 11 Olomouc

PhDr. Karel Müller
Zemský archiv v Opavě
Sněmovní 1
746 22 Opava

Výstava Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 a spor o regiony historické Moravy

Ivo Hlobil

Výstava *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550* byla uspořádána neobvykle ve třech městech – Brně, Olomouci a Opavě. K rozhodnutí regionalizovat původně celozemsky zaměřenou výstavu nedospěl přípravný výbor snadno. Dlouhou diskuzi na toto téma rozhodly nakonec praktické důvody: Moravská galerie v Brně v roce 1999 nedisponovala výstavními prostorami vhodnými pro uspořádání enormní celozemské výstavy a tuto možnost neměly ani další pořadatelské instituce – Muzeum Umění v Olomouci a Slezské muzeum v Opavě. Dr. Kaliopi Chamonikola, ředitelka Moravské galerie v Brně, napsala, že: „...specifické podmínky – zejména značný geografický rozsah problematiky a rádius odborné působnosti několika významných muzejních a galerijních institucí – byly důvodem, proč po počátečních diskuzích nakonec zvítězila poněkud neobvyklá koncepce tří svébytných, avšak dobou konání paralelních výstav v Brně, Olomouci a v Opavě.“¹ Podle autorky toto řešení umožnilo jednak soustředit jedinečné kolekce exponátů s ohledem na jejich regionální příslušnost a současně lépe vystihnout určité zvláštnosti či odlišnosti umělecké situace jednotlivých regionů, které by možná při selektivním přístupu u jediné kolekce zanikly.

Regionální členění vyhovovalo olomouckým iniciátorům výstavy. Autor tohoto příspěvku věděl, že regionálně strukturovaná výstava ukáže svébytné hodnoty pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku, jak to vyplývalo z předchozího výzkumu (viz předchozí symposia *Historická Olomouce a její současné problémy*).

Problémem se ovšem stalo stanovení jižní hranice území historických regionů Brna a Olomouce. Tu nebylo možno ztotožnit s předělem bývalého Jihomoravského a Severomoravského kraje. Mnohem významnější postavení historické Olomouce na konci středověku a počátku novověku v porovnání s novodobou situací vylučovalo akceptovat hranici mezi bývalým Jihomoravským a Severomoravským krajem. Analýzu složitého úkolu uskutečnil Jindřich Schulz podle zjistitelné kompetentivnosti brněnské a olomoucké cúdy.² (Bohužel

¹ CHAMONIKOLA, Kaliopi: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Brno 1999 (pozvánka na výstavu, tisk Moravské galerie v Brně); táž: *Od gotiky k renesanci (Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550)*, Bulletin. *Uměleckohistorická společnost v českých zemích*, roč. X, 1999, č. 1–2, s. 1–3; táž: *Od gotiky k renesanci. Umění a řemesla*, 1999, č. 4, s. 8–9.

² SCHULZ, Jindřich: *Právní a správní vývoj na Moravě v 15. století*. In: HLOBIL, IVO – PERŮTKA, Marek eds. *Od gotiky...*, I., Olomouc 2002, s. 59–64.

až dodatečně k úkolu přizvaný David Papajik³ vymezil svá cenná pozorování majetkových držeb hranicemi okresů Olomouc, Prostějov a Přerov podle stavu k roku 1960.) Dospěl k závěru, že tehdejší Olomoucko daleko přesahovalo území bývalého Severomoravského kraje. Kolem poloviny 15. století zaujímalou celou východní polovinu Moravy. Na jihu k němu přináležela až města Hodonín, Břeclav a Lanžhot.

Historický olomoucký region v plném rozsahu se však nestal základem pro regionální členění výstavy *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Z praktických důvodů došlo pouze k mírnému rozšíření Olomoucka přibližně na úroveň Kroměříže a Vyškova. Důsledky, které odtud vyplynuly, zneklidnily některé brněnské kolegy. Kaliopi Chamonikola v úvodním referátu mezinárodně obsazeného symposia *Podzim středověku*, konaného na závěr výstavy v Moravské galerii v Brně,⁴ požadovala v budoucnosti chápat Moravu dané doby „...jako jednotný, živý a vnitřně diferencovaný organismus“, ne regionálně. Podle autorky přinesl koncept tři výstav: „nebezpečí atomizace, fragmentace, vzniklo nebezpečí vidět jednotlivé jevy izolovaně a zkreseně – převážně z vnitřní lokální perspektivy. Výstavami byl možná příliš vzbuzen dojem polarizace umělecké situace nejen mezi Brnem a Olomoucí, ale také mezi Olomoucí a Opavou.“ Podle Kaliopi Chamonikoly konotace směřující ke stylizování základního dvojkolijného modelu Brno – Olomouc pro moravský historický region nevyjadřuje objektivně celou jeho složitost. Z Olomouce vzešlou snahu povýšit územní správní dělení do dvou cúd na kritérium příslušnosti do sféry kulturního a uměleckého vlivu toho či onoho centra autorka nazírala jako pouhý apriorismus. Očekávala odpověď na otázku, do jaké míry se kryjí správní kritéria s konkrétní uměleckou situací, které jevy lze bezpečně lokalizovat, definovat jejich specifické rysy a jak vymezit akční rádius zmíněných regionálních center. Nesouhlasila ani se spojováním počátků renesance pouze s Olomoucí a Olomouckem („...pod renesancí na Moravě, jak poznamenal prof. Kaufmann ve své knize o kultuře a umění střední Evropy,⁵ nemůžeme chápat pouze okolí Olomouce.“)

Odpověď na uvedené námitky mohl autor této stati zahrnout do úvodní studie opožděného prvního svazku výstavního katalogu.⁶ Vyšel ze skutečnosti, že Morava měla až dlouho do novověku dvě hlavní města – Brno a Olomouc, zemské soudy Markrabství moravského se konaly v Brně i v Olomouci a v obou městech se od roku 1348 vedly a přechovávaly Zemské desky. Ještě kolem roku 1400 bylo Brno tak jako dnes významnějším centrem, ale po smrti markraběte Jošta v roce 1411 přestalo být rezidenčním městem moravských markrabat a v důsledku husitských válek prožilo dlouhé období relativní stagnace. Výtvarná kultura Brněnska po roce 1411 odpovídá představám o měšťanské podstatě záalpské pozdní gotiky. Naproti tomu olomoučtí biskupové nabyli mezi lety 1419–1561, kdy nebyl ob-

³ PAPAĀIK, David: *Majetkové poměry na Moravě v letech 1400–1550*, tamtéž, s. 65–72.

⁴ CHAMONIKOLA, Kaliopi : *Od gotiky k renesanci – melancholie autora*. In: MARTYČÁKOVÁ, Alena (red.), *Podzim středověku. Vyhraňování geografických teritorií, městská kultura a procesy vzniku lokálních uměleckých škol ve střední Evropě 15. století*. Sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu konaném v rámci výstavního projektu „Od gotiky k renesanci“ (14. října 1999–12. března 2000), zaměřeného na umění a hmotnou kulturu Moravy a Slezska v závěru středověku a na počátku novověku, Brno 2001, s. 7–11.

⁵ KAUFMANN DaCosta, Thomas: *Court, Cloister and City. The Art and Culture of Central Europe 1450–1800*. Chicago 1995.

⁶ HLOBIL, Ivo: *K výtvarné kultuře Moravy a Slezska od gotiky k renesanci 1400–1450*. In: HLOBIL, Ivo – PERÚTKA, Marek (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1450*. I. Úvodní svazek, Olomouc 2002, s. 88–110, zvl. s. 107–110.

sazován stolec pražských arcibiskupů, postavení nejvyšších představitelů římské církve v českých zemích. Společně s komunitami obnovovaných klášterů odporovali husitům, utrakvistům, českým bratřím a posléze i luteránům. Těsné spojení s moravským biskupstvím zapříčinilo, že umění pozdní gotiky a rané renesance mělo v Olomouci na rozdíl od Brna nejen povahu měšťanské, ale i dvorské a intelektuálně exkluzivní kultury. Zejména elitně vzdělaní olomoučtí biskupi, kanovníci a vikáři zdejší dómské kapituly a kolegiální kapituly v Kroměříží, prošli univerzitami v Krakově, Vídni nebo v severní Itálii, na Moravě šířili latinský humanismus a od konce 15. století také renesanci. K humanismu a renesanci na Olomoucku velmi záhy směřovali rovněž někteří příslušníci zdejších šlechtických rodů, konfesijně katolíci i utrakvisté, Tovačovští z Cimburka, Černohorští z Boskovic, Pernštejní, Ludanici a Haugvicové z Biskupic ad. Výskyt italské a později zdomácnělé renesance patří na rozdíl od situace na Brněnsku k hlavním znakům výtvarné kultury Olomouce a Olomoucka počínajícího novověku.

Umění objednávané olomouckými biskupy a kapitulou ovlivňovalo kulturu měšťanského prostředí Olomouce a regionu. Zřetelně to naznačuje výzdoba olomouckých knižních vazeb, ale také zdejší sepulchrální a stavební skulptury. Rychlému střídání církevních hodnotářů s široce založenými zahraničními kontakty odpovídaly importy ze zahraničí a náhlé stylové změny. Tak se stalo, že výtvarná kultura Olomoucka působí dlouho méně koherentně než brněnská. Změna přichází až koncem 15. a v průběhu první poloviny 16. století, kdy se postupně objevují skupiny stylově příbuzných děl – seskupených v gotické plastice kolem reliéfu P. Marie Ochránitelky z kostela P. Marie na Předhradí, Korunování P. Marie z Dubu, Madony z Hradčan-Kobeřic, sochy sv. Václava z olomouckého domu, Ukřižování z Kunčic, v rané renesanci kolem portálu olomoucké radnice, Epitafu Hanse Eibenstocka. Z dalšího údobí je početně dochovaná tvorba Mistra PH, Mistra H a Jana Milíče.

Budoucí syntézu pozdní gotiky a rané renesance na Moravě lze plánovat jako kompletní monografii výtvarné kultury dvou hlavních měst a regionů tehdejší Moravy – Olomouce a Olomoucka, Brna a Brněnska (pokud nebude třeba vyčlenit zvlášť Jihlavsko a Znojensko). Dějepis umění se zde neobejde bez další spolupráce s historicky zaměřenými regionalisty.

prof. PhDr. Ivo Hlobil, CSc.
Katedra dějin umění FF UP
Univerzitní 3
771 80 Olomouc

ZPRÁVY

Zpráva o činnosti Kabinetu regionálních dějin za léta 2002–2003

Josef Bartoš

Kolektiv pracovníků a spolupracovníků Kabinetu regionálních dějin při katedře historie Filozofické fakulty UP v Olomouci v posledních letech se v podstatě nemění.¹ Vedoucím zůstává doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., interním spolupracovníkem prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., externím doc. PhDr. Josef Bartoš, DrSc., a nejvíc energie a času věnuje v posledních letech práci KRD odborný asistent Mgr. David Papajík, Ph.D. Do činnosti KRD je zapojen také od podzimu 2003 doktorand Mgr. Michael Viktořík, který předtím působil jako pomocná vědecká síla, spolupracuje i doktorand Mgr. Jiří Šmeral a někteří další členové katedry.

Z pracovních důvodů se nepodařilo dokončit a odevzdat do tisku ohlášený poslední svazek Místopisu Moravy a Slezska 1848–1960. Jsou již hotové a oponované popisy okresů a obcí Hlučínska a Fryštátska (Karvinska), také soudního okresu Slezské Ostravy, ale schází ještě několik dalších úseků z místopisu Ostravy. Podařilo se provést revizi a uspořádání rozsáhlého excerpčního a informačního aparátu, ale nebyly realizovány některé externí náměty na jeho počítačové zpracování, které by si vyžádalo velké pracovní zatížení a finanční náklady. To platí i o návrhu na vypracování závěrečného rejstříku ke všem vydaným svazkům Místopisu.

Protože se blíží konec realizace projektu Místopisu 1848–1960, ve skutečnosti a v podstatě jen do roku 1948, uvažuje KRD o perspektivě shromáždování materiálu k místopisu doby nejnovější, kde by se začalo s výzkumem pro potřeby Olomouckého kraje. V souvislosti s touto situací uspořádal KRD 23. října 2002 konferenci o perspektivách místopisné práce na Moravě, z níž byly některé referáty zařazeny do předcházejícího svazku Acta UP – Historica. O konferenci vyšlo také několik zpráv v tisku.²

V rámci místopisných a vlastivědných projektů je třeba zmínit aspoň spoluautorství na vlastivědách „okresů“, v tomto případě zejména Valašska (prof. M. Trapl a doc. J. Burešová) a Moravskotřebovska Svitavska (doc. J. Bartoš). V tisku je již také rozsáhlé dílo Vlastivědy moravské, a sice svazek o dějinách Moravy a Slezska v letech 1918–1945 (M. Trapl, J. Bartoš), který vyjde v roce 2004.³

¹ Viz předcházející *Zprávu* za rok 2001 v Actech UP, *Historica* 31, 2002, s. 413–416.

² *Žurnál*, č. 12, 1. 11. 2002. *Střední Morava*, sv. 16, 2003, s. 128–129. *VVM*, 55, 2003, s. 211–212. *ČMM*, 122, 2003, s. 622–624.

³ *Okres Vsetín, Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko*. Brno 2002. *Moravskotřebovska Svitavska*. Brno 2002.

Dalším a zásluhou Mgr. Papajíka dokonce nejrozsáhlejším projektem posledních let je soustředění na dějiny měst a dalších obcí,⁴ označený jako edice Locus (zatím 2 svazky). Projevilo se to zejména ve vydání celé řady dějin obcí v rámci i mimo tuto edici, z nichž nejdůležitější je rozsáhlá publikace o dějinách Olomouce od počátku do současnosti, která vyšla pod autorským vedením doc. J. Schulze a v garanci prof. M. Trapla a PhDr. V. Spáčila, ale podíleli se na ní i další členové olomouckého akademického sboru a archiváři. Podobně tomu bylo s další publikací o dějinách Velké Bystřice, která byla připravena také kolektivem autorů za redakce PhDr. Jitky Kalistové a prof. Trapla.⁵

V edici Locus byly vydány již publikace dr. Papajíka o dějinách obcí Těšetice, Rataje a Vojnice a zvláště o dějinách Topolan.⁶

Do tisku byly připraveny i dějiny Kladerub a dějiny města Kelče, které vyšly v roce 2004 ve spolupráci s nakladatelstvím Alda v Olomouci. Dohodnuty byly i dějiny některých dalších obcí, resp. aspoň jejich lektorování a recenzování. V nakladatelství Danal byly vydány autorskou dvojicí J. Bartoš a S. Kovářová tzv. Paměti obce Loučka, mimo tyto řady dějiny Krčmaň a s dalšími autory dějiny Majetína. Byly též vydány přehledné dějiny Zábřeha (D. Papajík, J. Schulz, J. Bartoš).⁷

Velmi bohatá byla recenzní činnost členů KRD, v první řadě opět Mgr. D. Papajíka, Ph.D. Jeho recenze i dalších členů KRD byly zveřejněny zejména ve Vlastivědném věstníku moravském a v časopisech Severní, Střední a Jižní Morava. Vedle toho bylo tímto způsobem posuzováno i mnoho rukopisných prací.⁸

Z teoretických a metodologických diskusí je třeba upozornit aspoň, vedle již zmíněné olomoucké konference, účast na mezinárodní konferenci o regionech Colegia Carolina, o níž jsme již referovali v předcházející zprávě. Doc. Bartoš se také poslední dobou zabývá pojetím historické krajiny a přednesl z tohoto oboru dne 30. října 2003 na konferenci FF UP v Olomouci v rámci tématu Genologický systém kultury na Moravě hlavní referát nazvaný „Kulturní krajina v historickém pojetí“. V tisku je i druhý svazek biografii moravských historiků, kde je věnována pozornost i vlastivědným a regionálním badatelům. Konečně pak je vhodné upozornit na metodickou příručku Regionální dějiny, která vyšla v rámci skript FF UP.⁹

Není třeba na tomto místě rozebírat mnohé další odborné a publikační aktivity členů KRD, ale je vhodné v tomto rámci připomenout pedagogické působení prof. Trapla a odb.

⁴ Viz zprávy ve *VVM*, 54, 2002, s. 197. *Střední Morava*, sv. 14, 2002, s. 148–149.

⁵ *Olomouc, Malé dějiny města*. Olomouc 2002. *Velká Bystřice, Pohledy do minulosti městečka*. Velká Bystřice 2002.

⁶ PAPAJÍK, David: *Dějiny obcí Těšetice, Rataje a Vojnice*. Těšetice 2003. Týž: *Dějiny obce Topolany*. Olomouc 2003.

⁷ KOVÁŘOVÁ, Stanislava – BARTOŠ, Josef: *Paměti obce Loučky*. Olomouc 2003. BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava: *Krčmaň, Paměti obce Krčmaň*. Krčmaň 2002. BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava – POSPĚCH, Pavel a další: *Majetín. Historie a současnost*. Majetín 2002.

⁸ Recenze dějin měst a obcí: Bratrušova (Bartoš), Dačic (Papajík), Drahanovic (Papajík), Dubu, Tučap a Bolelouce (Papajík), Horky nad Moravou (Papajík), Kralic na Hané (Papajík), Krčmaň (Papajík), Křelova a Břuchotína (Papajík), Lubenic (Papajík), Majetína (Papajík), Mezic (Papajík), Ondřejova (Papajík), Protivanova (Bartoš), Slatinic (Papajík), Slavonína (Papajík), Štěpánova (Papajík), a několik recenzí publikací z dějin Olomouce (Papajík, Bartoš).

⁹ BARTOŠ, Josef: *Problém zpoždování správních regionů za tvorbou regionů sídelních a hospodářských* (Teze). Informační bulletin Společnosti pro hospodářské a sociální dějiny, č. 1/01, Praha 2002, s. 2–5. Týž: *Historické pojetí krajiny*. Vyšlo v roce 2004.

asistenta D. Papajíka v Olomouci a doc. Schulze v Olomouci i v Ostravě. Do této kategorie patří i celá řada úspěšných studentských prací bakalářských a diplomových a také prací doktorských. Nakonec je třeba zmínit i působení popularizační, přednáškovou i publikační činnost v novinách, v tomto případě zejména v Olomouckém Dni, olomoucké mutaci Práva a MF Dnes.

doc. PhDr. Josef Bartoš, DrSc.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Zpráva o činnosti Centra pro československá exilová studia za rok 2003

Tomáš Motlíček

Centrum pro československá exilová studia (dále jen CČES) při Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci dovršilo v roce 2003 deset let své činnosti. Zhodnocení aktivit CČES v prvním decenniu vyznívá pozitivně.¹ Olomoucké pracoviště se v nemalé míře podílelo na prohloubení studia české a slovenské emigrace (exilu), která je nedílnou součástí československých dějin 20. století. Stále rostoucí zájem o dějiny emigrace a krajanského hnutí dokazuje nejen periodicky se zvyšující badatelské využití archivního materiálu deponovaného v CČES vědeckými pracovníky, ale v posledních letech je patrný nárůst zájmu o exilovou problematiku ze strany studentů historie, politologie, sociologie, bohemistiky a dalších převážně filologických oborů. Jejich výstupy v podobě diplomových či disertačních prací jsou důležitým příspěvkem k poznávání života krajanů, kteří si zvolili život v zahraničí. Časté dotazy adresované olomouckému pracovišti z řad laických zájemců rovněž dokazují stoupající interest o problematiku českého a slovenského exilu, což do jisté míry souvisí i se skutečností, že sdělovací prostředky si začaly více všímat života a osudů krajanů. Tato fakta opravňují existenci CČES a vypovídají o jeho uplatnění a úloze při poznávání jedné stránky našich dějin. CČES zůstává i nadále jediným specializovaným vysokoškolským pracovištěm v České republice, které se systematicky věnuje výzkumu a dokumentaci exilu.

Do vědeckého výzkumu se v roce 2003 zapojili především následující členové katedry historie: prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (ředitel CČES), doc. PhDr. Ivo Barteček, CSc., doc. dr. František Hanzlík, CSc., PhDr. Karel Konečný, CSc., doc. PhDr. Miloš Kouřil, Mgr. Monika Mandelíčková, Mgr. Tomáš Motlíček, PhDr. Arnošt Skoupý, CSc. a další externí spolupracovníci.

Jmenovaní vědečtí pracovníci dokončovali a plnili v předchozích letech rozpracované vědeckovýzkumné a dokumentační úkoly.

Již bylo řečeno, že rok 2003 byl ve znamení zvýšeného počtu zájemců o studium v archivu CČES. Vedle samotných badatelů CČES navštívili: M. Povolný, předseda Rady vzájemnosti Čechů a Slováků, Miloslav Rechcigl, prezident Společnosti pro vědy a umění, Jan Kratochvíl, předseda správní rady K 2001, o.p.s.

¹ Srov.: MOTLIČEK, Tomáš: *Centrum pro československá exilová studia při Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci*. In: *Studie z dějin emigrace z českých zemí*. Sborník studentských prací Olomouc 2003, s. 193–207.

Mimo pravidelného publikování odborných statí jednotlivými spolupracovníky byly realizovány a k tisku připraveny dvě publikace. Autorský kolektiv M. Trapl, A. Skoupý a M. Kouřil připravili do tisku první díl monografie *Československá emigrace a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989, I., od května 1945 do srpna 1968*. Studie zachycuje poprvé systematicky vývoj našeho krajanského a exilového hnutí ve Švýcarsku ve druhé polovině 20. století. K druhému knižnímu počínu CČES náleží *Studie z dějin emigrace z českých zemí. Sborník studentských prací*. Sborník prezentuje původní výzkumy olomouckých studentů – historiků.

Již třetím rokem pokračovali řešitelé v plnění vytýčených úkolů v rámci výzkumného záměru – *Výzkum a emigrace z českých zemí v novověku* (garant M. Trapl) – uděleného CČES Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2001–2006). Výzkumný záměr teritoriálně pokrývá nejdůležitější světové oblasti, kam směřovala od konce 18. století česká emigrace. V centru badatelsko-výzkumného zájmu leží především čtyři teritoria: západní Evropa, středovýchodní Evropa, Latinská Amerika a Severní Amerika.

V rámci výzkumného záměru pokračovali M. Trapl, A. Skoupý a M. Kouřil ve studiu československé emigrace a krajanského hnutí ve Švýcarsku. Několikaletý výzkum potom shrnuli do výše uvedené monografie. I. Bartěček dokončoval výzkum směřovaný k české krajanské komunitě ve Venezuele, a to na příkladu hlavního města Caracasu. K. Konečný studoval české archivní materiály deponované v archivech a knihovnách v USA. Kromě jiného se zaměřil na osudy československých důstojníků v USA.

Vědeckovýzkumné aktivity přímo souvisely se zahraničními cestami členů CČES a jejich účastí na mezinárodních konferencích a sympóziích. Ve dnech 9.–23. 5. 2003 se účastnili studijního pobytu v USA M. Trapl, K. Konečný a F. Hanzlík. Cílem jejich cesty byla města Chicago a Washington. Na univerzitě v Chicagu bádali v Archivu Čechů a Slováků v zahraničí (ACASA) a navázali kontakt s dr. Zdeňkem Hrubanem. Seznámili se především s prameny o politických stranách v exilu a československých důstojnících v exilu. Ve Washingtonu potom studovali v Kongresové knihovně a navštívili sídlo Společnosti pro vědy a umění (SVU), kde jednali s jejím prezidentem M. Rechcíglem o organizaci kongresu v Olomouci v roce 2004. S kongresem Společnosti pro vědy a umění byla spojena i služební cesta I. Bartěčka a K. Konečného do USA ve dnech 21.–29. 6. 2003, kde reprezentovali CČES na 21. kongresu (26.–28. 6. 2003) Společnosti pro vědy a umění v Cedar Rapids v Iowě. Členové katedry historie rovněž navštívili Immigration History Research Center v Minneapolis, a jednali s pracovníky archivu o možnostech spolupráce na výzkumu problematiky emigrace z českých zemí.

Mezinárodní konference České a slovenské archivní materiály v Americe a jejich uchování konaná 22.–23. 11. 2003 ve Washingtonu byla cílem služební cesty K. Konečného, který opět zastupoval CČES. Ve svém referátu seznámil účastníky s historií a aktivitami CČES. Vedle toho přednesl příspěvek o výzkumu politických stran a o československých důstojnících v exilu. Výstupy budou publikovány ve sborníku z konference.

V rámci výzkumného záměru absolvoval studijní cestu do Venezuely (Caracas) ve dnech 21.–17. 11. 2003 I. Bartěček, jenž pokračoval ve svém dlouhodobém výzkumu o české krajanské komunitě ve Venezuele na příkladu hlavního města Caracasu. Mimo jiné se zúčastnil jednání s předsedou Venezuelsko-české asociace V. Sýkorou. Návštěvy Universidad Monteávila v Caracasu a Universidad de los Andes v Méridě sledovaly možnosti spolupráce mezi Filozofickou fakultou Univerzity Palackého a venezuelskými univerzitami.

V termínu od 9.–20. 11. 2003 pobývala M. Mandelíčková na University of Minnesota (Minneapolis, USA), kde se zaměřila především na studium archivních materiálů (fondy: American Fund For Czechoslovak Refugees, Assembly of Captive European Nations, Citizens Committee on Displaced Persons, Kenneth Dexter Miller) v Immigration History Research Center. Pracoviště funguje při uvedené univerzitě v rámci College of Arts se sídlem v Elmer Andersen Library. M. Mandelíčková se zasadila o prohloubení spolupráce s Immigration History Research Center. Sjednala výměnu časopisů a knih mezi tímto pracovištěm a CČES.

M. Trapl, A. Skoupý a M. Kouřil se účastnili symposia *Exil a emigrace 1933–1989* konaného ve dnech 13.–14. 11. 2003 v Praze pod záštitou Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Na symposiu vystoupil také doc. V. Prečan, který ve svém příspěvku *Československý exil 1948–1989: aktuální stav výzkumu* pohovořil kromě jiného i o významu CČES.

Z dalších aktivit CČES za rok 2003 je třeba připomenout, že na podnět M. Mandelíčkové byly zřízeny internetové stránky CČES – <http://exil.upol.cz/>, které podávají základní informace o činnosti a struktuře olomouckého pracoviště a jeho archivních fondech.

CČES se v roce 2003 aktivně podílelo na rozsáhlém projektu Společnosti pro kulturu a dialog K 2001. První etapa výstavy *Československý exil 20. století* byla zahájena v Brně v lednu (trvala do března) 2003. Realizace nabídla široké veřejnosti osudy českého a slovenského exilu v letech 1900 až 1948. Spolupráce s CČES byla dohodnuta i na další etapu výstavy, která by měla být uskutečněna na konci roku 2005 a začátku roku 2006. Scénář výstavy bude v druhé části mapovat československý exil v letech 1948 až 1989. V souvislosti s účastí CČES na projektu *Československý exil 20. století* navštívila olomoucké pracoviště i Česká televize Brno. Rozhovor s ředitelem CČES M. Traplem a děkanem FF UP I. Bartečkem vysílala Česká televize v rámci Týdne v regionech dne 18. 1. 2003. Oba představitelé CČES přispěli do druhého a třetího dílu publikace vydané u příležitosti brněnské výstavy. M. Trapl a T. Motlíček poskytli rozhovor Českému rozhlasu. Hovořili o desetileté činnosti CČES a výzkumu československé emigrace a exilu.

Již koncem roku 2003 se CČES začalo podílet na organizaci 22. světového kongresu Společnosti pro vědy a umění, který se bude konat v Olomouci ve dnech 28. 6.–2. 7. 2004. Garantem za českou stranu je děkan FF UP I. Barteček. Organizačním tajemníkem kongresu byl jmenován K. Konečný.

Nedílnou součástí CČES je archiv, který prošel v průběhu roku 2003 podstatnými změnami. T. Motlíček zahájil celkovou reorganizaci stávajícího archivního uspořádání. Zaměřil se především na nejrozsáhlejší fond *Rada svobodného Československa* (skartace a soupis). Došlo k inventarizaci veškeré časopisecké a novinové produkce deponované v archivu. Další fondy byly prozatím uspořádány tak, aby mohly být zpřístupněny případným zájemcům o jejich studium.

Archivní materiály se rozrostly především zásluhou darů L. Kolina z Vídně, jenž daroval další část z archivu Československé sociální demokracie v exilu. L. Kolin se zavázal předat v roce 2004 olomouckému pracovišti rozsáhlý soubor písemností, který významnou měrou obohatí stávající fondy archivu CČES. M. Povolný během své návštěvy Olomouce přislíbil předání zbývajících písemností Rady svobodného Československa do archivu CČES.

Do CČES nadále docházely exilové noviny a časopisy: *Zpravodaj, časopis Čechů a Slováků ve Švýcarsku*, z Kanady potom *Nový domov – New Homeland, Kanadské listy* a *Dobrý den*.

Příruční knihovna CČES byla doplněna o nejnovější knižní produkci. M. Mandelíčková nakoupila pro knihovnu vybrané publikace v rámci své účasti na *Civic Education Project*. Knihovna se rozrostla i díky darům pana dr. Leopolda Rozbořila z USA, který je již několik let v kontaktu s olomouckým pracovištěm a pravidelně zasílá drobné materiály pro archiv i knihovnu.

Nadační fond CČES i nadále spravoval Ing. Zdeněk Aulehla, CSc.

Mgr. Tomáš Motlíček
CČES
Křížkovského 12
772 80 Olomouc
e-mail: exil@ffnw.upol.cz

Čtenice 2002

Zora Kudělková

První malé „půlkulaté“ výročí zaznamenala ČTENICE, celostátní soutěžní přehlídka středoškolských prací v oboru historie, v jejímž úvodu se aktéři i hosté již popáté sešli v rodném domku Františka Palackého v Hodslavicích. Od svého vyhlášení – tj. od r. 1998, roku dvoustého výročí narození slavného hodslavského rodáka – se snaží tato akce dosáhnout znovu a znovu zdánlivě skromně vyhlížejícího cíle: podpořit zájem mladých studentů o minulost obce, regionu či země a umožnit jim konfrontaci výsledků svého bádání mezi sebou při osobním setkání i prezentaci a obhajobu své práce před odbornou komisí i zainteresovanou veřejností. Při této příležitosti se v tzv. druhém plánu mládež seznámí s místem, z něhož historik vykročil ke své neocenitelné činnosti, a také si – vzhledem k datu konání, kterým se pravidelně stává čtvrtek před 17. listopadem – připomenou původní význam dne studentstva.

Čtenice r. 2002 vyšla podle tohoto pravidla na 14. listopad a zúčastnilo se jí 33 studentů s 31 pracemi. Počet zaslaných elaborátů zůstal na stejné úrovni, viditelně se však zvyšuje kvalita prací, objektivnost témat, pečlivost v uvádění literatury a pramenů, (byť v tomto ohledu stále ještě není dosaženo žádané úrovně), téměř u všech prací byl již také připojen posudek konzultanta. Studenti byli převážně gymnazisté (např. z Frýdku-Místku, Nového Města na Moravě, Valašského Meziříčí, Šternberku, Opavy, Jablonce nad Nisou, Brna, Olomouce, Bílovice, Mikulova, Hodonína, Bohumína), 6 prací vzešlo ze středních pedagogických škol (např. z Prachatic, Přerova) a 1 ze střední církevní školy v Odrách.

Akce je registrována také na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

V tomto roce poprvé převzala nad Čtenicí záštitu Učená společnost České republiky dopisem tehdejšího úřadujícího předsedy prof. MUDr. Josefa Kouteckého, DrSc., k čemuž počáteční krok a prvotní iniciativa prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc. Zevrubnou zprávu s přehledem o dosavadních ročnících vypracovala pak autorka textu a navázala oficiální kontakt s prof. PhDr. Alexandrem Stichem, DrSc., který by se býval byl laskavě ujal jménem Učené společnosti osobního čestného „opatrovnictví“. Bohužel pracovní povinnosti a zdravotní důvody byly příčinou „jen“ velmi povzbudivého, leč omluvného dopisu.

Přesto se studenti, hosté i organizátoři mohli těšit ze vzácné návštěvy: Čtenici pozorně sledovali PhDr. Jiří Kořalka, DrSc., historik a autor monografie o Františku Palackém, a jeho žena PhDr. Květa Kořalková. Dr. Kořalka vystoupil v rámci programu s předem avizovanou přednáškou na téma „František Palacký a jeho evropský rozhled“.

Studenti představili pestrý přehled témat a vesměs velmi dobrou až výbornou orientaci ve zvolené problematice – byly to např. regionální odboj, fenomén židovství a jeho kultura,

dějiny obce, firmy či školy, poválečné osudy jednotlivců, specifikum církevních řádů; témata zabíhala i do oblasti historie umění či muzikologie. Hodnotící porota vybrala 14 prací k veřejnému představení a obhajobě, dospěla k závěrečnému výroku skrze nesnadné rozhodování a stanovila následující pořadí:

Jako nejlepší byly hodnoceny 2 práce: „Básník dřeva (působení slovenského architekta Dušana Samuela Jurkoviče na Valašsku)“ Martiny Flekačové (Gymnázium Františka Palackého Valašské Meziříčí) a „Peruánské píšťaly“ Miroslavy Šnyrchové (Gymnázium Bohumín). Druhé místo obsadili Roman Rožnovský (Gymnázium Brno-Řečkovice) svým pojednáním „Stát Izrael a Palestina ve faktech“ a Lucie Valdhansová s Petrem Vavříkem (Klasické gymnásium Hodonín) zpracováním tématu „Odchod německých vojsk ze Strážnice v dubnu r. 1945“. Třetím místem byly oceněny rovněž 2 práce: „Cesta železem a sklem po staré Šumavě, zejména v okolí Prachatic a Volar“ Gabriely Fatkové (SpgŠ Prachatice) a „Opavští Židé“ Zuzany Tesaříkové (Mendelovo gymnázium Opava).

Mezi autory uvedených prací bylo v různé výši opět rozděleno celkem 6000 Kč, věnovaných k tomuto účelu Obecním úřadem v Hodslavicích.

Práce hodnotili a v porotě zasedli zástupci čtyř spolupřátajících institucí: prof. PhDr. Libuše Hrabová, Csc., doc. PhDr. Ivo Barteček, Csc., vedoucí dále uvedené katedry, PhDr. Miloslav Pospíchal, Mgr. Kateřina Válová, Ph.D., Mgr. Monika Mandelíčková (katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého Olomouc), PhDr. Zora Kudělková (obec Hodslavice), PhDr. Sylva Dvořáčková (Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín), PhDr. Karel Chobot (Státní okresní archiv Nový Jičín) a Mgr. Ladislav Cviček (ZŠ M. Horákové Kopřivnice). Upravené prostory a celodenní péči tradičně poskytla Základní škola Františka Palackého v Hodslavicích.

26. ledna 2003 byla zveřejněna zpráva o náhlém skonu prof. Alexandra Sticha. K uctění jeho činnosti a s vděčností za jeho rychle vytvořený vztah ke Čtenici budiž uvedena krátká citace z dopisu prof. Sticha, který psal 10. listopadu 2002 autorce textu:

„Dělá mi velké potěšení, když se něco děje, co svědčí o tom, že mladí lidé vnímají velké hodnoty minulosti, a co víc, když sami do nich vstupují jako činorodí tvůrci svými prvními odbornými pokusy. A ještě víc mě těší, když se takové úsilí spojuje s jménem Fr. Palackého, který zůstává jedním ze sloupů, jimiž je podporována stavba naší kultury; přeji Vám za Učenou společnost i za sebe úspěch a veškeré potěšení, které z něho poplyne.“

Doufáme, že potěšení ze Čtenice budou mít i nadále všichni zúčastnění.

PhDr. Zora Kudělková
Městský úřad Nový Jičín

Čtenice2003

Libuše Hrabová

Již po šesté se v souvislosti s Mezinárodním dnem studentstva konala v listopadu 2003 v Hodslavicích, rodišti Františka Palackého, soutěž mladých historiků. Tato soutěž vznikla v „Roce Palackého“ 1998 jako pokus otevřít nejmladším historikům možnost uplatnit vlastní samostatné práce a konfrontovat je s pracemi i názory jejich vrstevníků, zájemců o historii ze středních škol celé České republiky.

Takovou možnost ovšem nabízejí i jiné soutěže studentské tvořivosti. Proto jsme od počátku usilovali o to, aby specifikem Čtenice byl výběr a ocenění prací, které nejsou pouhými kompilacemi z literatury, nýbrž výsledkem práce v archivech, muzeích, s pamětníky nebo studia památek v terénu, a při tom hledají odpovědi na otázky, které dosud nikdo nezodpověděl nebo které z těch nebo oněch důvodů vůbec nebyly položeny. Třebaže se tato kritéria hodnocení zdají být pro středoškolskou soutěž poněkud nadsazená, zájemci o soutěž je zřejmě přijali. Rok od roku ubývá mezi zaslanými pracemi „velkých témat“ (jako Napoleon nebo Život Marie Stuartovny) a přibývá prací, které skutečně otevírají nové pohledy na minulost. Nejde jen o interpretaci nových pramenů, mnohdy rodinné provenience nebo nalezených v zapomenutých archívních fondech, ale také o nové souvislosti, které vyvstávají v obrazech lidských osudů uprostřed převratů uplynulých století, zvláště pak století dvacátého.

Je velmi potěšitelné, že se v poslední Čtenici objevil celý komplex prací, jejichž autorům nejde tolik o rekonstrukci průběhu událostí, jako o jejich příčiny, následky a především o jejich reflexi. Ukazuje se, že ti nejmladší už nejsou sevřeni ani tradičními výklady, ani vnějšími tlaky, ani vlastními iluzemi a dovedou pohlédnout kriticky a zároveň s úsilím o porozumění minulým generacím na stále otevřené a palčivé problémy. Dvě vítězné práce, jedna dvou studentek z Bruntálu a druhá studentky ze Svitav, se zabývají osudy hřbitovů a památníků padlých z první světové války v dříve německých oblastech. První z nich dokumentovala, jak se zničily „německé vojenské hřbitovy“ v Bruntále, a na základě podrobného výzkumu soupisu tam pohřbených, uloženého v Zemském Archivu v Opavě, ukázala, že šlo o hroby vojáků ukrajinských, polských, slovenských, maďarských a českých, kteří zemřeli v bruntálských lazaretech. Druhá práce byla věnována německému „Háji hrdinů“ u Svitav a sledovala jeho absurdní proměny: oslavu padlých jako německých hrdinů první světové války, zanedbání ve třicátých letech, přeměnu na „Pionýrský háj“ se sportovištěm v poválečném období a na „Schindlerův háj“ s hotelem v devadesátých letech. I další oceněné práce se tím nebo oním způsobem dotýkaly otázek hrdinství a obětí: vytváření hrdinů z českých vojáků zabitých v krvavém střetu v Jihlavě v roce 1920, osudu českého legionáře na Rusi, který byl pak v roce 1943 vyhnán ze svého statku na Novojičínsku, aby se po návra-

tu v roce 1945 stal znovu nežádoucím elementem, tragédií partyzáanky, která padla v obraně své skupiny, když ji před tím – těhotnou – chtěli jako přítěž zastřelit vlastní soudruzi, osudu židovských rodin v Jihlavě, obětí provokace v padesátých letech a podobně.

Všech 21 prací, které byly na základě posouzení pracovníky katedry historie FF UP a dalšími posuzovateli z novojičínských historických pracovišť vybrány ze zaslaných 72 prací k prezentaci, přineslo konkrétní a prameny podložené drobné obrazy dějin, doplňující a korigující obecně přijímané představy. To, že nejmladší historici hledají v oněch obrazech odpovědi na otázky, které si – sami pro sebe – kladou, zdá se být velmi dobrým signálem a nadějným příslibem do budoucnosti.

prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSs.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

Seminář pro učitele středních škol v Neratovicích

Libuše Hrabová

Dne 4. prosince 2003 uspořádalo Gymnázium Františka Palackého v Neratovicích 14. seminář (dříve nazývaný konferencí), který organizuje každoročně již od roku 1990, na téma Historie a politika v návaznosti na obě podoby životního poslání Františka Palackého. Uvedené téma je každoročně konkretizováno na problematiku, která se jeví aktuální. Letošním tématem byla multikulturní společnost.

K této tématice přednesli referáty docent PhDr. Ivo Barteček a prof. PhDr. Libuše Hrabová z katedry historie Palackého univerzity, která se každoročně podílí na přednáškách v rámci neratovických seminářů. Doc. Barteček se zabýval českými emigrantskými skupinami ve státech jižní Ameriky a jejich pozicí uvnitř multikulturní jihoamerické společnosti na základě své studijní cesty do jižní Ameriky v rámci výzkumu českého exilu. Přednáška doc. Bartečka vyvolala bohatou diskusi a vzbudila velký zájem účastníků semináře. Prof. Hrabová mluvila o vytvoření a proměnách multikulturní a mnohojazykové společnosti na Ostravsku ve druhé polovině 19. století. V odpoledním programu se prof. PhDr. Zdeněk Beneš z Ústavu českých dějin UK zabýval aktuálními problémy výuky dějepisu na středních školách, k čemuž se rozvinula velmi rušná diskuse.

Pro rok 2004, ve kterém se uskuteční již 15. seminář a který zároveň bude rokem vstupu naší republiky do EU, bylo předběžně zvoleno téma „*Jeden svět – 15 let hledání souvislostí evropské historie a politiky*“. Tento jubilejní seminář má být podle záměru ředitelky neratovického gymnázia J. Novotné uspořádán za účasti rodiny Františka Palackého a všech přednášejících, kteří se seminářům v uplynulém období věnovali. Gymnázium také chce v tomto roce získat akreditaci pro tento seminář jako pro celostátní vzdělávací akci. Garanty odborné úrovně semináře má být Karlova a Palackého univerzita. Katedra historie FF UP tuto garanci schválila a k uvedené akreditaci vyjádřila své doporučení.

Hojná účast učitelů na semináři konaném v prosinci 2003, a to i ze vzdálených míst republiky – ze západních Čech i z Moravy, svědčí o velkém zájmu a už zakotveném povědomí o přínosu neratovického semináře pro učitele historie. Katedra historie FF UP doporučuje, aby tato akce byla zařazena mezi akce celoživotního vzdělávání.

prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSs.
Katedra historie FF UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA
HISTORICA 32 – 2003

SBORNÍK PRACÍ HISTORICKÝCH XX

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci,
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
e-mail: vup@upol.cz
www.upol.cz/vup

Olomouc 2004

Redakční rada:

doc. PhDr. Jana Burešová, CSc. (předseda), prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc.,
doc. PhDr. Josef Bartoš, Dr.Cs., doc. PhDr. Jan Bistřícký, CSc., prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc.,
PhDr. Marie Macková, Ph.D., PhDr. Miloslav Pospíchal, doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc.,
PhDr. Arnošt Skoupý, CSc., Mgr. Radmila Slabáková, Ph.D., prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Hlavní redaktor: prof. PhDr. et RNDr. Jan Štěpán, CSc.
Výkonný redaktor: PhDr. Miloslav Pospíchal
Technická spolupráce: Mgr. Michael Viktořík
Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka: RNDr. Helena Hladišová

1. vydání

ISBN 80-244-0979-8
ISSN 0472-8947